

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ชิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ผู้ศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสารและรายงานการวิจัย ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าหาเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา
- ๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง
- ๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย
 - ๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา
 - ๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง
 - ๒.๖.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายการสร้างเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของการสร้างเครือข่ายนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กาญจนา แก้วเทพ ได้ให้ความหมายว่า “เครือข่าย” หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมายมีวิธีการทำงาน และกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้มาประสานงานกันมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มีการวางรากฐานเอาไว้เปรียบเสมือนมีการต่อสายโทรศัพท์เอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน

องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^๑

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนระบบที่เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยไม่ละทิ้งสาเหตุ ผลลัพธ์ และบริบทที่เกี่ยวข้อง เป็นการมองสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม และเป็นระบบเปิดที่สามารถจะเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ อย่างต่อเนื่องและสุดท้ายคือ ความเป็นกระบวนกรที่ทำหน้าที่ระหว่างกันหรือการมีปฏิริยาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง^๒

พรรณงาม เก้าธรรมสาร ได้ให้ความหมายของเครือข่ายไว้ว่า “เครือข่าย” หมายถึง การเป็นพวกกันหลายๆ องค์กรชุมชน เพื่อทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีเป้าหมายร่วมกัน บางอย่างร่วมกัน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เกิดจากการที่กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่างๆ มารวมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ^๓

เสรี พงษ์พิศ ให้คำนิยามของ “เครือข่าย” ไว้ว่า เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชนระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยมีหลักยึดตามขอบเขตพื้นที่ ประเด็นเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นที่จะช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติ แบบอย่างของผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบททางสังคม คมนาคม แบบการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การไปมาหาสู่ดูงาน การร่วมกันทำ ข้ามเขตแดนของชุมชน อำเภอ จังหวัดและภาคเป็นไปได้ง่าย^๔

สุภาวณี ทรงพรวาณิชย์ กล่าวว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการรวมศูนย์อำนาจและการจัดการของรัฐบาล เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล หรือกลุ่มองค์กรทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและภายนอกชุมชน เครือข่ายเป็นเครื่องมืออันทรงพลังของชุมชน เครือข่ายก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกร และการสร้างอำนาจต่อรองให้กับชุมชน^๕

นฤมล นิราทร กล่าวว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยนสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตแน่นอนหรือไม่ก็ได้ องค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน ภารกิจการศึกษานอกโรงเรียน (มปป. : ๔๔) หมายถึง แนวคิดและกระบวนการในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน ตลอดจนองค์กรให้เกื้อกูลเชื่อมโยงกัน ภารกิจการพัฒนา

^๑กาญจนา แก้วเทพ, **เครื่องมือการทำงานแนวพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอโลกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

^๒พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^๓อดิน รพีพัฒน์, **“การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ” ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา**, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), หน้า ๒๕๙.

^๔เสรี พงษ์พิศ, **เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง : วัฒนธรรมองค์กรของโลกยุคใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗ – ๑๙๘.

^๕สุภาวณี ทรงพรวาณิชย์, **การพัฒนาเครือข่ายชุมชนตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน, รายงานการวิจัย**, (ลำพูน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

ชุมชน (มปป : ๗ - ๘) หมายถึง กลุ่มคนหรือองค์กรชุมชนที่มีความสนใจในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปแบบการจัดกิจกรรมให้เชื่อมโยงกันและมีการทำเงื่อนไขข้อตกลงหรือระเบียบร่วมกัน^๖

ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ กล่าวว่า เครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้าง ที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน หรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระ หรือความเป็นตัวของตัวเองของคน หรือองค์กรนั้นๆ^๗

นันทิยา หุตานุวัตร กล่าวว่า เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาอันยาวนานพอควร มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกัน และหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้ว อาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมวัตถุประสงค์ใหม่ได้^๘

อเนก นาคะบุตร กล่าวว่า เครือข่าย หมายถึง การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยยึดหลักตามขอบเขตพื้นที่ประเด็นปัญหาและสถานภาพทางสังคม โดยไม่แยกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหนึ่งเดียว^๙

ประพันธ์ ช่วงภูศรี ให้ความหมายเครือข่าย ๓ ลักษณะ คือ

๑. หมายถึง การผสมผสานการรวมตัวในลักษณะหลวมๆ โดยแต่ละองค์กรที่มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายต่างมีอิสระ แต่จะต้องมีบุคคลที่เป็นคนรับผิดชอบในการติดต่อประสานงานที่ชัดเจน

๒. หมายถึง กลไกการทำงานประสานกิจกรรมร่วมกันของหลายองค์กร ซึ่งจะเป็นพลังงานเคลื่อนไหวในการผลักดันแต่ละเรื่องถ้าเครือข่ายเข้มแข็งเครือข่ายจะเป็นกลไกการตรวจสอบในเรื่องต่างๆ

๓. หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิดความตื่นตัวในกิจกรรมที่ต้องมีการผลักดันร่วมกัน จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า เครือข่ายคือกลุ่มของคน หรือกลุ่ม หรือ องค์กรที่มีความสมัครใจในการเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และอื่นๆ โดยมีการจัดรูปแบบการจัดการ ให้เป็นกลไกขับเคลื่อน เชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกันและเห็นความตระหนักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ^{๑๐}

^๖ นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

^๗ ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์, การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยองค์กรเครือข่าย, วารสารพัฒนาชุมชน, ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ (๙ กันยายน ๒๕๔๒), หน้า ๒๖ - ๓๐.

^๘ นันทิยา หุตานุวัตร, การพัฒนาองค์กรชุมชน, (อุบลราชธานี : คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

^๙ อเนก นาคะบุตร, รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องเครือข่ายของการเรียนรู้ : พื้นฐานสำหรับการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน, (อัสสัมชัญ, ม.ป.พ.), หน้า ๑๘.

^{๑๐} ประพันธ์ ช่วงภูศรี, การทำงานกับองค์กรเครือข่าย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cdd.moi.go.th/sep131.htm> [๒ มิ.ย. ๒๕๕๘].

สรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือกลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสนใจในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและอื่นๆ โดยมีการจัดรูปแบบการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน และเห็นความตระหลักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ

๒.๑.๒ ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่าย นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

๑. ปัจจัยพื้นฐานในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนที่สำคัญ ได้แก่

ก) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ระหว่างบุคคลที่สนใจเรื่องเดียวกัน หรือการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย จึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันขึ้น

ข) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน เป็นความสัมพันธ์แบบครอบครัวและแบบเครือญาติที่มีความสัมพันธ์อยู่ตลอดเวลา จึงมีผลต่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของเครือข่ายโดยตรง

ค) การพบปะระหว่างบุคคล เช่น ระหว่างเพื่อนบ้าน การร่วมกันทำบุญ และการทำกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กัน ได้มีโอกาสพูดคุยประเด็นสาธารณะต่างๆ ร่วมกันมากขึ้นและก่อให้เกิดการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันขึ้นได้

ง) บุคคลในชุมชนรับรู้ข้อมูลข่าวสารเท่าเทียมกันและมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลนั้นๆ ร่วมกันทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับเดียวกันไม่มีสถานภาพเหนือกว่าจึงเกิดเป็นเครือข่ายได้ง่าย

จ) บุคคลในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันเป็นประจำมีความจริงจังในการพบปะกัน

ฉ) ความใกล้ชิดสนิทสนมกันระหว่างคนในชุมชน การพบปะกันบ่อยครั้งสม่ำเสมอทำให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกัน นำไปสู่วิถีคิดและการกระทำที่คล้ายกันอันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการเกิดเครือข่ายของชุมชน

ช) การแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันในชุมชนและระหว่างชุมชน วัฒนธรรมในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชนบท มีการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันและเสมอทั้งในชุมชนและกับชุมชนใกล้เคียงดังนั้นโอกาสในการเรียนรู้และการถ่ายทอดการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้ง่าย กลายเป็นประสบการณ์การเรียนรู้แล้วขยายไปยังบุคคลอื่นๆ และพัฒนาไปเป็นเครือข่ายของชุมชนต่อไป

๒. ปัจจัยภายในชุมชนที่สำคัญได้แก่

ก) มีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความเดือดร้อนร่วมกันจึงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันและกลายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เช่น ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ข) ความต้องการร่วมกันของคนในชุมชน เช่น ความต้องการมีเพื่อในการทำงานความต้องการความชำนาญเฉพาะด้าน ความต้องการประสบการณ์บางอย่าง ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ค) ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันเป็นเครือข่ายเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว มีความสามารถในการเชื่อมโยงหรือประสานความร่วมมือของคนในชุมชน มีความสามารถในการรวมกลุ่มคนและพัฒนาไปเป็นเครือข่ายของชุมชน

ง) ภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชน ชุมชนตำบลเกาะเต่าเป็นชุมชนที่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งได้สั่งสมความรู้ประสบการณ์มายาวนานมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเป็นอย่างดี เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของคนทั่วไปสามารถเชื่อมประสานคนในชุมชนและสร้างเครือข่ายในภูมิปัญญาของตนได้เป็นอย่างดี

จ) การเกิดจิตสำนึกร่วมของคนเป็นชุมชน จิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนทำให้คนในตำบลเกาะเต่าตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเสียสละและอุทิศตนเพื่อการสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นชุมชนที่คนมีจิตสำนึกร่วมมากจึงทำให้เกิดเครือข่ายได้ง่ายและรวดเร็ว

ฉ) ชุมชนที่ทรัพยากรมาก ทรัพยากรในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเกิดเครือข่ายของชุมชน เพราะทำให้คนในชุมชนมีความพร้อมในการสร้างเครือข่ายในระดับหนึ่ง เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ ผลผลิตต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีความพร้อมในด้านนี้อยู่แล้วพอสมควร

ช) วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นสนับสนุนชุมชน มีวัฒนธรรม ประเพณีสนับสนุนส่งเสริมให้คนทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเข้าด้วยกันอยู่แล้วจะทำให้เกิดเครือข่ายของชุมชนขึ้น เช่น ประเพณีลงแขก ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เป็นต้น

๓. ปัจจัยจากภายนอกชุมชนที่สำคัญ ได้แก่

ก) การเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ ชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างคนในชุมชน คนกับเครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนกับเครือข่ายชุมชนขึ้น ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นได้

ข) การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนขึ้น ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภายนอกอย่างต่อเนื่องทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การสนับสนุนในด้านความรู้ วิชาการและงบประมาณสนับสนุน เป็นต้น

ค) การขยายเครือข่ายขององค์กรจากนอกชุมชน องค์กรนอกชุมชนที่มีเครือข่ายเข้มแข็งและมีความสามารถในการขยายเครือข่ายได้ขยายเครือข่ายเข้ามาในชุมชน ทำให้คน กลุ่มองค์กรในชุมชนมองเห็นผลประโยชน์จึงร่วมกันสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนขึ้น หรือร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรนอกชุมชนนั้น

ง) การสื่อสารมวลชน ความเจริญก้าวหน้าของการสื่อสารมวลชนทำให้คนในชุมชนรับรู้ข่าวสารต่างๆ ได้สะดวกและรวดเร็ว ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ง่ายและเกิดเครือข่ายของชุมชนได้ง่ายขึ้น

จ) การสนับสนุนของรัฐบาล ถ้าหากรัฐบาลมีนโยบายการสร้างเครือข่ายของชุมชนและให้การสนับสนุนงบประมาณ บุคลากรและกลไกต่างๆ อย่างแท้จริงแล้วเครือข่ายของชุมชนก็เกิดขึ้นได้ง่าย เพราะรัฐบาลเป็นผู้กำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ

๒.๑.๓ องค์ประกอบและประเภทของเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและประเภทของเครือข่ายนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวว่า องค์ประกอบของเครือข่าย มีดังนี้^{๑๑}

๑. การรับรู้มมมองร่วมกัน (Common Perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหาและมีส่วนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างยากลำบากเพราะต่างคนต่างก็ใช้กรอบการมองโลกคนละกรอบเหมือนใส่แว่นตาทันคนละสี ย่อมมองปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นไปคนละทิศทางแต่ได้ความหมายว่าสมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถจะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เพราะมุมมองที่แตกต่างย่อมมีประโยชน์ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ในการทำงาน แต่ความคิดที่แตกต่างนี้สมาชิกเครือข่ายยอมรับกัน มิฉะนั้นความแตกต่างที่มีอยู่จะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) วิสัยทัศน์ร่วมเป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมีเป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ในทางตรงข้าม เมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัวขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่ายพฤติกรรมการปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้นแม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แม้อาจไม่ได้ซ้อนทับอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

๓. การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests/Benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้น การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงิน

^{๑๑}เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่ายกลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมีเดียจำกัด, ๒๕๔๓) หน้า ๑๗.

และไม่ใช้ตัวเงิน อาทิ เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า สุขุมความพึงพอใจ ฯลฯ กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่จะดึงใครเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเครือข่ายจำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม และในหลายกรณีอาจเป็นการพิจารณาล่วงหน้า ก่อนที่เขาจะร้องขอด้วยซ้ำแม้ผลประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับอาจมาน้อยแตกต่างกัน แต่ทุกคนได้รับผลประโยชน์ เมื่อใดสมาชิกได้รับประโยชน์ร่วม หรือเมื่อเขาคิดคำนวณแล้วเขาเสียมากกว่าได้ เขาก็จะเริ่มถอยตัวเองออกจากเครือข่ายไปหรือเมื่อเขาได้รับการสนองตอบต่อความต้องการที่มีอย่างสมบูรณ์แล้ว เขาก็จะออกไปจากเครือข่ายในที่สุด ประเด็นสำคัญอีกประการก็คือ ผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับต้องเพียงพอสำหรับเขาในการที่จูงใจให้เขามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติจริง โดยไม่ได้มีส่วนร่วมแบบระดับที่มีเพียงตำแหน่งหรือรายชื่อในเครือข่ายแต่ไม่มีการเข้าร่วมปฏิบัติจริงในเครือข่าย

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All Stakeholders Participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย นับเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายในเครือข่าย (All Stakeholders In Network) ย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน (Equal Status) ในฐานะของ “หุ้นส่วน (Partner)” ของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal Relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Relationship) หมายความว่า หากการรวมตัวเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นหน่วยงานภาครัฐ ก็ต้องวางสถานะของตนเองเทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่ายมิใช่การวางตัวเป็นเจ้านายเหนือประชาชน อย่างไรก็ตามแม้จะยากในทางปฏิบัติในหลายๆ กรณีเพราะต้องอาศัยการเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายและการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบด้วย แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำหากต้องการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง

๕. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่องก็คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกันโดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเสริมจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่ตัวอย่างเช่น นักวิชาการที่เข้าใจสภาพท้องถิ่นเข้าไปทำการวิจัยร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ในขณะที่ประชาชนในท้องถิ่นก็ให้ข้อมูลและความร่วมมือในการศึกษาวิจัย หรือการที่มูลนิธิขององค์กรธุรกิจช่วยสนับสนุนด้านเงินแก่องค์กรประชาชน ขณะเดียวกันความสำเร็จขององค์กรประชาชนก็สร้างชื่อเสียงแก่องค์กรธุรกิจนั้นด้วย

๖. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) เนื่องจากธรรมชาติความจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรง อยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้นสมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกันการจะทำให้สมาชิกหรือ หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนาจำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึก ว่าหากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคน

จึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

๗. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียนหรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน เป็นต้นซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วยปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (Reciprocal Exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว (Unilateral Exchange) ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็ยิ่งเกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น (Highly Integrated) นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น จะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

นฤมล นิราธร กล่าวว่า การจำแนกประเภทของเครือข่าย กระทำได้หลายมิติดังนี้^{๑๒}

๑. ตามพื้นที่ดำเนินงาน เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ภาค และระดับประเทศ

๒. ตามประเภทกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็กสตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

๓. ตามอาชีพ หรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายกลุ่มเครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก พระสงฆ์ เครือข่ายสาววัดนรกเรียน ฯลฯ

๔. ตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ การจำแนกโดยใช้เกณฑ์นี้จะทำให้เกิดเครือข่าย ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง และเครือข่ายตามแนวนอน

๔.๑ เครือข่ายตามแนวตั้ง หมายถึงเครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะเป็นช่วงชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน มีองค์กรที่มีสถานภาพสูงกว่าและอยู่ในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรที่เป็นลูกข่าย เครือข่ายตามแนวตั้งพบมากในองค์กรธุรกิจ เช่น เครือข่ายแฟรนไชส์ต่างๆ ซึ่งลูกข่ายต้องพึ่งพาบริษัทแม่ในเรื่องเครื่องหมายการค้าขณะที่ลูกข่ายต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับประโยชน์ที่จะได้จากแม่ข่าย

๔.๒ เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ ภายในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การติดต่อภายในเครือข่าย เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลหรือองค์กรหรืออาจจะมีการทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเครือข่าย เช่น จัดประชุม กระจายข่าวสารข้อมูล หรือเป็นแกนกลางเมื่อต้องการมีการปฏิบัติการร่วมกัน องค์กรประสานงานนี้ก็ยังมีสถานภาพเท่าเทียมกับองค์กรอื่นๆ ภายในเครือข่าย เครือข่ายในงานพัฒนาส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายตามแนวนอน

ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ ได้อธิบายว่า เครือข่ายมีรูปแบบมากมายและมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์ ได้แก่

^{๑๒} นฤมล นิราธร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖.

๑. คุณลักษณะของสมาชิก เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่เป็ชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกันหรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีสมาชิกแบบบุคคลและองค์กรร่วมกัน

๒. พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เป็นการจำแนกเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่งบางแห่งเป็นเครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่นเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกันเช่น เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

๓. วัตถุประสงค์ของเครือข่าย เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกและการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่ายบางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรมหรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อการแลกเปลี่ยน เครื่องมือในการประกอบอาชีพ บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่ง มีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย^{๑๓}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบและประเภทของเครือข่าย หมายถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ของบุคคลหรือสมาชิกกลุ่ม ที่มีการพบปะกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกของกลุ่มในอันที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่มุ่งเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับบนความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกที่เห็นคุณค่าและประโยชน์ในความเป็นเครือข่าย

๒.๑.๔ การบริหารจัดการเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการเครือข่ายนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พิชัย เพชรรัตน์ กล่าวถึงพัฒนาการของกลุ่มและเครือข่ายว่า อาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมและบริบททางสังคม เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งพัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่ายจะมี ๔ ขั้นตอนใหญ่ คือ^{๑๔}

ขั้นที่ ๑ ขึ้นเกิดแรงจูงใจ คือ คนเข้ามารวมกลุ่มอาจจะเกิดแรงกระตุ้นจากฝ่ายต่างๆ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ การชักชวนของผู้นำชาวบ้าน และความต้องการของตนเองที่เห็นปัญหาและต้องการ

^{๑๓} ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

^{๑๔} พิชัย เพชรรัตน์, ชีตความสามารถในการแข่งขันของภาคประชาชนเพื่อการพัฒนา, (ลพบุรี : สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

แก้ไข รวมทั้งความพร้อมในการที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งแรงกระตุ้นดังกล่าวทำให้คนแสวงหาการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนากิจการที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๒ ขั้นวางใจกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่ปัจเจกบุคคลเกิดความไว้วางใจกลุ่ม องค์กร ว่าจะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาและความต้องการนั้นได้ จึงดำเนินการเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะกลายเป็นพลังของกลุ่ม และเครือข่ายในที่สุด

ขั้นที่ ๓ ขั้นขยายผล หลังจากที่ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่ง กลุ่ม เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง จึงมีการสานต่อและเชื่อมโยงกับทุกฝ่าย ในการจัดการกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับพื้นที่และประเด็นกิจกรรม เป็นขั้นการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่อง

ขั้นที่ ๔ กลุ่มสัมพันธ์ เป็นการบริหารเครือข่าย หลังจากที่ได้ดำเนินการจนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากิจกรรมความสัมพันธ์เพื่อร่วมรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืน

เสรี พงศ์พิศ กล่าวถึงการพัฒนาเครือข่ายว่า กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน และเงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสานซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสานซึ่งดำเนินกิจกรรมประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง เครือข่ายจะยั่งยืนถ้าหากว่าสมาชิกร่วมใจกันตั้งแต่ต้น ไม่ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายเลขานุการ ไม่ให้มีคนครอบงำ มีปัจจัยหรือทุนในการดำเนินงาน ประสานงาน มีความยืดหยุ่นปรับตัวตามที่สมาชิกส่วนใหญ่เห็นชอบ^{๑๕}

พระมหาสุทิตย์ อาภากร กล่าวว่า ประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการจัดการเครือข่าย คือ^{๑๖}

๑. จุดมุ่งหมายร่วม การทำงานเครือข่ายจะเกิดประสิทธิภาพสูงหากทุกฝ่ายสามารถกำหนดจุดหมายร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้น

๒. บุคคล ในการทำงานของเครือข่ายนั้น บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย

๓. การเชื่อมโยง การทำงานของเครือข่ายจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการเชื่อมโยงที่เหมาะสม โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ การเชื่อมต่อโดยมีศูนย์ประสานงานและการเชื่อมต่อโดยเทคโนโลยี

๔. การสร้างความรู้สึกร่วม หลังจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายแล้ว ทุกฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกร่วมกับกระบวนการทำงานของเครือข่าย เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันเป้าหมาย

^{๑๕}เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย : ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๑๖}พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘) หน้า ๑๑๘.

๕. การพัฒนาที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถและพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จากทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึที่ดีต่อทุกฝ่ายและผู้ที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย

๖. การจัดระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย

นอกจากนี้ **พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ** ยังได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการเครือข่ายว่า มี ๔ ขั้นตอนตามวงจรชีวิตเครือข่าย ดังนี้^{๑๗}

๑. ขั้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้พลังกลุ่มและความเป็นเครือข่ายในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีวิธีการดังนี้

๑.๑ การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ เป็นการศึกษาข้อมูล สภาพการณ์ ความพร้อมภายในกลุ่มของตนเองและข้อมูลของกลุ่มเครือข่ายอื่นรวมทั้งสภาวะการณ์ทางสังคม ทำให้ทราบถึงกิจกรรมและบริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการที่จะส่งเสริมหรือจัดการเครือข่าย

๑.๒ การสร้างศรัทธาและหาแนวร่วม เป็นการสร้างความเชื่อถือให้กับฝ่ายต่างๆ เช่น ความเชื่อถือในเรื่องของข้อมูล บุคคล ความสำคัญของปัญหา สร้างความคุ้นเคยกับบุคคลที่เป็นแกนนำ

๑.๓ การสร้างความตระหนักหรือการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหา

๑.๔ การแสวงหาข้อมูลทางเลือก การค้นหาความต้องการและการหาจุดร่วมในการพัฒนาเครือข่าย

๑.๕ การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และการแสวงหาแกนนำเครือข่าย

๑.๖ การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย

๒. ขั้นการสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย เป็นขั้นที่จะก่อเกิดความร่วมมือของความเป็นเครือข่าย และการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย มีวิธีการจัดการดังนี้

๒.๑ การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม

๒.๒ การกำหนดบทบาท หน้าที่ และการวางผังเครือข่าย

๒.๓ การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ

๒.๔ การจัดระบบการติดต่อสื่อสาร

๒.๕ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง

๒.๖ การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

๒.๗ การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์

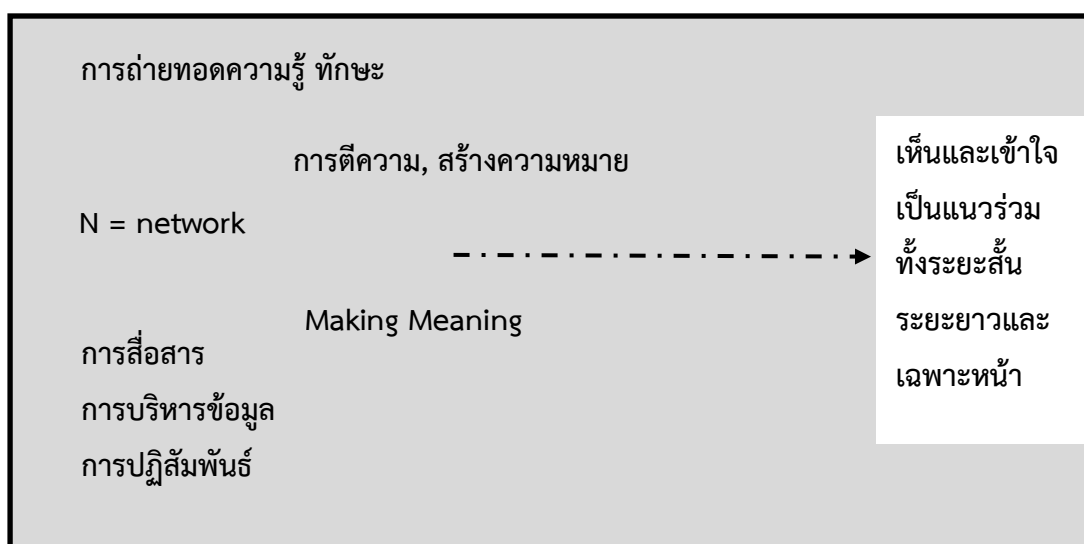
๓. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ มีวิธีการดังนี้

๓.๑ การทบทวนและสรุปบทเรียน

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔ – ๑๔๓.

- ๓.๒ การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยนำของเครือข่าย
- ๓.๓ การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะแลเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความรู้
- ๓.๔ การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์
- ๓.๕ การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
- ๓.๖ การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง
- ๓.๗ การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม
- ๔. ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง มีแนวทางดังนี้
 - ๔.๑ การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
 - ๔.๒ การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย
 - ๔.๓ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและความรู้ใหม่
 - ๔.๔ การกำหนดและสร้างแรงจูงใจในการทำงาน
 - ๔.๕ การบริหารจัดการข้อมูล ระบบสื่อสาร และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
 - ๔.๖ การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาภายในเครือข่าย
 - ๔.๗ การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ **ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์**^{๑๘} กล่าวถึงสมการที่เกี่ยวกับองค์ประกอบที่สำคัญต่อการเสริมสร้างเครือข่าย คือ การถ่ายทอดความรู้ ทักษะ การสื่อสาร การบริหารข้อมูลข่าวสาร และการปฏิสัมพันธ์ เพื่อนำไปสู่การตีความหมาย หรือการสร้างความหมายร่วม และสุดท้าย คือ การเห็นและเข้าใจในเป้าหมายร่วม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังภาพที่ ๒.๑

แผนภูมิที่ ๒.๑ องค์ประกอบสำคัญต่อการเสริมสร้างเครือข่าย

จากแผนภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่า N = Network เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่สมาชิกทุกฝ่ายเห็นและเข้าใจเป้าหมายร่วมกัน ทั้งเป้าหมายในระยะสั้น ระยะยาว และเป้าหมายเฉพาะหน้าใน

^{๑๘}ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์, สื่อสารกับสังคมเครือข่าย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

ขณะที่ เครือข่ายจะมีกลไกการจัดการระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อถ่ายทอดความรู้หรือทักษะต่างๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน โดยที่แต่ละบุคคล หรือกลุ่มบุคคลจะมีการรับรู้ และตีความหมายของข้อมูลข่าวสารที่แตกต่างกันไป และภายในเครือข่ายนั้นจะต้องประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลายที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน มีชีวิตชีวาหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีการไหลของข้อมูลข่าวสารที่สื่อถึงกัน มีพื้นที่รูปธรรมในการทำงาน มีชุมทาง (hub) มีโหนด (node) หรือ “ศูนย์ประสานงานย่อย” ที่หลากหลายและกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ และที่สำคัญมีผู้จัดการเครือข่ายในการติดต่อประสานงานระหว่างกัน โดยมีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในระดับชุมทางและโหนดย่อยใน พื้นที่ เพื่อให้เครือข่ายนั้นมีกิจกรรมและความเคลื่อนไหวตลอดเวลา ซึ่งในบางครั้งกิจกรรมย่อยในระดับโหนด/ศูนย์ประสานงานก็มีความหมายและสามารถสร้างเป็นพลังของเครือข่ายได้

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่ายต่างๆ มีความแตกต่างที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบก็มีความสำคัญต่อการกำหนดถึงองค์ประกอบหลักหรือโครงสร้างของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว จะพบว่า สมาชิก จิตสำนึกร่วมการมีวัตถุประสงค์/เป้าหมาย การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และการรักษากิจกรรม/ความต่อเนื่องบนความเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เครือข่ายดำรงอยู่ต่อไปได้ จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างข้อมูลใหม่ ความรู้ใหม่ที่ต่อเนื่องของเครือข่าย

๒.๑.๕ กระบวนการทำงานและวงจรชีวิตของเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงานและวงจรชีวิตของเครือข่ายนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากร กล่าวถึงกระบวนการทำงานของเครือข่ายว่าสามารถดูกระบวนการทำงานได้จาก การทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การจัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยกระบวนการทำงานของเครือข่ายต่างๆ จะมีลักษณะที่เหมือนกันใน ๔ ประเด็น ต่อไปนี้คือ^{๑๙}

๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานในเครือข่าย เป็นทั้งขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและความเข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจแล้วค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่นเครือข่ายอื่นในประเด็นที่หลากหลาย

๒. การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน การที่เครือข่ายจะดำเนินต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาคร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ

^{๑๙} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๙๗ - ๑๐๓.

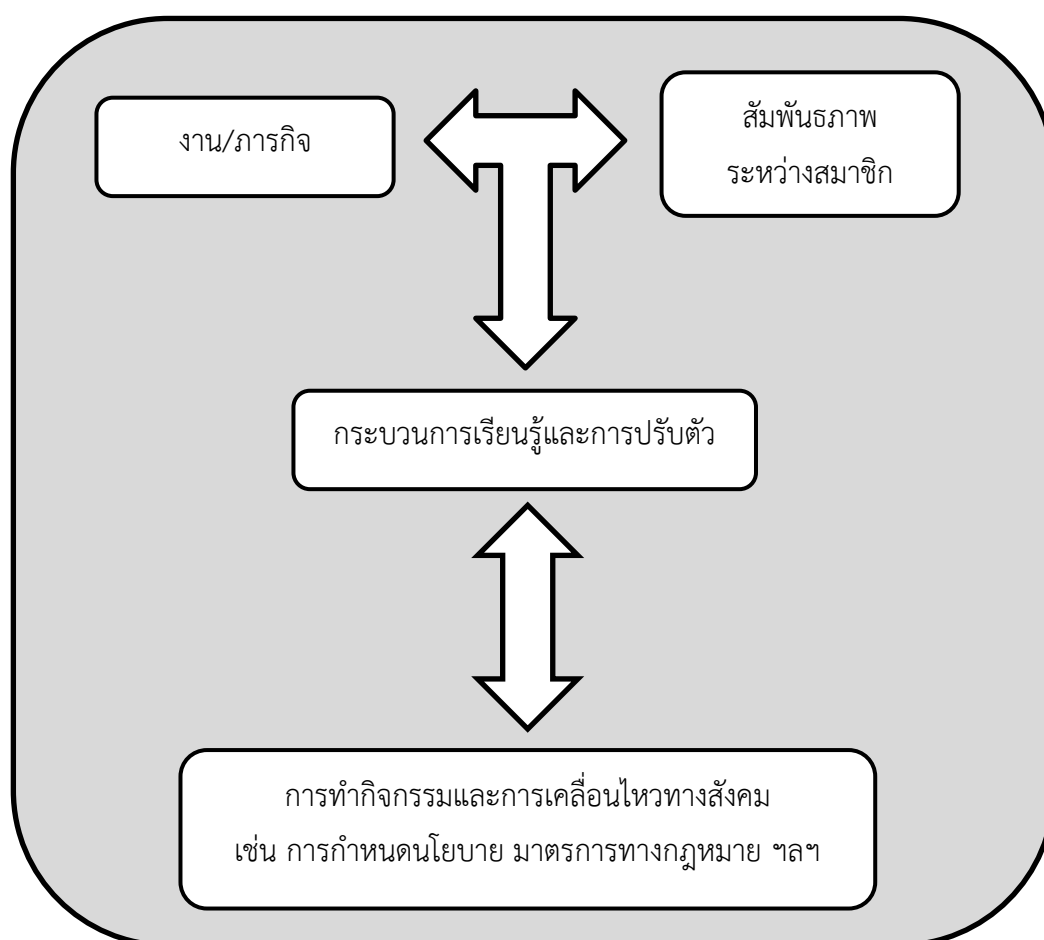
หลังจากที่ภาพในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนา เครือข่ายและการพัฒนาสังคม สิ่งที่คนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่น ๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวความคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธมิตรและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพ ความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็ง

๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและมีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่ เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่ายและหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกใน พื้นที่และการถอดบทเรียนร่วมกัน

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือเพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนาความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาคีร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานในรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการเพียงแต่มีความรู้สึกร่วมว่า จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือพึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อเป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือและการช่วยเหลือพึ่งพาในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิมๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น ซึ่งความหมายที่แท้จริง ก็คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคีร่วม โดยมี จุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสาร และนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังแผนภาพที่ ๒.๒^{๒๐}

แผนภูมิที่ ๒.๒ กระบวนการทำงานของเครือข่าย

พิชัย เพชรรัตน์ กล่าวถึงพัฒนาการของกลุ่มและเครือข่ายว่า อาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมและบริบททางสังคม เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งพัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่ายจะมี ๔ ขั้นตอนใหญ่ คือ^{๒๑}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๒๑} พิชัย เพชรรัตน์, *ขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคประชาชนเพื่อการพัฒนา*, หน้า ๓.

ขั้นที่ ๑ ขั้นเกิดแรงจูงใจ คือ คนที่เข้ามารวมกลุ่มอาจจะเกิดแรงกระตุ้นจากฝ่ายต่างๆ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ การชักชวนของผู้นำชาวบ้าน และความต้องการของตนเองที่เห็นปัญหาและต้องการแก้ไข รวมทั้งความพร้อมในการที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งแรงกระตุ้นดังกล่าวทำให้คนแสวงหารวมกลุ่มเพื่อพัฒนากิจกรรมที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๒ ขั้นวางใจกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่ปัจเจกบุคคลเกิดความไว้วางใจกลุ่ม องค์กรว่าจะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาและความต้องการนั้นได้ จึงดำเนินการเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะกลายเป็นพลังของกลุ่ม และเครือข่ายในที่สุด

ขั้นที่ ๓ ขั้นขยายผล หลังจากที่ได้ดำเนินการมาระยะหนึ่ง กลุ่ม เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง จึงมีการสานต่อและเชื่อมโยงกับทุกฝ่าย ในการจัดการกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับพื้นที่และประเด็นกิจกรรม เป็นขั้นการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่อง

ขั้นที่ ๔ กลุ่มสัมพันธ์ เป็นการบริหารเครือข่าย หลังจากที่ได้ดำเนินการจนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากิจกรรมความสัมพันธ์เพื่อร่วมรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืน

สรุปได้ว่า วงจรชีวิตของเครือข่ายก็คล้ายกับวงจรชีวิตของสรรพสิ่งที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแปรเปลี่ยนไป โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ที่ต่อเนื่อง วงจรชีวิตของเครือข่ายมีความตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย การสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย มีการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ การรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง

๒.๑.๖ ลักษณะของเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของเครือข่ายนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

เครือข่ายเป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาชุมชนต่อเนื่องจากกระบวนการกลุ่มเมื่อกลุ่มมีการพัฒนาจนเข้มแข็งมีประสิทธิภาพ จึงมีกระบวนการสร้างเครือข่าย ซึ่งมีผู้จัดแบ่งเครือข่ายไว้ดังนี้

ประพันธ์ ช่างภูศรี กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายไว้ดังนี้

๑. เครือข่ายมีบทบาทเป็นกลไกขั้นต้นในการเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ได้เข้าไปสู่กลไกแก้ปัญหาที่อยู่ในระดับที่สูงขึ้น เครือข่ายเป็นองค์กรภาคประชาชนที่เปรียบเสมือนเป็นห้อง ปฐมพยาบาลเบื้องต้น องค์กรที่เป็นเครือข่ายควรมีความสัมพันธ์เป็นแบบเพื่อนร่วมงานประสานช่วยเหลือกันมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบ และอาจมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบและอาจมีลักษณะแนวดิ่งได้ ไม่มีอำนาจในการสั่งการ

๒. เครือข่ายต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน องค์กรที่เป็นเครือข่ายควรมีลักษณะที่เป็นอิสระ^{๒๒}

นฤมล นิราทร ได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายไว้ดังนี้

๑. เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive Structure) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีความรอบความคิดที่เกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความรู้ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

^{๒๒} ประพันธ์ ช่างภูศรี, การทำงานกับองค์กรเครือข่าย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cdd.moi.go.th> [๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๘]

๒. องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กร เครือข่าย เป็นไปในลักษณะแนวนราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์อาจ ไม่เท่ากัน

๓. องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of labour) การที่องค์กรเข้ามาร่วม เป็นเครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพาแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้นหาก องค์กรใดไม่สามารถแสดงให้เป็นประจักษ์ก็อาจหลุดจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้ามหากได้แสดง ความสามารถจะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน

๔. ความเข้มแข็งขององค์กรที่ร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็ง โดยรวมของ เครือข่าย ดังนั้น การพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

๕. องค์กรเครือข่ายกำหนดบริหารจัดการกันเอง (Self – regulating) ในการทำงาน รวมกันลักษณะแนวนราบ จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์ โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย โดยตรง ซึ่งหมายถึงการต่อรอง ตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายใน เพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๖. ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาใน การบ่มเพาะความสัมพันธ์ ความศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนสร้างกรอบทางความคิด เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการ ร่วมกันระหว่างองค์กรเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง^{๒๓}

กรมการพัฒนาชุมชน ได้จำแนกลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้หรือเทคนิค ต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้ เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตนและได้ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่าย ของกลุ่มคนที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายเพื่อจะได้มี เวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่นเครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

๒. เครือข่ายกิจกรรมเป็นเครือข่ายที่เน้นความช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์เป็น ครูเป็นศิษย์กัน หรืออาจรวมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะช่วยเหลือหรือร่วมมือ กันทำให้งานการพัฒนาประสบความสำเร็จ

๓. เครือข่ายสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิด ในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำ เป็นมากคือ จะต้องมีความรู้ ทักษะของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมของการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุน ภายในหมู่บ้าน โดยการระดมทุนจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว

^{๒๓} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

หรือการทอดผ้าป่า หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก ได้แก่ การบริจาคหรือการช่วยเหลือของแหล่งทุนภายนอก^{๒๔}

สนธยา พลศรี กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายทุกประเภทไว้ดังนี้

๑. เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เครือข่ายเป็นการถักทอสายใยสัมพันธ์ของสมาชิกเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมีลักษณะเหมือนกับตาข่ายหรือใยแมงมุม

๒. สมาชิกของเครือข่ายอาจจะมีลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันหรืออาณาบริเวณใกล้เคียงกัน ประกอบอาชีพเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกันใช้ทรัพยากร เช่น สายน้ำ ป่าไม้ ทุ่งหญ้าร่วมกัน ประสบปัญหาหรือวิกฤตการณ์ร่วมกัน เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการรวมกันเป็นเครือข่ายเร็วขึ้น

๓. สมาชิกของเครือข่ายอาจจะมีลักษณะบางประการแตกต่างกัน เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา ฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ทำให้เครือข่ายมีความหลากหลายทำให้เครือข่ายมีความหลากหลายและมีพลัง

๔. มีลักษณะหลายมิติ เครือข่ายเป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีหลายลักษณะ เช่น เป็นความสัมพันธ์ของธรรมชาติโดยทั่วไป ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของการทำงาน ความสัมพันธ์ในลักษณะของการประสานงาน เป็นพลังในการทำงาน เป็นเครือข่ายประชาสังคม เป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ เป็นต้น

๕. ลักษณะเป็นการรวมพลังหรือศักยภาพของสมาชิกเข้าด้วยกัน ไม่ใช่พึ่งพิงอิงสมาชิกอื่นๆ เพียงฝ่ายเดียว สมาชิกจึงต้องนำศักยภาพของตนออกมาใช้อย่างเต็มที่ พลังของเครือข่ายเป็นแบบทวีคูณหรือแบบก้าวกระโดด

๖. สมาชิกมารวมกันด้วยความสมัครใจไม่ใช่เพราะถูกบีบบังคับ เช่น เนื่องจากไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตัวเอง มองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เป็นต้น

๗. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นแบบกัลยาณมิตร คือ มีความสมานฉันท์ สามัคคี มีความเอื้ออาทร สนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ขัดแย้ง ไม่ชิงดีชิงเด่นกัน

๘. สมาชิกมีความสัมพันธ์กันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนมีความรู้สึกกว่า ต่างเป็นส่วนประกอบของกันและกัน แม้ว่าบางเครือข่ายจะร่วมกิจกรรมกันนานๆ ครั้งก็ตาม แต่ก็ยังคงมีสายใยสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และพร้อมที่จะร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ

๙. สมาชิกมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมของเครือข่ายอาจจะมีกิจกรรมเดียวหรือหลายกิจกรรมก็ได้ เช่น การเยี่ยมเยียนกัน การประชุมสัมมนาร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กัน การจัดเวทีสรุปบทเรียนร่วมกัน การปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่สมาชิกร่วมกันดำเนินการเป็นครั้งคราวหรืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องก็ได้

๑๐. มีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน สมาชิกของเครือข่ายมีโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันแบบแนวราบ คือไม่มีใครบังคับบัญชาใครแต่มีลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน มีอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตนเอง ไม่รู้สึกว่าจะต้องสูญเสียอิสระของตนเองไป

^{๒๔} กรมการพัฒนาชุมชน, **ความเข้มแข็งของเครือข่ายหมู่บ้าน กข.คจ.**, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

๑๑. การมีพันธะสัญญาร่วมกัน เครือข่ายมีลักษณะเป็นข้อตกลงระหว่างสมาชิกที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งข้อตกลงร่วมกันนี้เป็นแนวทางในการดำเนินงานของเครือข่าย

๑๒. การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก เครือข่ายมีลักษณะเป็นการติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ระหว่างสมาชิก เพราะการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบหนึ่งของเครือข่ายนั่นเอง

๑๓. การบูรณาการ เป็นการร่วมกันของสมาชิกในด้านต่างๆ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงานและโครงการ กิจกรรม ทรัพยากร การบริหารจัดการผลประโยชน์ เป็นต้น อันเป็นการรวมระบบย่อยต่างๆ เข้าเป็นระบบใหม่ที่มีคุณภาพ มีพลังหรือศักยภาพที่มากกว่าเดิม

๑๔. เครือข่ายมีหลายระดับ ตามจำนวนของสมาชิก เช่น ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับสถาบัน ระดับชุมชน ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ ระดับทวีป เป็นต้น

๑๕. ถ้าเครือข่ายเป็นเครือข่ายระดับกลุ่มกับกลุ่มหรือองค์กรกับองค์กรขึ้นไป สมาชิกอาจจะเป็นอิสระต่อกันมารวมกันเป็นบางเรื่องบางส่วนเท่านั้น เมื่อดำเนินกิจกรรมประสบความสำเร็จครั้งใหม่ ส่วนการบริหารเครือข่าย อาจใช้การประชุมร่วมกันเป็นครั้งคราวหรือจัดตั้งเป็นองค์กรร่วมกันก็ได้ โดยขึ้นอยู่กับลักษณะของเครือข่าย ความจำเป็นในการดำเนินกิจกรรมและความเห็นพ้องระหว่างสมาชิกของเครือข่าย

๑๖. เครือข่ายบางเครือข่ายอาจจะดำรงอยู่ได้นานแต่บางเครือข่ายอาจจะล่มสลายได้ง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของสมาชิก การบริหารจัดการและการพัฒนาเครือข่ายเป็นสำคัญ

๑๗. มีลักษณะเป็นพลวัต เครือข่ายมีระบบการทำงานที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง เหมือนกับระบบหายใจของสิ่งมีชีวิตที่หยุดเคลื่อนไหวก็ต้องล้มตายไปจากโลก ลักษณะประการหนึ่งของเครือข่าย จึงได้แก่ระบบการขับเคลื่อนการดำเนินงานของสมาชิก และการหาสมาชิกใหม่โดยไม่หยุดยั้ง

๑๘. เป็นการรู้ร่วมกันเครือข่ายมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันหรือระหว่างสมาชิกกับคนอื่นๆ เช่น ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่อยู่นอกเครือข่าย นักวิชาการสาขาต่างๆ การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน การปรับปรุงข้อผิดพลาดที่ผ่านมา การจัดทำแผนและโครงการ เป็นต้น ซึ่งทำให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๕}

เสรี พงศ์พิศ เครือข่ายทุกประเภท ทุกแบบ ทุกเครือข่ายมีลักษณะร่วมกัน ๕ ประการดังนี้

๑. เป็นกลุ่ม องค์กรหรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

๒. เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๓. ดำรงอยู่ได้ยาวนาน ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง ไม่ใช่แบบเฉพาะกิจ

๔. สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

^{๒๕} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๓ - ๒๑๕.

๕. มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน^{๒๖}

ศรีไพร รุ่งสว่าง กล่าวถึงเครือข่ายที่ดีมีลักษณะดังนี้

๑. สัมพันธ์กันในแนวนราบ สามารถเป็นเพื่อนกันได้ สอนกันและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
๓. มีความไว้วางใจกัน
๔. มีจุดเชื่อมหลายจุด (ไม่ต้องมีศูนย์กลาง) แต่ละจุดมีความเท่าเทียมกันทำงานแทนกันได้
๕. มีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะการสื่อสารภายในเครือข่ายระหว่างคนต่อคน คนต่อองค์กร หรือองค์กรต่อองค์กร การสื่อสารที่ดีจะเป็นการเพิ่มพูนทุนทางสังคม^{๒๗}

นันทิยา หุตานุวัตร กล่าวถึงลักษณะเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพดังนี้

๑. สมาชิกเครือข่าย องค์กร อาจเป็นกลุ่มสมาชิกที่มีกิจกรรมเหมือนกัน หรือกิจกรรมต่างกัน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สมาชิกจะมีเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเท่านั้น เครือข่ายกองทุนชุมชน สมาชิกประกอบด้วย กองทุนชุมชนต่างๆ ในชุมชน หรือ ศอช. ที่มีสมาชิกมาจากกลุ่ม องค์กรในชุมชนที่หลากหลาย
 ๒. เครือข่ายจะต้องมีการคัดเลือก เลือกคณะกรรมการเพื่อเป็นแกนกลางในการทำงาน พร้อมทั้งจัดให้มีคณะที่ปรึกษาตามความเหมาะสม
 ๓. สมาชิกทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ของเครือข่าย
 ๔. มีระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ของเครือข่าย เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานร่วมกัน
 ๕. มีกองทุน หรือปัจจัย ที่จำเป็นในการจัดกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสามารถแสวงหาจากภายในคือสมาชิก และภายนอก เช่นเงินอุดหนุน หรือเงินบริจาค
 ๖. มีแผนงาน โครงการ และมีเป้าหมายในการทำงานเพื่อประโยชน์แก่สมาชิก
 ๗. มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และตอบสนองความต้องการของสมาชิก
 ๘. สร้างผลกำไร หรือเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดี^{๒๘}
- ทุกขั้นตอนที่ปฏิบัติงานจะต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกเครือข่ายด้วยกัน

สรุปได้ว่า ลักษณะเครือข่ายนั้นจะต้องมีการทำงานแบบดาวกระจายไม่รวมศูนย์ตัว ศูนย์กลางคือประสานงานองค์กรสมาชิกมีความเท่าเทียมกัน มีความไว้วางใจกัน มีการสื่อสารหลายทาง มีกิจกรรมร่วมกันที่ต่อเนื่องเป็นประโยชน์โดยความร่วมมือจากสมาชิก และมีการประสานงานทั้งแนวดิ่งและแนวนอน มีแกนกลางที่มีประสิทธิภาพ

^{๒๖} เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๒๗} ศรีไพร รุ่งสว่าง, การพัฒนาในยุค ๒๐๐๒ หัวใจอยู่ที่เครือข่าย, **วารสารพัฒนาชุมชน**, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๔๕).

^{๒๘} นันทิยา หุตานุวัตร, **การพัฒนาองค์กรชุมชน**, (อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓ - ๘๑.

๒.๑.๗ แนวคิดของเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของเครือข่ายนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

นฤมล นิราทร ได้อธิบายแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่ายในการทำงานไว้ดังนี้^{๒๙}

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ซึ่งอธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ดังนั้น เหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกัน หรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

แนวคิดการรวมพลัง (Synergy) ซึ่งอธิบายด้วยสมการ $๑+๑ = ๓$ หรือ $๒+๒ = ๕$ หมายความว่า การรวมพลังการทำงานนำไปสู่ผลได้ที่มีค่าทวีคูณ หรือเข้มแข็งมากกว่าที่แต่ละองค์กรจะทำงานโดยโดดเดี่ยว ทั้งนี้ โดยความเชื่อว่าการรวมพลังจะก่อให้เกิดคุณค่าที่ทวีคูณ

การเกิดขึ้นของเครือข่ายที่เราเห็นทั่วไปนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นได้ ๒ แบบ คือ

๑. เกิดขึ้นโดยธรรมชาติมาจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือมีความเชื่อถืออย่างเดียวกันเป็นครูเป็นศิษย์สถาบันเดียวกัน ฯลฯ

๒. เกิดขึ้นโดยการจัดตั้งเกิดขึ้นจากความพร้อม ความต้องการของผู้นำ และกลุ่มต่างๆ และการต่อรองขององค์กรภายนอก ฯลฯ

การสร้างเครือข่าย เครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ทุกวัน เพราะขบวนการสร้างเครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีธรรมชาติ หรือเกิดจากการจัดตั้ง ความยากง่ายในการจัดตั้งเครือข่ายมิได้เป็นเครื่องประกันความสำเร็จของเครือข่าย ทุกวันนี้ “เครือข่าย” เป็นสิ่งที่ผู้คนทั้งในงานพัฒนาและภาคธุรกิจกล่าวถึง จนเหมือนกับเป็นแฟชั่นไปแล้ว แต่จะเป็นเครือข่ายจริงแท้ หรือว่าเรียกไปตามกระแส เราต้องพิจารณาองค์ประกอบและข้อคิดต่างๆ ก่อน

บัณฑิต อ่อนดำ และคุณเดช พุ่มคชา ได้อธิบายแนวทางการสร้างเครือข่ายไว้นอกเหนือจากความเข้าใจที่มีระหว่างกันในเรื่องอุดมการณ์ เป้าหมาย ในการทำงานแล้ว ในการจัดตั้งหรือสร้างเครือข่าย ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญต่างๆ ที่เป็นข้อพิจารณาสำคัญคือ^{๓๐}

๑. ศักยภาพ องค์กรที่จะจัดตั้งเครือข่ายต้องชัดเจนในศักยภาพของตัวเอง รู้จุดอ่อนจุดแข็งขององค์กรของตนเอง

๒. คุณสมบัติขององค์กร ควรพิจารณาว่า องค์กรมีค่านิยม วัฒนธรรมองค์กร ภาพพจน์ สิ่งเหล่านี้สามารถไปด้วยกันได้หรือไม่

๓. ความเสี่ยง อาจเกิดขึ้นได้ในบางกรณีเช่น เรื่องการฉกฉวยโอกาสในเรื่องข่าวสารข้อมูล เป็นต้น

^{๒๙} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็กองค์การแรงงานระหว่างประเทศ, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๓๐} บัณฑิต อ่อนดำ และคุณเดช พุ่มคชา, TAFS เครือข่ายไทยมิตรภาพเอเชีย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://gotoknow.org/blog/tafs/160997?class=yuimenuitemlabel>. [๓๑ ส.ค. ๒๕๕๘].

๔. จะมีการพึ่งพิงระหว่างกัน ต้องเข้าใจว่าการเข้าเป็นเครือข่ายหมายถึงการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ

๕. เป็นอิสระจากองค์กรเดิม การเข้ามาร่วมในเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมโดยบางส่วนเท่านั้น

๖. ความเท่าเทียมกัน ไม่มีการขึ้นหรือครอบงำโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่มีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีม

๗. มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การติดต่อสื่อสารกันอย่างเปิดเผย และสม่ำเสมอเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอย่างยิ่ง

๘. ต้องมีกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมจะเป็นเสมือนสายใยที่เชื่อมโยงเครือข่ายไว้ได้

๙. การสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร การสร้างเครือข่าย เป็นกิจกรรมที่ต้องการเวลา ฝ่ายบริหารขององค์กรต้องเห็นว่าเครือข่ายมีความสำคัญ

วิจารณ์ พานิช กล่าวถึง การสร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอกขององค์การเรียนรู้ และการวัดความรู้ ว่า การสร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอกในเรื่องที่เกี่ยวกับงานหลักขององค์กรน่าจะมี ๓ ประเด็น ต่อไปนี้เป็นอย่างน้อย ได้แก่^{๓๑}

๑. การมีระบบการรับรู้และตรวจสอบข่าวสารความก้าวหน้าของความรู้ในลักษณะของ (Intelligence)

๒. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีเครือข่ายที่มุ่งทำประโยชน์หรือทำความดีให้แก่สังคม

๓. การเชื่อมโยงและการ “สกัด” ความรู้จากลูกค้าหรือผู้ใช้บริการโดยเฉพาะความรู้ในคนที่เกิดจากการบริโภคสินค้าหรือใช้บริการขององค์กร

กรมการพัฒนาชุมชน ได้อธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายไว้ว่า “เครือข่าย” มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจและในสาขาวิชาชีพต่างๆ ปัจจุบันเครือข่ายทำงานอย่างไรทำไม บางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ คนในชุมชนและองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการค้นหาคำตอบอีกมาก ในทางสังคมวิทยาเครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่มโดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่าย เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะคือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้าง

^{๓๑}วิจารณ์ พานิช, **เครือข่าย**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.qa.su.ac.th/information/news/k.m.kp1.470514.htm> [๓๑ ส.ค. ๒๕๕๘].

ขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆ กัน^{๓๒}

เสรี พงศ์พิศ ได้อธิบายแนวความคิดเครือข่ายไว้ว่า “เครือข่าย” สัมพันธ์กับแนวคิดที่ว่า ด้วยประชาสังคมและแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจรัฐมานานแล้ว อาจจะย้อนกลับไปถึงแนวคิดที่ว่าด้วยรัฐของเพลโตเมื่อสองพันห้าร้อยปีก่อนก็ได้ เมื่อเพลโตพูดถึงเรื่อง “อุดมรัฐ” อันเป็นรัฐในอุดมคติ รัฐที่ไม่มีรัฐ รัฐที่มีอำนาจมากที่สุด คือรัฐที่ใช้อำนาจน้อยที่สุดและดีที่สุด คือ ไม่ใช่อำนาจรัฐเลยหรือไม่มีรัฐเลย นี่คือรัฐในอุดมคติ ความเชื่อในศาสนาคริสต์ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ผสมผสานระหว่าง ยิว กรีก และโรมัน หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ประเพณียิวเดวคริสเตียน” โดยระหว่าง ๓๕๐ ปีแรก ศาสนาคริสต์ค่อยๆ ขยายออกจากถิ่นกำเนิดไปสู่ภูมิภาคภายใต้อารยธรรมกรีกและโรมัน ถูกเบียดเบียนโดยอำนาจรัฐในทุกพื้นที่ พวกเขาเริ่มรวมตัวกันเป็น “ชุมชนชาวคริสต์” (Christian Community) และมี “เครือข่าย” ของตนเอง ทั้งในพื้นที่เดียวกันและในภูมิภาคต่างๆ เชื่อมโยงประสานงานกันทั้งโดย “สถาบัน” (ศาสนจักร) และทั้งโดยขบวนการ ทำให้ศาสนาคริสต์สะสมพลังทางสังคมอย่างเข้มแข็งสร้างฐานรากทางสังคม วัฒนธรรม สู้ทนการเบียดเบียนทุกรูปแบบจนกระทั่งได้รับการยอมรับจากอาณาจักรโรมันในยุคนิโคลาสที่ 1 เมื่อประมาณ ปี ค.ศ. ๓๕๐ แนวคิดเรื่องชุมชนเครือข่ายชุมชน อำนาจของพระเจ้าและอำนาจของชุมชน มีรากฐานที่มาจากศาสนาคริสต์อย่างสำคัญ ดังปรากฏแพร่หลายในแนวคิดและกระบวนการพัฒนาในประเทศละตินอเมริกา และในฟิลิปปินส์ การสร้างขบวนการประชาชนเพื่อเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่บนฐานการคิดดังกล่าว และเป็นฐานคิดที่มีพลัง ดังจะเป็นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในประเทศฟิลิปปินส์ในระยะ ๒๐ ปีที่ผ่านมา ด้วยแนวคิดดังกล่าว มีคนพยายามเชื่อมโยงแนวคิดแบบคริสต์ในการจัดการชุมชน เครือข่ายชุมชนและการจัดความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐกับความคิดแบบอนาธิปไตย (Anarchism) ซึ่งความจริงก็มีความใกล้เคียงอยู่ไม่น้อยเพราะอนาธิปไตยเองก็เน้นความเป็นตัวของตัวเองของชุมชน การพึ่งตนเองและลดบทบาทของรัฐลงให้เหลือน้อยที่สุด ต้องมีการกระจายอำนาจทั้งโดยแนวคิด วิธีการ และโดยพื้นที่ และแนวทางในการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นแนวทางของการจัดการแบบเครือข่าย โดยชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกันให้มากที่สุด ไม่ใช่จัดการโดย “คนนอกคนกลาง” อย่างกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านสังคมการเมือง และพ่อค้านายทุนในด้านเศรษฐกิจการค้า

แนวคิดอนาธิปไตยถือว่าเป็นแนวคิดคู่ขนานกับแนวคิดคริสเตียน ในการการจัดการทางสังคมการเมืองในยุโรปในระยะร้อยปีเศษที่ผ่านมา (โดยอนาธิปไตยเองก็รับแนวคิดและวิธีการของคริสเตียนและศาสนจักรไม่ได้) แต่เนื่องจากลัทธิมาร์กซิสม์และแนวคิดสังคมนิยมปรากฏชัดเจนทางการเมืองมากกว่า ทำให้แนวคิดอนาธิปไตยถูกบดบังลงไป การต่อสู้สองขั้วระหว่างเสรีนิยม -ทุนนิยม กับสังคมนิยม -คอมมิวนิสต์ ทำให้อนาธิปไตยกลายเป็นเพียง “ทางเลือก” สำหรับคนที่ไม่เห็นด้วยกับทั้งเสรีนิยม -ทุนนิยม และสังคมนิยม -คอมมิวนิสต์

แนวคิดอนาธิปไตยถูกบิดเบือนและถูกก่อวนให้เกิดความสับสนจนผู้คนทั่วไปเข้าใจผิดๆ ว่า อนาธิปไตยคือพวกที่ปฏิเสธอำนาจทุกรูปแบบ เป็นพวกที่ต้องการให้เกิดความโกลาหลไร้ระเบียบ กลับไปสู่ยุคคนป่าเป็นพวกชอบความรุนแรง เป็นขบวนการต่อต้านรัฐเป็นต้น แนวคิดแบบอนาธิปไตย

^{๓๒} กรมการพัฒนาชุมชน, *คู่มือเครือข่ายองค์กรชุมชนกับการบริหารทุนแบบมีอาชีพ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

เป็นแนวคิดทางการเมืองที่ต้องการสร้างสังคม ซึ่งปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพในการร่วมมือกันอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้อนาธิปไตยจึงปฏิเสธรูปแบบการควบคุมเชิงอำนาจแบบลำดับชั้น (Hierarchical Control) โดยรัฐหรือนายทุนเพราะถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นอันตรายต่อสิทธิเสรีภาพและไม่ใช้เรื่องจำเป็นด้วย อนาธิปไตยไม่เห็นด้วยกับการใช้อำนาจและการครอบงำด้วยอำนาจ เห็นว่าควรดำเนินการให้มีการจัดการองค์กรที่ทำให้คนร่วมมือกัน โดยไม่มีรูปแบบของลำดับชั้นทางอำนาจ (Non-Hierarchical Forms) ทั้งทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ^{๓๓}

พระมหาสุทิตย์ อาภากร ได้อธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายไว้ว่า เป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ หากกล่าวถึง การปฏิบัติตามหน้าที่ต่อสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องของบุคคลและสรรพสิ่งที่ได้รับการสมมติขึ้นตามฐานะและบทบาทที่เป็นอยู่ว่า เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว การดำรงอยู่และการทำหน้าที่ของสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ ก็จัดเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงกระบวนการที่มีต่อกัน ซึ่งเป็นปฏิริยาสัมพันธ์ที่มีความเคลื่อนไหวไปมาระหว่างสิ่งต่างๆ แล้วสร้างกระบวนการที่ต่อเนื่องจนเกิดเป็นเครือข่ายและระบบที่ผูกพันความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่กระบวนการนั้น คือคุณสมบัติภายในที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง รูปทรงของสิ่งต่างๆ มิใช่โครงสร้างที่แข็งทื่อตายตัว หากแต่แสดงออกถึงกระบวนการภายในที่ยืดหยุ่นแต่มีเสถียรภาพ ตัวอย่างเช่น เซลล์ในร่างกายของมนุษย์ที่มีความเคลื่อนไหว และยืดหยุ่นต่อกระบวนการและมีการเปิดรับสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ และมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะต้องอาศัยความยืดหยุ่น และการยอมรับจากฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ลงตัวมากที่สุด เช่น เครือข่ายประชาสังคม ที่มาจากกลุ่มคนที่หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิดเห็น และมาทำงานร่วมกัน ซึ่งจะได้มุมมอง วิชิต และกระบวนการทำงานที่หลากหลายและเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น^{๓๔}

ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการแบบนี้ แสดงให้เห็นถึงปฏิริยาสัมพันธ์หรือกระบวนการสร้างภาระหน้าที่ต่อกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ของสิ่งนั้นๆ มีความเคลื่อนไหวและมั่นคง เหมือนที่เราเห็นปรากฏการณ์ในระบบสุริยจักรวาลที่มีระบบกลางวัน กลางคืน ระบบเดือนและปี ก็เพราะการทำหน้าที่อย่างสัมพันธ์ คือ การหมุนรอบตัวเองของโลก และการหมุนรอบของดวงจันทร์ โลก และดวงอาทิตย์ที่มีต่อกัน ในขณะที่ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีเหตุ มีปัจจัยเกิดขึ้น ก็จะต้องมองถึงสาเหตุ ปัจจัย กาลเทศะ และบริบทที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วนเช่นกัน

ความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงกระบวนการดังกล่าว จัดเป็นความสัมพันธ์ในมิติของความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง และได้ถูกนำมาอธิบายในรูปแบบของแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่มองถึงกระบวนการของสรรพสิ่งว่า มีการประสานสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อกำกับความเป็นไปของการทำหน้าที่ตามระบบนั้นๆ ให้มีความสัมพันธ์และมีความเป็นปกติยิ่งขึ้น ซึ่งความเป็นปกตินี้มีได้หมายถึงความสมดุลที่หยุดนิ่ง แต่เป็นองค์กรที่สามารถจัดการตัวเองได้และมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้น หรือเกิดสถานการณ์ในรูปแบบ

^{๓๓} เสรี วงศ์พิศ, เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙ – ๓๓.

^{๓๔} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๑๓ – ๑๗

หนึ่งๆ เราไม่สามารถที่จะใช้กรอบคิดอันเดิม หรือมุมมองอันเดิมในการแก้ไขปัญหานั้นได้ทั้งหมด เราจำเป็นต้องใช้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและระบบย่อยที่สลับซับซ้อน หรือใช้บริบทที่เกี่ยวข้องนั้นๆ ในการแก้ไขปัญหาก็ว่าอย่างง่าย ๆ ก็คือ การเข้าไปจัดการและการแก้ไขปัญหาก็เป็นองค์รวม และมองสรรพสิ่งอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นเหมือนเรื่องของสมการทางคณิตศาสตร์ที่ยากๆ และซับซ้อนกันอยู่อย่างมากมาย โดยที่มีสมการย่อยแต่ละอันไม่เหมือนกัน แต่เมื่อสามารถแก้สมการย่อยนั้น สมการใดสมการหนึ่งได้ก็สามารถนำไปสู่การแก้สมการใหญ่ที่ยากๆ นั้นได้ในเวลาชั่วพริบตา

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบที่เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยไม่ละทิ้งสาเหตุ ผลลัพธ์ และบริบทที่เกี่ยวข้องเป็นการมองสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวมและเป็นระบบเปิดที่สามารถจะเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ อย่างต่อเนื่องและสุดท้าย คือ ความเป็นกระบวนการที่ทำหน้าที่ระหว่งกันหรือการมีปฏิริยาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการพัฒนานั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ในภาษาไทยมาจาก “วฑฺฒน” ในบาลี และ “วรฺธน” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ^{๓๕}

สนธยา พลศรี ได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ว่า “การพัฒนา” มาจากคำภาษาบาลีว่า วฑฺฒน (วัด-ทะ-นะ) แปลว่า เจริญ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วน คือการพัฒนาคนเรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คนเช่น วัตถุ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือวัฒนา เช่น การก่อสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ สะพาน โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น และสนธยา พลศรี ยังได้สรุปแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ ที่กล่าวถึงความหมายของ “การพัฒนา” ไว้ดังนี้คือ

๑. การทำให้ดีขึ้น เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยไม่หยุดนิ่ง
๒. การเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่พอใจ ไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ
๓. การกระจายรายได้ของบุคคลไปสู่ชุมชน
๔. กระบวนการเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจ
๕. กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนบท ทั้งด้านเศรษฐกิจและ สังคม
๖. กระบวนการจัดการองค์การทางสังคมที่สามารถไปสู่สภาพที่ดีกว่า
๗. การปรับปรุงระบบสังคมให้ทันสมัย
๘. การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่างสูงสุด

^{๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

๙. การเปลี่ยนแปลงในระบบทั้งคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม

๑๐. การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทาง หรือวางแผนไว้ล่วงหน้า

๑๑. การสร้างความเสมอภาคด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระหว่างชุมชน ต่างๆ

๑๒. การปรับปรุงเงื่อนไขต่างๆ ที่สังคมไม่พึงปรารถนาและแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ออกได้เป็น ๓ กลุ่มลักษณะดังนี้กลุ่มที่ ๑ มีความคิดเห็นว่า “การพัฒนา” หมายถึงความเจริญเติบโต (Growth) คือ เป็นการเพิ่มผลผลิต ซึ่งกระทำโดย ระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าว เพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น กลุ่มที่ ๒ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบกระทำการ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมือง และ ระบบการบริหาร กลุ่มที่ ๓ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาเป็นการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลักถ้าเป็นการบริหาร ก็ต้องบริหารด้วยวัตถุประสงค์ คือ การทำงานที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์เป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และความต้องการที่ได้รับความเห็นชอบหรือ การสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง^{๓๖}

“การพัฒนา” มาจากคำภาษาบาลี ว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับ การพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุและสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนา เช่น การก่อสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ สะพาน โรงงานผลิต กระแสไฟฟ้า เป็นต้น จึงเป็นเรื่องของการเพิ่มพูน ขยายทำให้มากขึ้นหรือทำให้โตขึ้นในทางวัตถุ และได้เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า “การพัฒนา” หรือคำว่า “เจริญ” นั้นไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้นเพิ่มพูนขึ้น อย่างเดียวเท่านั้นแต่มีความหมายว่า รก เช่น น สียา โลภทณฺโณ แปลว่าไม่ควรเป็นคนรกโลกอีกด้วย ดังนั้นการพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริงๆ คือไม่เกิดปัญหาตามมาหรือไม่เสื่อมถอยลงไป กว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลงก็ไม่ใช่เป็นการพัฒนา^{๓๗}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาทุกอย่างต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ก่อนแล้วจะต้องมีสิ่งอื่นหรือมีลักษณะอื่นเข้ามาผสมจึงจะเรียกการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ว่าการพัฒนา ลักษณะที่เพิ่มเข้ามาที่สำคัญนั้นคือทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดไว้ล่วงหน้า^{๓๘}

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่น่าจะส่งผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ^{๓๙}

๑. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจก็เรียกว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ และลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี เรื่องความก้าวหน้านี้ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่กันมาก และมีคนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนานั้น หมายถึง เรื่อง

^{๓๖} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๘.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๓๘} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓.

^{๓๙} โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, **การพัฒนาประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งตามทัศนะของการพัฒนาโดยทั่วไปนั้น ควรหมายถึง เรื่องความก้าวหน้าทางสังคมด้วย ไม่เฉพาะแต่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเท่านั้น

๒. การพัฒนา หมายถึง ความมั่นคง ถ้าในทางเศรษฐกิจเราต้องการให้ระบบเศรษฐกิจ เป็นระบบที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ไม่มีปัญหาเงินเฟ้อ เงินฝืด ในทางสังคมก็เช่นกันเราต้องการเห็นความ มั่นคงทางสังคม เป็นสังคมที่สงบสุข สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง ความมั่นคงจึงเป็นเรื่องใหญ่และในการพัฒนายังต้อง คิดถึงเรื่องนี้ด้วย

๓. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคง การพัฒนายังควร หมายถึง ความเป็นธรรมอีกด้วย โดยเฉพาะความเป็นธรรมในลักษณะที่ว่าประชาชนทุกคนที่เป็นสมาชิกของ สังคมได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลตอบแทนจากการที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาตามควร ดังนั้นการ พัฒนาที่เราต้องการจึงควรเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรมด้วย

ทิตยา สุวรรณชฎ ได้อธิบายการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ และได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วยสถานะการพัฒนาเป็นสถานะ สมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสถานะครอบงำ เช่นความบีบคั้น ทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอา ศักยะของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทยไม่ สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบอเมริกาได้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก” ขึ้นมา ใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย^{๔๐}

วิทยากร เชียงกุล กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของ ร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสังแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และ การพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมและจิตใจทางด้านต่างๆด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกัน ว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการ เพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า^{๔๑}

จันงค์ อติวัฒนสิทธิ์ อธิบายว่า ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การพัฒนาตรงกับคำว่า ภาวนา ซึ่งหมายถึงการทำให้เจริญองกาม (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development) หากพิจารณา จากรากศัพท์ คำว่า พัฒนามาจากภาษาบาลีว่า วัฒนะ หรือวัฒนา คำนี้หมายถึงความเจริญก้าวหน้า หรือภาวะยืนยาวนาน เช่น คำว่า อายุวัฒนะ หมายถึง ทำให้อายุยืนนาน อันหมายรวมไปถึง ความ เป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และนอกจากนี้ คำว่า วัฒนะ หมายถึงรกร รุ่งรัง ไม่มีระเบียบเลยก็ได้ เช่น คำว่า น ลียา โลกวทุมนโน หมายถึง เป็นคนรกรโลก เป็นสิ่ง/เป็นคนที่ โลกไม่ต้องการ อย่างไรก็ตาม คำว่า การพัฒนาในที่นี้เป็นคำที่กำหนดให้มีคุณค่าและตามหลักการของ

^{๔๐} ทิตยา สุวรรณชฎ, “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘๗ - ๑๘๘.

^{๔๑} วิทยา เชียงกุล, การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉับกระ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗ - ๑๘.

พระพุทธศาสนา การพัฒนาต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน ๔ ทางคือ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาศีลธรรมและ/หรือ การพัฒนาสังคม การพัฒนาทางด้านจิตใจ และการพัฒนาทางด้านปัญญา นอกจากนี้พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการพยายามที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเองและสังคมรอบข้างให้ดีขึ้นและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แต่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวอยู่กับกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นสำคัญ^{๔๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม สรุปได้ว่า มี ๔ แนวทาง^{๔๓} ดังนี้

๑. กายภาวนา คือ การพัฒนาทางศักยภาพทางกายหรืออินทรีย์ภายในมิให้ก่อโทษแต่ให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์

๒. สीलภาวนา คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกายให้มีศีล มีระเบียบวินัยและเป็นมิตรกับสภาพสิ่งแวดล้อม

๓. จิตตภาวนา คือ การพัฒนาด้านจิตใจให้เข้มแข็งมีคุณธรรมนำชีวิต มีสุขภาพจิตที่มีคุณภาพและบริสุทธิ์มีความตั้งมั่น ขยันหมั่นเพียร มีสมาธิ มีจิตเบิกบานอยู่เสมอ

๔. ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาด้านปัญญาความนึกคิด ไหวพริบ การแก้ปัญหาต่างๆ ของตนและคนอื่นด้วยเหตุผลเข้าใจต่อสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวถึงการพัฒนาไว้ในหนังสือ ทศวรรษธรรมทัศน์ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สรุปความได้ว่า^{๔๔} การพัฒนา มี ๒ ความหมายโดยมีการพัฒนามนุษย์ (Human Development) และการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Sciences and Technology) ซึ่งเปลี่ยนแนวทางมาเป็นค้นหาความรู้ เพื่อให้มนุษย์ได้ความรู้ที่จะมาจัดความสัมพันธ์ให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติได้อย่างดี โดยเกื้อกูลซึ่งกันและกันและเทคโนโลยีก็ผลิตและให้พื้นฐานความคิดใหม่นั้นด้วยแรงจูงใจใหม่ที่ต่างไปอีกแบบหนึ่งเราก็มีวิทยาศาสตร์ได้ ที่เทคโนโลยีได้ แต่มีด้วยฐานความคิดที่ต่างออกไป ทั้งนี้การพัฒนาดังกล่าวมาเกิดขึ้นบนฐานที่ผิดพลาด ๓ ระดับ คือ

๑. เป็นไปตามกระแสการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืนซึ่งมีรากฐานความคิดที่ผิดพลาดตามอย่างประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย

๒. ดำเนินการพัฒนาด้วยการกระตุ้นแรงจูงใจที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากผู้นำหรือผู้บริหารประเทศไม่เข้าใจเพียงพอต่อปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาในประเทศที่พัฒนานำหน้ามาก่อน จัปเหตุปัจจัยมาผิดพลาด

๓. ประชาชนเข้าร่วมกระบวนการพัฒนา โดยไม่มีการศึกษาที่จะเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเป็นปัจจัยที่ดีในกระบวนการพัฒนานั้น

^{๔๒} จ्ञานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒๑.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๖ - ๗.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกัน การพัฒนามิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจ และเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย^{๔๕}

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย”^{๔๖}

อาร์เธอร์ ดันฮัม (Arthur Dunham) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่นๆ^{๔๗}

สนธยา พลศรี กล่าวว่า เมื่อการพัฒนาถูกกำหนดความหมายจากหลายแหล่งและหลายสาขาวิชา ทำให้ลักษณะของการพัฒนามีหลายประการ แต่ลักษณะที่สำคัญ มีดังต่อไปนี้^{๔๘}

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น หรือให้มีความเหมาะสมอันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ

๒. มีลักษณะเป็นกระบวนการ คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอน และอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนหนึ่งได้

๓. มีลักษณะเป็นพลวัต คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่งแต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้าๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้

๔. เป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้นไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

^{๔๕} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟอร์เพช, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

^{๔๖} จำรัส นวลนิ่ม, การศึกษากับการพัฒนาประเทศ แนวความคิดและวิธีปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๙.

^{๔๗} Dunham Arthur, “The Outlook for Community Development in The Social Welfare Forum”, (Proceedings of The National Conference on Social Welfare, 1958), p. 3.

^{๔๘} สนธยา พลศรี, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๕-๖.

๕. เป็นวิธีการ คือ การพัฒนาเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาการเมืองการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

๖. เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิด หรือเป็นเพียงแนวคิด หรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

๗. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการพัฒนาตนเองและสิ่งต่างๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใดก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนาแม้ว่าจะมีลักษณะอื่นๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

๘. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุขเพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

๙. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือ สามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา จึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยการพัฒนาใหม่ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้กล่าวไว้ว่า สารสำคัญของความคิดเกี่ยวกับการพัฒนานั้น เนื่องมาจากปรัชญาพื้นฐานของพุทธศาสนาที่ปรารถนาชี้ทางหลุดพ้นจากความทุกข์และชี้ทางสู่ความสุขให้แก่มนุษย์ตามหลักคำสอนนี้ พุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะพระสงฆ์มีหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่นๆ ให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ดังนั้น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้พ้นจากสภาพความด้อยพัฒนา ด้วยการศึกษาค้นคว้า การพัฒนา โดยการช่วยเหลือกัน ทั้งการอบรมในศาสนาธรรม และประสบการณ์ มีอิทธิพลสำคัญต่อการก่อรูปแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของพระสงฆ์^{๔๔}

สรุปได้ว่า การพัฒนา คือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมือง วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน สภาพสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่เจริญขึ้น ดีขึ้นอย่างมีทิศทางมีเป้าหมายด้วยคนของชุมชนนั้นๆ เริ่มต้นตั้งแต่การรับรู้ถึงปัญหาความต้องการของตนเอง โดยขอความช่วยเหลือจากภายนอกหรือจากภาครัฐบาลให้น้อยที่สุดการดำเนินการพัฒนาต้องใช้วิธีการที่ถูกต้องพร้อมกับมีความที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนอาจทำเป็นโครงการต่างๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีควบคู่

^{๔๔} สมบุรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทตามแนววิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๕๓.

ไปกลับการพัฒนาวัตถุโดยการใช้วิธีการที่เหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ เป็นการกระทำที่ถูกต้องดำเนินการที่ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบมีขั้นตอนและได้รับการยอมรับของส่วนรวมในชุมชน

๒.๒.๒ ปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนานั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ กล่าวว่าปรัชญาของการพัฒนานั้นคือ

ประการแรก ที่เดียว ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่า เป็นทรัพยากรที่มีความหมาย และสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลสิ้น ถ้าหากมองข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีพรสวรรค์ที่ถูกต้องและมีขีดความสามารถสูงขึ้น

ประการที่สอง การพัฒนาชุมชนก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น

ประการสุดท้าย ความไม่รู้ ความต้อติง และการใช้กำลังบังคับ เป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและการให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด^{๕๐}

สนธยา พลศรี กล่าวว่าพัฒนามีแนวความคิดที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือพัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

๓. การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็น

^{๕๐}พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์, การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท เลิฟและลิฟเพรส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

สิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศีลธรรม และสุขภาพ^{๕๑}

๔. การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาชุมชนใดผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้น นอกจากการพัฒนาชุมชนด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตน เช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งรัฐบาลจะให้การสนับสนุน แต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่ ต้องใช้ทรัพยากรมาก เป็นแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปรัชญาการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบหน่วยงานอื่นๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่ชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่ค้นหาปัญหา วิธีการแก้ปัญหา และดำเนินการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

๖. ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากร งบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใดจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐก็เข้าไปให้ความสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐจะต้องเป็นสัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัดไม่สามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงานงบประมาณ และ

^{๕๑} ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

เวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้าน ไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่ป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศ และวัย เป็นต้น

๑๐. การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน ทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นกระบวนการทางสังคม

๑๐.๑ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือมีความต่อเนื่องของ ปฏิบัติการโต้ตอบกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน จะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๑๐.๒ การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้จึงต้อง กำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

๑๐.๓ การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและ แผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๑๐.๔ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้อง กับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนา ชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชาหรือทอดทิ้ง^{๕๑}

สรุปได้ว่า ปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนานั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่ง ความศรัทธาในตัวเองว่า เป็นทรัพยากรที่มีความหมาย และสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่ จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลสิ้น ถ้าหากมองข้ามในเรื่องการ พัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีพรสวรรค์ที่ถูกทางและมีขีดความสามารถสูงขึ้น

๒.๒.๓ หลักการและวิธีการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับหลักการและวิธีการพัฒนา นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

องค์การสหประชาชาติ (UN. Development of Economic and Social Affair) ได้กำหนดหลักการพัฒนา มี ๑๐ ประการ คือ

^{๕๑} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔ - ๔๖.

๑. การพัฒนาต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชน ด้วยการริเริ่มจากประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น
๒. การพัฒนามีลักษณะเป็นโครงการอเนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย
๓. การพัฒนาต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อมๆ กับกิจกรรมด้านอื่นๆ
๔. การพัฒนาต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น
๕. การพัฒนาต้องค้นหา และพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน
๖. การพัฒนาต้องยอมรับในสถานภาพ บทบาทของสตรี และเยาวชนเปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงาน และการรับช่วงของงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี
๗. การพัฒนาของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง
๘. การพัฒนาต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่นโดยการบริหารงานทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง
๙. การพัฒนาต้องสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย
๑๐. การพัฒนาต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อมๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติหรือระดับประเทศ^{๕๓}

พาดิ อนันตชัย กล่าวว่า วิธีการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในทางที่ดีขึ้นนั้น มีวิธีการที่สำคัญอยู่ ๒ วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน และการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มเพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญอันเป็นผลให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ในชุมชน วิธีการทั้ง ๒ คือ

๑. การให้การศึกษาแก่ชุมชน การให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทั้งของตนเองและสังคม ซึ่งอาจจะได้รับการถ่ายทอด การเรียนรู้ หรือได้จากประสบการณ์ การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้
๒. การจัดกลุ่มและพัฒนากลุ่ม กลุ่มกับงานพัฒนาชุมชนเป็นของคู่กัน หากไม่มีการรวมกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาชุมชนทั้งนี้เพราะกลุ่มช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดของประชาชนด้วยการทำงานร่วมกันในการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น^{๕๔}

^{๕๓} UN. Development of Economic and Social Affair, **Community Development and Related Service**, (New York : United Nation Republication, 1960), pp. 8 - 13.

^{๕๔} พาดิ อนันตชัย, **กระบวนการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นครปฐม : สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏ-นครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๘ - ๑๐.

สรุปได้ว่า หลักการพัฒนาเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ชุมชน ซึ่งในกระบวนการให้ การศึกษานั้น ได้เกิดขึ้นบนสถานะแห่งความเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนของตนเองให้มากที่สุด ทำที่สุดแล้วประชาชน ต้องสามารถตัดสินใจและลงมือแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างมี ประสิทธิภาพ เพราะสภาพการณ์ใน ปัจจุบันเป็นยุคแห่งการแย่งชิงทรัพยากรซึ่งมีจำนวนน้อยลง การแย่งชิงทรัพยากรเหล่านี้หาก ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ชุมชนของตนเองแล้ว ย่อมไม่อาจ พัฒนาชุมชนของตนเองได้ อย่างไรก็ตามการจะตั้งความ คาดหวังเฉพาะส่วนของชุมชนหมดก็ไม่ได้ เพราะชุมชนยังขาดการวิเคราะห์และข้อมูลที่เป็นระบบ จึงจำเป็นต้องอาศัยนักพัฒนาภายนอกอยู่ส่วน หนึ่ง กระบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องอาศัยการมี ส่วนร่วมของทุกฝ่ายจึงจะประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการที่มีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

๒.๒.๔ องค์ประกอบของการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการพัฒนา นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

สนธยา พลศรี กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้คือ

๑. คนในชุมชน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการ พัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาของคน โดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรง ทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและองค์กรต่างๆ

๒. ทุนของชุมชน ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มองค์กรต่างๆขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ ผลิตภัณฑ์ รายได้ แหล่ง ทุนของชุมชน เป็น ทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง น้ำตก หาดทราย เป็น ต้น ทุนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

๓. วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้าง เครื่อง อำนวยความสะดวกต่างๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์เป็นต้นวัสดุอุปกรณ์ เหล่านี้ต้องมีคุณภาพเหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

๔. ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้ การศึกษาอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและ โครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องเป็น ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับชุมชนจึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๕. กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาชุมชน การ วิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไข ปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

๖. การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือ เฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกินขีดความสามารถของชุมชน หรือเพื่อกระตุ้นเร่งเร้าให้ประชาชนเกิด ความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

๗. การบริหารและการจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มองค์กร การเงิน เวลา วัสดุ ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

๘. นักพัฒนาชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลัง หรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

๙. การประสานงาน เพื่อเชื่อมประสานบุคคล กลุ่มและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกันเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นลำดับขั้นตอนที่ กำหนดไว้

๑๐. ผลของการพัฒนา เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนซึ่งทำให้ คนที่ร่วมการพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ ต่อไป^{๕๕}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการพัฒนา คือ คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการ พัฒนาชุมชน เนื่องจากการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาของคน โดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อ ประโยชน์ของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรง

๒.๒.๕ กระบวนการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้
พิสันต์ ประทานชวโน กล่าวว่า กระบวนการพัฒนา เป็นการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็น งานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ และต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาซึ่งเป็น หัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกๆระดับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การ วางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตาม ประเมินผลในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ ปลุกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ นั้นโดยกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ประชาชน มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนมีดังนี้

๑ การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้าน เศรษฐกิจ สังคมการเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและ ความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกันทั้งการ สัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้ คือ การสร้าง ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดีระหว่างพัฒนากับชาวบ้าน แล้วเป็นการยากที่จะได้รู้ และเข้าใจปัญหาความต้องการจริงๆ ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดี จนถึง ขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

๒. การให้การศึกษแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชนเป็น การนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่ เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การ

^{๕๕} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ฐานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๗.

กระตุ้นให้ประชาชนได้รู้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

๓. การวางแผน / โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไข ภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

๔. การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผน และโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑ เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน ให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

๔.๒ เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

๕. การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่ดำเนินการตามโครงการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันทั่วถึง กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ^{๕๖}

สนธยา พลศรี กล่าวว่า กระบวนการพัฒนา หมายถึง ขั้นตอนที่น่ามาใช้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามลำดับ ซึ่งโดยทั่วไปกระบวนการพัฒนาชุมชน มี ๗ ขั้นตอนดังนี้

๑. การศึกษาชุมชน หรือชุมชนศึกษา หมายถึงการสำรวจและศึกษาวิเคราะห์ความจริงในข้อมูลต่างๆ ของชุมชน ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

๒. การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพัฒนาชุมชนโดยแท้จริงแล้วก็คือ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั่นเอง ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนจึงเป็นขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องจากการศึกษาชุมชน

๓. การจัดลำดับปัญหาและความต้องการของชุมชน เมื่อทำการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนเรียบร้อยแล้ว ก็นำปัญหาที่ได้มาจัดลำดับความสำคัญ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการลงมือแก้ไขต่อไป

๔. การวางแผนและโครงการเพื่อการพัฒนาชุมชน การวางแผนและโครงการพัฒนาชุมชน เป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องจากการจัดลำดับปัญหาและความต้องการของชุมชน เป็นขั้นตอนของการเตรียมการเพื่อจะแก้ไขปัญหาหรือดำเนินการพัฒนาชุมชนต่อไป

^{๕๖}พิสันต์ ประทานชวนโน, การพัฒนาชุมชน, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.cdd.go.th/director_cddnew/pison2/file.pdf/development.Pdf [๒๒ มิ.ย. ๒๕๕๔].

๕. การดำเนินงานพัฒนาชุมชน เมื่อพิจารณาวิธีดำเนินงาน และเห็นว่ามีความถูกต้องเหมาะสมดีแล้ว ขั้นตอนต่อมาก็คือ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้น ในขั้นตอนนี้ผู้รับผิดชอบโครงการจะต้องดำเนินการ ๒ ประการ ที่สำคัญ คือการบริหารโครงการ และการควบคุมและติดตามโครงการ

๕.๑. การบริหารโครงการ เป็นการนำวิธีการต่างๆ มาใช้เพื่อช่วยให้การดำเนินงานตามแผนและโครงการพัฒนาเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ

๕.๒. การควบคุมและติดตามโครงการ เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งของการพัฒนาชุมชน เพราะถ้าไม่มีการควบคุมและติดตามโครงการแล้ว โอกาสที่การดำเนินงานจะประสบปัญหาและไม่บรรลุเป้าหมายก็จะมีมากขึ้น

๖. การประเมินผลงาน เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการควบคุมการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ให้สามารถดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนต่างๆ ที่วางไว้ หรือเป็นวิธีการสำหรับตัดสินว่ากิจการดำเนินไปด้วยความเจริญก้าวหน้ามากน้อยเพียงใด และจะต้องดำเนินการต่อไปอีกมากน้อยเท่าไร จึงจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้น การประเมินผลจึงเปรียบเสมือนกระจกเงาที่ส่องให้ผู้ปฏิบัติงานพัฒนา ได้มองเห็นถึงจุดเด่นและจุดด้อยของการดำเนินงานในทุกๆ ขั้นตอนของโครงการ และยังสามารถใช้ในการคาดคะเนผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อีกทางหนึ่งด้วย

๗. การทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค การทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาชุมชนนับเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นขั้นตอนที่น่าสังเกตซึ่งได้รับจากขั้นตอนก่อนๆ โดยเฉพาะในขั้นตอนการประเมินผลงาน มาหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นให้หมดไป ทั้งในโครงการที่กำลังดำเนินการอยู่ และโครงการที่จะดำเนินการต่อไป การทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค มีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

๗.๑ ดำเนินการแก้ไขทันทีที่พบว่าได้เกิดปัญหาและอุปสรรคขึ้น

๗.๒ จัดปัญหาและอุปสรรคไว้เป็นหมวดหมู่ตามลักษณะที่เกิดขึ้น

๗.๓ กำหนดลำดับขั้นตอนของการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในแต่ละปัญหา

๗.๔ ทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

๗.๕ เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้รับทราบปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

๗.๖ บันทึกปัญหาและอุปสรรค การเตรียมการ และการแก้ไขปัญหาไว้ในรูปของรายงานหรืออื่นๆ^{๕๗}

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงไปสู่การลดปัญหา และความขัดแย้งให้น้อยที่สุดในการสร้างความเจริญให้ชุมชนโดยมีการกำหนดแผนงานเพื่อนำไปสู่ความเป็นมาตรฐานในการนำไปปฏิบัติพร้อมทั้งให้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชนโดยริเริ่มจากการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลที่เกิดขึ้น

^{๕๗} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๘๗ - ๑๒๕.

๒.๒.๖ ทฤษฎีการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพัฒนา ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีการพัฒนาสังคม ซึ่งมีทฤษฎีที่สำคัญจำแนกได้ ดังนี้

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ มีสาระสำคัญคือ สังคมทุกสังคมจะต้องมีการปรับตัวอยู่เสมอ เนื่องจากปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หากสังคมไม่ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสังคมก็จะเสื่อมสลายไป

การปรับตัวของสังคม ได้แก่ การจำแนกแ่งบทบาทเพื่อให้มีหน่วยสังคมที่อิสระแก่คนมากขึ้นการทำให้สังคมมีเหตุผลมากขึ้น การผสมผสานทางวัฒนธรรม การสร้างความจำเป็นเฉพาะด้านมากขึ้น เป็นต้น ในขณะเดียวกันการปรับตัวของสังคมก็จำเป็นต้องรักษาดุลยภาพระหว่างการเปลี่ยนแปลงด้วย

ตัวชี้วัดสำหรับ บ่งชี้ความสามารถของสังคมในการปรับตัว ได้แก่ การมีบทบาทหรือหน่วยสังคมที่อิสระและมีความสามารถในการผสมผสานทางวัฒนธรรมได้มากขึ้น เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของสังคมที่พัฒนาแล้วและมีความสามารถในการปรับตัวไม่จำเป็นต้องมีลักษณะที่เหมือนกัน

ทฤษฎีการแพร่กระจาย มีสาระสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งโดยมีองค์ประกอบของกระบวนการแพร่กระจายที่สำคัญ คือ นวัตกรรม การสื่อสาร เวลา และการเข้าสู่สมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง

องค์ประกอบที่สำคัญ คือ นวัตกรรม หรือ ความคิด วัตถุ สิ่งของ รวมทั้งรูปแบบวิธีการและแนวปฏิบัติที่บุคคลคิดว่าเป็นสิ่งใหม่ ซึ่งการยอมรับนวัตกรรมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมีขั้นตอนเกี่ยวกับการตัดสินใจ ๕ ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ ความตระหนักในการรับนวัตกรรม หรือทราบว่ามีความนวัตกรรมประเภทหรือชนิดนั้นๆ เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๒ เกิดความสนใจในนวัตกรรม เห็นได้จากการแสวงหาความรู้ในเรื่องนั้นเพิ่มเติม

ขั้นที่ ๓ ประเมินค่านวัตกรรม เป็นการประเมินข้อมูลที่ได้รับว่าสมควรจะรับหรือไม่อย่างไร หากนวัตกรรมไม่มีคุณค่าก็จะถูกละทิ้งไป

ขั้นที่ ๔ ทดลองใช้นวัตกรรม หากผลการประเมินได้รับการตัดสินใจว่ายอมรับแล้วก็จะเกิดการทดลองใช้นวัตกรรม หากผลการทดลองไม่เป็นที่พอใจ การตัดสินใจรับนวัตกรรมจะยุติลง

ขั้นที่ ๕ ถ้าปรากฏผลการทดลองเป็นที่พอใจ กระบวนการรับนวัตกรรมก็จะเกิดขึ้น

ทฤษฎีความขัดแย้ง มีสาระสำคัญคือ การพัฒนาสังคมมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ความผาสุกของสมาชิกในสังคม หรือนัยหนึ่งคือเพื่อการเพิ่มโอกาสในชีวิตให้กับสมาชิกของสังคมนั้น โดยอาจแยกเป็นเป้าหมายก่อน เช่น ความเป็นธรรมเชิงเศรษฐกิจและความสะดวกสบายทางด้านวัตถุ การมีการศึกษาหรือความรู้ เป็นต้น แนวทางการพัฒนาตามแนวคิดนี้จะต้องพยายามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขึ้นโดยให้ความสำคัญกับทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากทรัพยากรเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา ดังนั้น ทรัพยากรที่ไม่เพียงพอหรือขาดแคลนจึงเป็นตัวสำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการในสังคม

สำหรับตัวนำการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา ตามแนวคิดนี้เห็นว่าควรเป็นผู้นำทางการเมือง เพราะบุคคลเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจ มีหน้าที่ในการวางแผนและกำหนดทิศทางของการ

เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ตามแนวคิดนี้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาจะดำรงความพัฒนาหรือความเจริญไวได้นั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจิตใจของคนในสังคมด้วย การเปลี่ยนแปลงจิตใจของคนนี้ขึ้นอยู่กับโครงสร้าง ถ้าโครงสร้างสังคมมีลักษณะยืดหยุ่นโอกาสที่บุคคลเปลี่ยนจิตใจก็มีมาก

ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม มีสาระสำคัญคือ มุ่งทำการเปลี่ยนแปลงลักษณะบุคคลโดยเฉพาะลักษณะจิตใจ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และแรงจูงใจ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงจะอาศัยกระบวนการสังคมที่ช่วยให้เกิดลักษณะบุคคลที่ต้องการ คือ การขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทางที่มีขอบเขตกว้างขวางและยาวนาน แต่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตในสังคมของมนุษย์^{๕๘}

ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายทฤษฎีภาวะทันสมัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพัฒนาไว้อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและได้รวบรวมเรียบเรียงไว้ดังนี้

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้กล่าวว่า ลักษณะที่สำคัญของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยประกอบด้วย :

๑. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตจากแบบเรียบง่ายในสังคมจารีต ไปสู่การดำรงชีวิตที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น
๒. เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรกรรมแบบยังชีพ หรือการทำการเกษตรในที่ดินแปลงเล็กเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการผลิตขนาดใหญ่เพื่อขาย มีการจ้างแรงงานภายนอกครอบครัวหรือชุมชนแทนการใช้แรงงานในครอบครัว
๓. มีระบบอุตสาหกรรมในโรงงานและการใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น
๔. วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเป็นแบบเป็นทางการ
๕. เกิดเมืองเพิ่มขึ้นและมีการขยายตัวของสังคมเมือง
๖. มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สาธารณูปโภค โรงเรียน โรงพยาบาล
๗. เกิดชนชั้นกลางและผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เพิ่มขึ้น
๘. มีการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของคนจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ครอบครัว และชุมชนนิยม เป็นความคิดเชิงเหตุผล ปัจเจกชนนิยมและวัตถุนิยม
๙. โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว
๑๐. สถาบันทางสังคมต่างๆ มีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น
๑๑. การจัดระเบียบทางสังคมใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้นแทนที่บรรทัดฐานและวิถีประชาที่ใช้กันในสังคมจารีต^{๕๙}

สุทิพย์พร โชติรัตนศักดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) กับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Approach) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมที่ผ่านมามีอยู่บนฐานความคิดของการพัฒนาสังคมกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับ

^{๕๘} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, “ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม”, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^{๕๙} พัทธินันท์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพฯ : สัมสร, ๒๕๓๑), หน้า ๙๒.

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth-only Development Approach) โดยรวมศูนย์กลางการพัฒนาไว้ที่ส่วนกลาง ทิศทางในการพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกกำหนดจากรัฐบาลและเอกชนโดยอาศัยระบบทุนนิยมเป็นหลักและจากการที่แนวคิดการพัฒนากระแสหลักให้ความสนใจเพียงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Development) แบบตะวันตก การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) ที่มุ่งเน้นในเชิงปริมาณหรือการเติบโตทางวัตถุเพียงด้านเดียว ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศโลกตะวันตกจึงเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในการกำหนดรูปแบบและทิศทางในการพัฒนา และถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวลงสู่ประเทศโลกที่สาม (The Third World) ซึ่งนับเป็นการเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมโลกเป็นอย่างยิ่ง และเป็นที่มาของการแพร่กระจายระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม^{๒๐}

ชนิตา รัชพลเมือง ได้กล่าวโดยสรุปกระบวนการสร้างความทันสมัยไว้ว่า กระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. Modernization เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิรูป (Revolutionary Process) ของวิวัฒนาการทางสังคม

๒. Modernization เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน (Complex Process)

๓. Modernization เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ (Systemic Process)

๔. Modernization เป็นกระบวนการในระดับโลก (Global Process)

๕. Modernization เป็นกระบวนการที่ใช้เวลายาวนาน (Lengthy Process)

๖. Modernization เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน (Phased Process)

๗. Modernization เป็นกระบวนการสร้างความเป็นเอกพันธ์ (Homogenizing Process)

๘. Modernization เป็นกระบวนการที่ไม่ย้อนกลับ (Irreversible Process)

๑๐. Modernization เป็นกระบวนการก้าวหน้า (Progressive Process)^{๒๑}

ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีภาวะทันสมัย จึงแบ่งสังคมออกเป็นสองรูปแบบ กล่าวคือ สังคมประเพณีที่ด้อยพัฒนากับสังคมทันสมัยที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางเดียว และเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ระบบต่างๆ ในสังคมมีโอกาสได้ปรับตัวไปพร้อมกับการรักษาสมดุลภาพ (Equilibrium) และความมั่นคง (Stability) ของสังคมซึ่งรูปจำลองของการพัฒนา (Development Models) ก็คือรูปแบบของสังคมเมืองที่ทันสมัย และพุ่งประเด็นไปที่เป้าหมายแรกของการพัฒนานั้นคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจ (Development equates economic growth) โดยใช้ดัชนีชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา (Development Indicators) นั่นก็คือ รายได้ประชาชาตินั่นเอง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่ เฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Change for the better) เท่านั้นจึงจะเรียกว่า การ

^{๒๐} สุทิพย์พร โชติรัตนศักดิ์, ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://web.bsru.ac.th/~sutippom/works/Modernization-Theory.pdf> [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

^{๒๑} ชนิตา รัชพลเมือง, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา : กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง, เอกสารประกอบโครงการพัฒนาผู้นำด้านนโยบายการศึกษาและการพัฒนาขององค์กรสังคมมณฑล กรุงเทพมหานคร, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สิงหาคม ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

พัฒนา ซึ่งต้องเกิดมาจากการวางแผน และการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนที่พึงประสงค์ และต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย กระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นสองระดับ คือ ระดับสังคมและระดับบุคคล

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่ได้รับอิทธิพลจากการแผ่ขยายอำนาจของประเทศตะวันตก เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างรวดเร็ว เช่น ถนน หนทาง สาธารณูปโภคต่างๆ โรงพยาบาล และโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ไม่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ปัญหาที่ตามมาคือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เห็นคุณค่า การเกิดมลภาวะ ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมต่างๆ อีกมากมาย

ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ได้มีนักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ไว้อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและได้รวบรวมเรียบเรียงไว้ดังนี้

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้กล่าวสรุปนิยามแนวคิดการพึ่งพาทั้งหลายไว้ว่า ความด้อยพัฒนานั้นเกิดขึ้นจากการที่ประเทศส่วนใหญ่ของโลกที่สามถูกดึงเข้าร่วมในระบบทุนนิยมระหว่างประเทศ ในฐานะประเทศบริวารของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายและทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโลกที่สามเอื้ออำนวยต่อการถูกแสวงประโยชน์โดยประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว ยิ่งกว่านั้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่ส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยมอีกด้วย ไดอิตอร์ เซงฮาาส (Dieter Seenghaas) เรียกประเทศเหล่านี้ว่า “ทุนนิยมอ่อน” ที่เรียกเช่นนี้ เพราะไม่มีสินค้าประเภททุน (Capital Goods) ที่ผลิตเองได้ต้องไปอาศัยประเทศพัฒนาแล้วโดยการนำเข้าจึงกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะที่เดียวกันก็ส่งวัตถุดิบไปให้ประเทศดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ยังเกิดขึ้นภายในประเทศด้อยพัฒนาระหว่างชนบทกับเมืองด้วย

การศึกษาทฤษฎีพึ่งพามีอยู่ ๓ แนวทางด้วยกัน และทุกแนวทางต่างมีท่าทีของการต่อต้านจักรวรรดินิยมอยู่ด้วยทั้งนั้น คือ

แนวทางแรก ได้แก่ การศึกษาแบบทุนนิยม โดยรวมเอาแนวโน้มต่างๆ เช่น ทัศนะของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ความเป็นชาตินิยม โครงสร้างนิยมและพัฒนานิยมเข้าด้วยกัน แม้จะมีลักษณะของการต่อต้านจักรวรรดินิยม แต่ก็ยังมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมต่อไปได้ โดยการปรับปรุงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับประเทศพัฒนาแล้วเสียใหม่ เพื่อมิให้ถูกเอาเปรียบทางผลประโยชน์หรือมูลค่าส่วนเกินไปมากนัก ทฤษฎีที่นำมาใช้วิเคราะห์ของแนวทางนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม ซึ่งออสวัลโด ซังเกล (Osvaldo Sunkel) ได้ทำการศึกษาทั้งปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศและระบบทุนนิยมโลก เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความพัฒนาและความด้อยพัฒนานั้น คือ แต่ละด้านของเหรียญเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนา ความด้อยพัฒนา การพึ่งพา ความตกต่ำ และความแตกต่างทางพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกเดียวกัน การแก้ไขอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลก

นี้ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วเป็นศูนย์กลางและบริวารทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ มีการได้เปรียบแบบพึ่งพาเกิดขึ้น

แนวทางที่สอง คือ การศึกษาแบบมาร์กซิสต์ โดยเน้นความสำคัญของภาวะนามธรรม เพราะเชื่อว่าการทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดตัวแบบหรือสมมติฐานขึ้นมาก่อน แล้วจึงทำการรวบรวมตัวเลข ข้อมูล และหลักฐานต่างๆ ของสภาพที่เป็นจริงมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ทำการศึกษาตามแนวมาร์กซิสต์นี้ ได้แก่ อังเดร จี. แฟรงค์ (Andre G. Frank) ซึ่งสรุปความคิดได้ดังนี้

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจะไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องแบบเดียวกัน ประเทศด้อยพัฒนาขณะนี้ไม่ได้อยู่ในขั้นตอนที่ประเทศพัฒนาแล้วเคยผ่านมาก่อน และประเทศพัฒนาแล้วก็ไม่เคยด้อยพัฒนาแบบนี้มาก่อน แม้จะเคยเป็นประเทศที่ไม่พัฒนามาก่อนก็ตาม

๒. ความด้อยพัฒนามิได้สะท้อนถึงโครงสร้างของประเทศด้อยพัฒนา แต่เป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศศูนย์กลางอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการขยายระบบทุนนิยมโลกอันทำให้มีการแสวงประโยชน์จากแรงงานของประเทศบริวารผ่านทางการค้าที่ผูกขาด มีการทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ (Self-subsistence) ของประเทศด้อยพัฒนาและเปลี่ยนประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งการสะสมทุนของประเทศศูนย์กลางและการพัฒนาของประเทศศูนย์กลาง

โดย แฟรงค์ ได้ตั้งสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

๑. สิ่งที่แตกต่างกันในการพัฒนาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ก็คือ ประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยเป็นบริวาร แต่ประเทศด้อยพัฒนากำลังเป็นบริวารและมีข้อจำกัดหลายประการ

๒. ประเทศบริวารจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมดั้งเดิม ถ้ามีความผูกพันกับประเทศศูนย์กลางน้อยที่สุด

๓. ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาและมีลักษณะของสังคมศักดินามากที่สุดอยู่ในขณะนี้ก็เพราะเคยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากกับเมืองหลักหรือประเทศศูนย์กลางมาก่อน และ แฟรงค์ ได้เสนอให้ประเทศในลาตินอเมริกาแยกตัวอย่างเด็ดขาดออกจากความสัมพันธ์แบบศูนย์กลางกับบริวาร โดยการปฏิวัติทางสังคมนิยม

แนวทางที่สาม คือ การศึกษาที่ใช้ทั้งแนวแรกและแนวที่สอง ใช้แนวทางโครงสร้างทุนนิยมสำหรับวิเคราะห์และอธิบายสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมของการพึ่งพา และใช้แนวทางมาร์กซิสต์สำหรับกำหนดภาวะหรือตัวแบบนามธรรมของการพึ่งพา แนวคิดหลัก ก็คือ สภาพเฉพาะของสิ่งหนึ่งจะถูกกำหนดเงื่อนไขโดยสภาพอื่นๆ ไป และใช้แนวคิดนี้กำหนดลักษณะที่แตกต่างกันของการพึ่งพาซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (ลักษณะการพึ่งพาเป็นสภาพเฉพาะ ส่วนกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกเป็นสภาพทั่วไป)

เนื่องจากทฤษฎีพึ่งพานี้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันเป็นกลุ่มๆ ยังไม่เป็นทฤษฎีที่เป็นแนวเดียวกันในหลายๆ ประเด็น แต่ก็พอจะกล่าวถึงแนวคิดร่วมได้ว่ามีลักษณะสำคัญอะไรบ้าง ดังนี้

ประการแรก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของประเทศบริวารอยู่ในภายใต้สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก การวิเคราะห์และทำความเข้าใจเศรษฐกิจของประเทศ

เหล่านี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีกับประเทศศูนย์กลางด้วย ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำในประเทศบริวารกับประเทศศูนย์กลาง นอกจากจะมีลักษณะในการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศบริวารแล้ว ชนชั้นนำยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการเลียนแบบการดำรงชีวิตจากกันด้วย

ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมกันของประเทศสองกลุ่มจะมีมากขึ้น ทั้งในระดับประเทศระหว่างประเทศ ชนชั้น ภาค และกลุ่มชน คนรวยก็ยิ่งรวย คนจนจะจนมากขึ้น มีความแตกแยกและขัดแย้งกันภายในสังคม^{๖๒}

ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้กล่าวสรุปทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs) ไว้ดังนี้

การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้วิธีการใหม่ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎีพึ่งพาทำให้กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎีการพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัยและการพัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๐ โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของ จาซอบ ไวนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ (Humanitarian approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ ๒๐ ปีก่อน เพราะไม่มีใครเชื่อว่าจะเป็นไปได้

แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์มากกว่าที่จะเป็นวิธีการวิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลที่หามาได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธีที่เคยทำมาก่อนและเป็นแนวความคิดที่เกิดวิพากษ์ตัวเอง (self-criticism) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความพยายามของผู้รู้กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคโยค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงานตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศโลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์ลงมาสู่ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไกการตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าประกอบด้วย อาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม

^{๖๒} พัชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, เอกสารประกอบการสอน สาขาวิชาพัฒนาสังคม, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔ - ๒๐.

กลยุทธ์ของการพัฒนาดังกล่าวช่วยให้มีความสำนึกถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์อันสอดคล้องกับหลักแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์และช่วยให้มีผลในแง่สร้างสรรค์อีกหลายๆ อย่างที่ถูกมองข้ามไปบ่อยๆ ตามความเห็นของผู้สนับสนุนแล้ว กลยุทธ์นี้ไม่จำกัดตัวเองอยู่กับการแก้ไขบางส่วนเท่านั้น เช่น ถ้ามาตรการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอยู่ที่โครงการช่วยเหลือประชากรส่วนที่ยากจนที่สุด การให้ช่วยเหลือควรจะต้องคำนึงถึงความต้องการของประชากรที่เกี่ยวข้องด้วย โดยให้เขาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งถึงความพอใจในความต้องการพื้นฐาน โดยที่นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า กลยุทธ์แห่งความต้องการพื้นฐานนี้จะต้องไม่ใช่ใจอย่างอิสระแยกจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพา หากจะมีการนำไปใช้จริงๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ถ้าใช้กลยุทธ์ใหม่นี้เป็นทางเลือกเพื่อใช้แทน ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International Economic Order) ซึ่งเรียกร้องให้มีโดยประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น หรืออาจเปลี่ยนเป็นศูนย์บริการระหว่างประเทศของผู้ยากจน (International care service for the poor) การกระทำดังกล่าวอาจแก้ปัญหาความยากจนไปได้ แต่จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดนั้น ยังเป็นปัญหายากที่จะบอกได้ เพราะกลยุทธ์อันนี้มิได้กล่าวถึงปัญหาหรือสาเหตุตลอดจนแนวทางแก้ไขในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยาก การแสวงหาประโยชน์และความแปลกแยก (Alienation) ต่างๆ ทั้งหลายทั้งมวลที่มีอยู่ ดังนั้น กลยุทธ์ความต้องการพื้นฐานจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทั้งหมดที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันและความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์ในประเทศต่างๆ ในโลกนี้ ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ของการแบ่งปันทรัพยากร เทคโนโลยี และผลผลิตทั้งหมด^{๖๓}

สรุปได้ว่า การพัฒนา ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงไปสู่การลดปัญหา และความขัดแย้งให้น้อยที่สุดในการสร้างความเจริญให้ชุมชน โดยมีการกำหนดแผนงานเพื่อนำไปสู่ความเป็นมาตรฐานในการนำไปปฏิบัติพร้อมทั้งให้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของความเป็นเมือง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของความเป็นเมือง นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กองพลกอบรม กรมการผังเมือง ให้คำนิยาม “เมือง” หมายถึง ชุมชนอันเป็นที่ตั้งของเขตสุขาภิบาล เขตเทศบาล เขตเทศบาลเมือง เขตเทศบาลนคร เขตกรุงเทพมหานคร และเขตเมืองพัทยา^{๖๔}

^{๖๓} พิชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, หน้า ๙๒.

^{๖๔} กองพลกอบรม กรมการผังเมือง, คู่มือการวางและปฏิบัติตามผังเมืองรวม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการผังเมือง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของความเป็นเมือง หมายถึงกระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน หรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่การเพิ่มจำนวนประชากร หรือในการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ มากขึ้น^{๖๕}

ปรีชาติ สุขุม ได้ให้ความหมายของ “ความเป็นเมือง” ไว้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานของประชากรที่เปลี่ยนแปลง จากลักษณะกระจายอยู่ตามพื้นที่ทางไกลกันไม่มีความหนาแน่น มาเป็นการตั้งบ้านเรือนรวมตัวอยู่ในขอบเขตพื้นที่จำกัดทำให้เกิดความหนาแน่นสูงขึ้น ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะนี้ในระยะแรกคือ การย้ายถิ่น หมูของประชากรจากเขตเกษตรกรรมในชนบท เพื่อมาตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันหนาแน่นพร้อมทั้งมีการเปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรม มาเป็นอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรกรรม รวมทั้งเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตจากเดิมเป็นสังคมเมือง^{๖๖}

เอกรินทร์ อนุกุลยุทธธน ได้ให้ความหมายคำว่า “เมือง” ไว้ว่าเป็แหล่งรวมของชุมชนในอันที่จักใช้ ประโยชน์พื้นที่เพื่อการพำนักหรือประกอบกิจกรรมรวมกัน เป็นพื้นที่ที่มีความเจริญและมีการพัฒนาตนเอง มีความหนาแน่นของประชากรที่ค่อนข้างสำคัญ เป็นแหล่งที่มีการบริหารและปกครองอย่างชัดเจน รวมทั้งเป็นแหล่งบริการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสังคมบริโภคของชุมชนและเมืองยังเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรม เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของชุมชนเมืองอีกด้วย^{๖๗}

วรรณรินทร์ พัฒนออนเณ ได้ให้ความหมายของคำว่าเมืองไว้ว่า หมายถึง การตั้งถิ่นฐานถาวรขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วย สิ่งปลูกสร้างถาวร (อาคารบ้านเรือน) มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค (เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์) เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของประชากรจำนวนมาก มีความหนาแน่นอยู่ในระดับสูง ประชากรของแต่ละเมืองจะประกอบไปด้วยคนต่างหน้าที่ ต่างวัย ต่างสถานภาพ และโดยส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเมืองจะมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง ลักษณะเด่นชัดประการหนึ่งคือ เมืองจะประกอบไปด้วย กลุ่มองค์กรทางสังคมต่างๆมากมาย นอกจากนี้เมืองยังเป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆมากมาย นอกจากนี้เมืองยังเป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆและอาจกล่าวได้ว่าในอดีตที่ผ่านมา เมืองเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการศึกษาเป็นศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรม ศูนย์กลางด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ฯลฯ อย่างไรก็ตามเมืองบางแห่งก็ทำหน้าที่เฉพาะด้าน เช่น เมืองหน้าด่าน (ในอดีต คอยป้องกันการรุกราน) หรือเมืองอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ เมืองท่องเที่ยว เมืองการศึกษา เมืองการเกษตร ฯลฯ การจำแนกประเภทของเมืองจะพิจารณาได้จากหน้าที่และบทบาท หรือลำดับความสำคัญของเมือง ซึ่งแต่ละเมืองก็ทำหน้าที่แตกต่างกัน เมืองบางเมืองอาจจะมีบทบาทหน้าที่ความเป็นศูนย์กลางหลายหน้าที่เช่น กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในเกือบทุกๆ ด้านการกำหนดพื้นที่ใดเป็นเมืองพื้นที่ใดเป็นชนบทนั้น จะต้องหาคำจำกัดความของคำว่า

^{๖๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗๓.

^{๖๖}ปรีชาติ สุขุม, เมืองในสังคมกำลังพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗ - ๑๙.

^{๖๗}เอกรินทร์ อนุกุลยุทธธน, การวางผังเมืองอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

เมือง ซึ่งหมายถึง บริเวณที่มนุษย์อาศัยตั้งถิ่นฐานรวมกันอย่างหนาแน่น ประกอบด้วยอาคารบ้านเรือนที่มั่นคงถาวร ประชากรมีอาชีพหลากหลาย มีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และระบบบริหารภายใต้กฎระเบียบของสังคมและวัฒนธรรมอันต่อเนื่องยาวนาน อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ทั้งสิ้นโดยขยายตัวจากชุมชนเล็กๆจนเป็นเมือง^{๖๘}

दारणी ถวิลพิพัฒน์กุล ให้คำจำกัดความของกระบวนการกลายเป็นเมือง หรือ Urbanization ว่าเป็นการเคลื่อนไหวจากหน่วยเรียบง่าย และมีความเป็นท้องถิ่นสูงไปสู่ระบบที่ซับซ้อนและมีการขยายอาณาบริเวณออกไปโดยมีการจัดองค์กรแบบเมือง การที่อัตราและระดับของกระบวนการเป็นเมืองจะเพิ่มขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่อย่างมากกับเทคโนโลยีที่ใช้เกี่ยวกับการจัดองค์กรเพื่อให้ทุกๆ ส่วนประสานสัมพันธ์กัน^{๖๙}

ปรีชา คุวินทร์พันธ์ กล่าวว่า รูปแบบเมือง หมายถึง กระบวนการของการเป็นเมือง ซึ่งเนื่องมาจากการอพยพทางประชากร จากเขตที่ไม่ใช่เมือง ไปยังเขตเมือง หรือเนื่องมาจากการขยายตัวของเขตที่อยู่อาศัยที่ไม่ใช่เมืองมาก่อนทั้งในด้านรูปแบบและการหน้าที่ (Forms และ Functions) ของการตั้งถิ่นฐานนั้นๆ จนเกิดเป็นชุมชนเมืองขึ้น^{๗๐}

เสนห์ ญาณสาร ได้ให้ความหมายของนคร (City) หรือชุมชนเมือง(Urban Area) ไว้ว่า นคร หรือชุมชนเมือง หมายถึงบริเวณที่มีคนรวมกลุ่มอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างหนาแน่นกว่าพื้นที่ที่อยู่โดยรอบ โดยมีวิถีการดำรงชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างจากชนบท นั่นคือประชากรส่วนใหญ่ของนครหรือชุมชนเมือง ประกอบอาชีพทางด้านการค้า การบริการ กิจการสำนักงาน และการอุตสาหกรรม นครเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะในด้านรูปแบบของการจ้างงานและการจัดการองค์การ นอกจากนั้นนครยังมียุทธศาสตร์การใช้ที่ดินที่เฉพาะเจาะจง แยกเป็นส่วนสัดส่วนตลอดจนมีสถาบันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมากมายหลายชนิด ที่เชื่อมโยงกับการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ และทรัพยากรของนคร จากลักษณะรูปแบบดังกล่าว ทำให้นครเปรียบเสมือนเครื่องจักรที่มีกลไกสลับซับซ้อน

เป็นการง่ายที่จะระบุว่า บริเวณไหนเป็นเขตเมืองหรือเขตชนบทที่แท้จริง เพราะว่าบริเวณเมือง (Town) นคร (City) หรือมหานคร (Metropolis) ที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองจริงๆ นั้น จะมีประชากรหนาแน่น และประชากรส่วนใหญ่มีได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และบริเวณกลุ่มบ้าน (Hamlet) หรือหมู่บ้าน (Village) ในชนบทนั้น จะมีประชากรเบาบางและประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่เนื่องจากเมืองและชนบทมีพื้นที่ต่อเนื่องกัน จึงเป็นการยากที่จะกำหนดหรือระบุเขตแดนที่แน่นอนชัดเจนระหว่างเขตเมืองและเขตชนบท ว่าเขตเมืองสิ้นสุด ณ จุดใด หรือเขตชุมชนเริ่มจากจุดใด ดังนั้นเขตแดนของเมืองหรือนครส่วนใหญ่จึงเป็นเขตแดนที่กำหนดขึ้นตามความเหมาะสม จะเห็นว่าชุมชนเมืองอาจเกิดขึ้นโดยกฎหมายที่กำหนดขอบเขตของชุมชนเมืองไว้

^{๖๘}วรรณรินทร์ พัฒนونهก, **วิวัฒนาการชุมชนและการผังเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^{๖๙}दारणी ถวิลพิพัฒน์กุล, **กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา : Urbanization and Social Change in Developing Countries**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๘.

^{๗๐}ปรีชา คุวินทร์พันธ์, **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙ .

อย่างชัดเจน เช่น เขตเทศบาล อาจเกิดขึ้นเองอย่างไม่เป็นทางการ หรืออาจเกิดขึ้นโดยความเห็นชอบหรือยอมรับกันเองของประชากรส่วนใหญ่ ดังนั้นแต่ละประเทศจึงมีหลักเกณฑ์ในการให้ความหมายของชุมชนเมือง และการกำหนดลักษณะและขอบเขตของชุมชนเมืองที่แตกต่างกันไป

และในการพิจารณาให้ความหมายกำหนดขอบเขตของนครหรือชุมชนเมืองนั้น นักภูมิศาสตร์เมืองมักพิจารณาจากเกณฑ์ หรือปัจจัย ๕ ประการ คือ จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ประเภทของการใช้ที่ดิน และอาชีพของประชากรหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเมือง ปัจจัยอื่นๆ ที่อาจนำมาพิจารณาเพิ่มเติม ได้แก่ กฎหมายประวัติความเป็นมา และสภาพแวดล้อมทั่วไป^{๗๑}

Ernesto ไดกล่าถึง ความเป้นเมืองไว้ว่า ถึงแม้ในระยะเวลาที่ผ่านมาจะใช้เกณฑ์การวัดรายได้ประชาชาติรวม (gross national product : GNP) มาแสดงลักษณะของกระบวนการเกิดเป้นเมืองกันอย่งแพร่หลายแต่ได้เป้นที่ยอมรับกันว่ มาตรวัดดังกล่าวไม่อาจจะพิจารณาให้ความหมายที่ชัดเจนได้จึงได้เกิดแนวความคิดใหม่ในการวัดกระบวนการเกิดเป้นเมืองที่เกี่ยวกับการสามารถตอบสนองในความจำเป็นพื้นฐาน (Basicneeds) และการให้บริการดานสาธารณะ (Public Services) ได้แก่ การมีบ้านอยู่อาศัยอย่งพอเพียงของประชาชน การมีระบบประปา และระบบสุขภาพที่เหมาะสมเพียงพอ การมีระบบเก็บขยะและกำจัดขยะที่มีประสิทธิภาพ เป้นต้น^{๗๒}

สรุปได้ว่า ความเป้นเมือง หมายถึงพื้นที่หนึ่งซึ่งเป้นที่รวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานของประชากรมารวมกัน เป้นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่เป้นจำนวนมากและหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่นในบริเวณโดยรอบโดยมีสิ่งปลูกสร้างถาวร สิ่งอำนวยความสะดวก และระบบสาธารณูปโภคที่เพียบพร้อมเพื่อรองรับความเป้นอยู่ของประชากรในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างกัน เป้นที่ตั้งศูนย์รวมของการปกครองของท้องถิ่นนั้นๆ ประชากรส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปจากชนบท และการประกอบอาชีพส่วนมากเป้นการประกอบอาชีพที่ไม่ใช่อำชีพเกษตรกรรม

๒.๓.๒ ลักษณะทั่วไปและโครงสร้างของเมือง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทั่วไปและโครงสร้างของเมืองนั้นมึนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ณรงค์ เส็งประชา ได้กล่าวถึง ลักษณะทั่วๆ ไปของสังคมเมือง ไว้ ดังนี้

๑. มีความสัมพันธ์ในลักษณะทุติยภูมิ คือ ติดต่อกันด้วยตำแหน่งหน้าที่การงานมากกว่าเป็นส่วนตัว ความสนิมสนมรักใคร่ และจริงใจต่อกันมีน้อย

๒. ความผูกพันในครอบครัวน้อย ทั้งนี้เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจสูง สมาชิกในครอบครัว มีภารกิจที่ต้องทำมาก ไม่ค่อยมีเวลาสังสรรค์

๓. อาชีพของชาวเมืองมีมากมาย

^{๗๑} เสน่ห์ ญาณสาร, ภูมิศาสตร์เมือง, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓). หน้า ๑๙.

^{๗๒} Ernesto M.Pernia, Aspect of Urbanization and the Environment in Southeast Asia, (Asian Development Review, 1991), p 17.

๔. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ

๕. เป็นศูนย์รวมของการศึกษา การปกครอง ธุรกิจการค้า และอื่นๆ

๖. ชาวเมืองส่วนใหญ่ช่วยตัวเองไม่ค่อยได้ เพราะมักจะมีความรู้ความสามารถเฉพาะอย่าง ดังนั้นจึงต้องมีชีวิตอยู่โดยอาศัยซึ่งกันและกัน

๗. เป็นสังคมที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

๘. คนในเมืองไม่ค่อยมีความเห็นใจ และไม่ค่อยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ครอบครัวในเมืองส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ความเป็นอยู่ในครอบครัวจะเป็นในรูปของ “บิดา-มารดาธิปไตย” กล่าวคือ พ่อแม่มีความเสมอภาคกัน ปัญหาเกี่ยวกับครอบครัว พ่อแม่จะปรึกษาหารือกัน บทบาทของภรรยา เคียงบ่าเคียงไหล่สามี สามีทำงานนอกบ้านมีรายได้ ภรรยาก็ทำงานมีรายได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะในเมืองมีค่าครองชีพสูงต้องช่วยกันทำมาหากิน จนทำให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมา^{๗๓}

สุนันทา สุวรรณโณคม ได้กล่าวถึงโครงสร้างของเมืองไว้ว่า ในเชิงนิเวศวิทยานั้นเมืองประกอบด้วยย่านสำคัญต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ศูนย์กลางเมือง ศูนย์กลางเมืองเป็นจุดรวมของการคมนาคมในเมืองทั้งหมด เป็นที่ซึ่งราคาที่ดินสูงมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างสูงสุด ธุรกิจในเขตใจกลางเมืองเป็นธุรกิจที่มีความสำคัญ ความเจริญเติบโตของศูนย์กลางเมืองจะเป็นคลื่นกระทบทำให้เกิดการขยายตัวของการใช้ที่ดินประเภทอื่น และเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เขตเมืองต้องขยายออกไป

๒. ย่านธุรกิจการค้า เขตใจกลางเมืองเป็นศูนย์รวมธุรกิจการค้าแห่งใหม่สำหรับย่านธุรกิจที่เกิดขึ้นรอบนอก หรือบริเวณอื่นที่ไกลจากศูนย์กลางเมืองจะกระจัดกระจายไปตามที่อยู่อาศัยถนนตามทางแยก และที่อื่นๆ

๓. ย่านอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นย่านอุตสาหกรรมที่มีการวางแผนระยะยาวในด้านต่างๆ เช่น การขนส่ง การป้องกันอุบัติเหตุ ตลาด ทั้งนี้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของเมืองไม่ให้อันตรายอันเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม

๔. เขตที่อยู่อาศัย การใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประชากรที่อยู่อาศัยในเมือง เมื่ออัตราการเพิ่มของประชาชนมากขึ้นการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจะขยายออกไปสู่บริเวณชานเมือง ทั้งนี้เพราะบริเวณชานเมืองมีที่ดินราคาถูกกว่าในเขตเมือง นอกจากนี้ยังสามารถเดินทางมาทำงานในเขตเมืองได้โดยไม่ต้องพักค้างอยู่ในเมือง

๕. เขตชานเมือง และบริเวณดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการรองรับอัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วของเมืองจึงมีผลให้เกิดการขยายตัวทั้งทางธุรกิจอุตสาหกรรมและการใช้ที่ดินสำหรับที่อยู่อาศัย

^{๗๓} ฌ็อง-ฌัก เลอวี-สเตรซ, สังคมวิทยาชนบทและเมือง, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๓),

๖. การใช้ดินเพื่อกิจการขนส่งและการคมนาคม เส้นทางคมนาคมและการขนส่งเป็นสิ่งสำคัญของเมือง ถ้าปราศจากเส้นทางคมนาคมและการขนส่งก็จะเป็นการเคลื่อนไหวในเขตเมืองนั้น ถนนจึงมีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมือง^{๗๔}

กรณีการ์ อักษรกุลสุขเกษม ได้ให้ข้อคิดในการพิจารณาว่าชุมชนใด มีการขยายตัวไปถึงขั้นความเป็นเมืองหลายประการ ดังนี้

๑. พิจารณาจากการที่ประชากรมารวมกันเป็นกลุ่มในท้องที่ประกอบขึ้นเป็นเมืองต่างๆ
๒. พิจารณาการเปลี่ยนแปลง ในคุณค่าทางสังคมหรือค่านิยมของประชากร กล่าวคือ ประชากรต้องมีความรู้สึกรักกันคิด มีวิถีชีวิตแบบคนเมือง
๓. พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างด้านต่างๆ ของชุมชน เช่น การประกอบอาชีพของประชากร ซึ่งเปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม หรือมีการแบ่งงานกันตามความสามารถพิเศษเฉพาะขั้น และมีความสัมพันธ์แบบทฤษฎีภูมิ เป็นต้น^{๗๕}

ภูชัย สัปพันท์ ได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมไว้อย่างน่าสนใจว่า ในเมืองแต่ละเมืองจะประกอบไปด้วยความหลากหลายของสิ่งต่างๆ ทั้งที่สามารถสัมผัสและมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้แต่สามารถ ถ่ายทอดออกมาเป็นระบบระเบียบแบบแผนต่างๆ ในอันที่จะทำให้สังคมของเมืองนั้นอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข ซึ่งรวมเรียกว่าเป็นองค์ประกอบของเมือง โดยองค์ประกอบของเมืองจะแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. องค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ได้แก่ ทำเลที่ตั้งของเมืองลักษณะภูมิประเทศการตั้งถิ่นฐาน ระบบโครงสร้างของเมือง เส้นทางคมนาคม การใช้ที่ดินในลักษณะต่างๆ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคาร

๒. องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ลักษณะของโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเมือง การประกอบของประชากร และกิจกรรมหลักของชุมชน

๓. องค์ประกอบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ จำนวนประชากรและความหนาแน่นกลุ่มชาติพันธุ์ การนับถือศาสนา ธรรมเนียมประเพณี สถาบัน และการปกครอง เป็นต้น^{๗๖}

สรุปได้ว่า ลักษณะทั่วไปและโครงสร้างของเมืองเป็นเฉพาะกับสังคมปัจจัยทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและภูมิศาสตร์บทบาทของการสะท้อนเชิงพื้นที่ของเมืองทางภูมิศาสตร์ของเมืองไปสู่เนื้อหาหลัก วิธีการที่พบมากที่สุดคือการตรวจสอบประเภทการใช้ที่ดินในเมืองบนพื้นฐานของความหลากหลายของฟังก์ชันเมืองผ่านการรวมกันของสภาพท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงลักษณะของโครงสร้างในระดับภูมิภาคในเมือง

^{๗๔} สุนันทา สุวรรณโณดม, **สังคมวิทยาการ**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันประชากรศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๗.

^{๗๕} กรณีการ์ อักษรกุลสุขเกษม, **สังคมวิทยาการ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประชาชน, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑.

^{๗๖} ภูชัย สัปพันท์, การศึกษาองค์ประกอบความน่าอยู่ของเมือง : กรณีศึกษาผังเมืองยะลา, **วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

๒.๓.๓ การขยายตัวของเมือง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมืองนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

เด่นพงษ์ พลละคร ได้ศึกษาสถานการณ์การขยายตัวของเมือง พบว่าได้มีการพัฒนามาเป็นเวลานานโดยมีทฤษฎี สำคัญที่จำแนก รูปแบบ ของเมือง (Urban Pattern) ออกเป็น ๓ ประเภท

๑. Concentric Zone ตั้งขึ้นโดย Burgess พบว่าเมืองจะมีลักษณะขยายตัวออกไปเป็นรูปวงกลม เริ่มจากจุดศูนย์กลางของเมืองเป็นย่านธุรกิจกลาง (Central Business District, CBD) ถัดออกมาเป็นส่วนผสมระหว่างย่านธุรกิจกลางและย่านพักอาศัยของผู้ใช้แรงงาน ซึ่งมักเรียกว่าเขตเสื่อมโทรม ถัดออกมาเป็นย่านพักอาศัยของชนชั้นกลาง และบริเวณที่อยู่รอบนอกสุด จะเป็นย่านที่พักอาศัยของคนมีฐานะดีเพื่อให้พ้นจากสิ่งรบกวนและมีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า

๒. Sector Theory ศึกษาโดย Homer Hoyt โดยแบ่งเมืองออกเป็นส่วนๆ (sector) โดยในแต่ละส่วนของเมืองประกอบด้วยกิจกรรมและประชากรในพื้นที่ต่างๆ ที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นรูปวงกลมซ้อนกันเสมอไป กล่าวคือ บริเวณย่านอุตสาหกรรมไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นโดยรอบศูนย์กลางเมือง แต่อาจขยายตัวโดยอาศัยทางรถไฟเป็นแนวหรือส่วนต่างๆ อาจมีศูนย์กลางเมืองแล้วขยายไปสู่ตามแนวสายสู่ชานเมือง รูปแบบการขยายตัวคล้ายรูปพัดหรือรูปลิ้ม

๓. Multiple Nuclei Theory โดย Herring และ Ullman ซึ่งมีแนวคิดว่าย่านศูนย์กลางเมืองใหญ่ ๆ นั้น มิได้เกิดขึ้นมาจากที่เพียงแห่งเดียวหากแต่ขยายตัวโดยรอบบริเวณศูนย์กลางหลายๆ แห่ง ซึ่งอยู่ในเมืองนั้น เป็นรูปแบบการขยายตัวของเมืองขนาดใหญ่ หรือมหานคร โดยแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมที่ต่างกัน^{๗๗}

สมชาย เตชะพรหมพันธ์ กล่าวว่าภาคตะวันออกมีเมืองชลบุรี ซึ่งกำลังเป็นเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากการส่งเสริมของทุ้งเกษตรกรรมโดยรวมซึ่งเปลี่ยน จากการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ เป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น การเป็นย่านกลางของชลบุรีที่มีผลต่อทุ้งเกษตรกรรมเหล่านี้ทำให้ชลบุรีต้องปรับปรุงตัวเองทางเศรษฐกิจการค้าและบริการต่างๆ เมืองต่างๆ จึงมีอยู่ระยะของการขยายตัวเร็วในระยะนี้ และยังคงกล่าวไว้ว่า การก่อตัวของชุมชนเมืองอาจเกิดขึ้น ในทำเลที่ตั้งที่มีภาวะเงื่อนไขทางธรรมชาติซึ่งเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน โดยเริ่มพัฒนาจากชุมชนขนาดเล็กแล้วขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นชุมชนเมือง เมืองของประเทศไทยมีการก่อตัวมาในลักษณะนี้เป็นส่วนใหญ่^{๗๘}

กาญจน์ พลจันทร์ ได้มีการศึกษาผลของการขยายตัวของเมือง จะทำให้เมืองมีขนาดเปลี่ยนไป จำนวนประชากรในเมืองจะมากขึ้น จำนวนกิจกรรมในเมืองมีมากขึ้นรายได้ในเมืองก็สูงขึ้นด้วยว่ายิ่งเมืองขยายตัวมากขึ้นเท่าใด จะมีการใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในเมือง เช่น การศึกษา บริการด้านความปลอดภัย การป้องกันอัคคีภัย การบริการอื่นๆ มากขึ้น ซึ่งต้นทุนสิ่งเหล่านี้จะสูงขึ้นเรื่อยๆ และเมื่อการบริการดังกล่าวขยายตัวไม่ทันกับขนาดของเมืองก็จะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น การแออัดคับคั่งของการจราจร สภาพแวดล้อม เป็นพิษ และปัญหา ทางด้านการคลังที่แก้ไขได้ยาก และ ได้แสดงความคิดเห็นว่า เมืองที่ขยายตัวมากขึ้นจะพังพาดลางภายในเมือง

^{๗๗} เด่นพงษ์ พลละคร, **เพิ่มผลผลิต**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๙๖.

^{๗๘} สมชาย เตชะพรหมพันธ์, **ภูมิศาสตร์เมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓ - ๑๕.

น้อยลง และพื้นที่ตลาดภายนอกเมืองมากขึ้น การเพิ่มขึ้นของสาขาบริการจะมีบทบาท มากกว่าสาขาอุตสาหกรรมต่างๆ โครงสร้าง พื้นฐานที่รัฐบาล จัดสร้างและงานสาธารณูปโภคเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้รัฐบาลต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น จนทำให้เกิดข้อขัดแย้งในการแก้ไขปัญหาในเมืองหลายแห่ง และยังได้สรุปลักษณะการขยายตัวของเมืองว่าเป็นวิธีแบ่งเมืองตามขนาดประชากร และชนิดของโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเมือง แต่ละขนาดพบว่าเมืองที่มีขนาดเล็กจะมีรายได้ ต่อคนดีกว่าเมืองขนาดใหญ่ และมีแนวโน้มการขยายตัวของประชากรช้ากว่าเมืองขนาดอื่นๆ อีกมาก การจ้างงานและความหนาแน่นของประชากร ที่อาศัยในเขตเทศบาลมีการพัฒนาอุตสาหกรรม อย่างรวดเร็วมีสภาพแวดล้อมสถานการณ์ทางการเมือง และสังคมที่เหมาะสม^{๗๙}

กรณีการ อักษรกุลสุขเกษม ได้ศึกษาการขยายตัวของเมืองส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับทฤษฎีหลายศูนย์กลางสังเกตได้จากการมีศูนย์กลางหลายแห่งในกรุงเทพมหานคร เช่น บางรัก บางลำพู วังบูรพา ในสมัยแรกๆ และ ราชประสงค์ เฟลนิจิต ประตูนํ้า ศูนย์การค้าสยามในสมัยต่อมา เป็นต้น^{๘๐}

H.M. Mayer ได้ศึกษาความเจริญเติบโตของเมืองต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา พบว่าการสร้างทางหลวงโดยเฉพาะระบบทางด่วนมีผลทำให้เมืองขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็วซึ่งมีผลทำให้ประชากรอพยพย้ายถิ่นเข้าไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณใกล้เส้นทางรถยนต์ ทำให้รูปแบบและลักษณะทางกายภาพของเมืองเปลี่ยนไปด้วย^{๘๑}

สรุปได้ว่า การขยายตัวของเมือง เป็นผลมาจากที่จำนวนประชากรในพื้นที่นั้นๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และมีการพัฒนาเกิดขึ้น เป็นผลให้เกิดการอยู่อาศัยแบบเมือง ซึ่งแตกต่างจากการอยู่อาศัยแบบชนบท ทำให้เกิดความขัดแย้ง และเกิดโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้น

๒.๓.๔ ปัจจัยและกระบวนการกลายเป็นเมือง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยและกระบวนการกลายเป็นเมืองนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สุวัฒนา ธาดานิติ ให้ความเห็นว่า บริเวณที่จะกลายเป็นเมืองขึ้นมาได้นั้น จะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่อไปนี้

๑. เป็นแหล่งอุปโภค บริโภค สามารถผลิตสินค้า อาหารให้แก่ชาวเมืองได้ เช่นเมืองที่อยู่ใกล้ลุ่มแม่น้ำ เช่น อยุธยา กรุงเทพมหานคร หรือเมืองที่ตั้งอยู่ในโอเอซิสกลางทะเลทรายเช่น เมืองแอริโซนา สปริงส์ ในประเทศออสเตรเลีย

๒. มีความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง เช่น เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคมหลายสาย เป็นเมืองท่า หรือเป็นจุดพักแรมของการเดินทางระยะยาว เช่น เมืองซินีเย ซิคาโก สิงคโปร์ เป็นต้น

^{๗๙} กาญจณี พลจันทร์, เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเมือง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๖.

^{๘๐} กรณีการ อักษรกุลสุขเกษม, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประชาชน, ๒๕๒๘), หน้า ๖.

^{๘๑} H.M. Mayer, *Reading in Geography*, (Chicago : The University of Chicago Press, 1959), pp.38 – 45.

๓. เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญทางเศรษฐกิจ สามารถดึงดูดให้มนุษย์มาตั้งถิ่นฐานและ
วิวัฒนาการเป็นเมืองได้ เช่น บริเวณที่เป็นเหมืองถ่านหินมาก่อน ต่อมากลายเป็นเมืองอุตสาหกรรม
หรือเมืองที่มีความงดงามตามธรรมชาติก็กลายเป็นเมืองท่องเที่ยว เช่น ภูเก็ต พัทยา ของประเทศไทย

๔. มีความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ บริเวณที่ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติจะดึงดูดให้
มนุษย์มาชุมนุมตั้งถิ่นฐาน และเติบโตกลายเป็นเมืองต่อไปได้ เช่น บริเวณที่ปลอดภัยจากน้ำท่วม
หรือริมน้ำที่ปลอดภัยจากพายุ เป็นต้น

๕. สถานที่ตั้งช่วยในการป้องกันตัว เช่น อยู่บนเนินเขา หรือมีแม่น้ำล้อมรอบ ได้แก่ เมือง
ในสมัยโบราณของประเทศไทย อิตาลี่ หรือเมืองอยุธยาของไทย

๖. เป็นความต้องการของผู้มีอำนาจ ในการที่จะกำหนดว่าจะสร้างเมืองในบริเวณหนึ่ง
บริเวณใด^{๘๒}

ณรงค์ เส็งประชา ได้สรุปปัจจัยที่อาจทำให้ชนบทกลายเป็นเมืองไว้ ๘ ประการ
ซึ่งบางส่วนก็สอดคล้องกับข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ

๑. เมือง เกิดจากอุตสาหกรรมขยายตัว ทำให้คนอพยพเข้าไปทำงาน ในโรงงานและจะพัก
อยู่ใกล้ๆ โรงงาน ทำให้เกิดเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีย่านธุรกิจการค้าและบริการ ทำให้บริเวณนั้น
กลายเป็นเมืองขึ้นมาได้

๒. ความแออัดของเมือง เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในเมืองทำให้เกิด ความแออัด
ประชากรที่มีฐานะดีจะย้ายไปอยู่นอกเมือง ประกอบกับความเจริญด้านการขนส่งทำให้พื้นที่ส่วนนั้น
กลายเป็นเมืองต่อไป

๓. ความก้าวหน้าในการคมนาคมขนส่ง มีส่วนทำให้เมืองขยายตัวขึ้น เพราะการติดต่อ
สะดวกรวดเร็ว และจะเป็นสื่อทำให้ชนบทเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองได้เร็วขึ้น

๔. ความเสื่อมโทรมในตัวเมือง เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาที่อยู่อาศัยโจรผู้ร้าย
พวกที่มีรายได้ดีจึงพยายามหาทางออกไปอยู่ชานเมือง เมื่ออยู่มากเข้าก็ก่อให้เกิดเมืองใหม่ขึ้นมา

๕. การที่เป็นสถานียขนถ่ายสินค้า หรือบริเวณที่มีการหยุดพักการขนส่ง ทำให้มีคนจำนวน
มากมาปฏิบัติงานร่วมกัน มีการสร้างสถานประกอบการธุรกิจ อาคารบ้านเรือน สำนักงานต่างๆ ในการที่
จะให้บริการแก่ผู้คนซึ่งสิ่งเหล่านี้คือจุดเริ่มต้นของการเป็นเมือง

๖. เป็นที่ตั้งของสถาบันทางศาสนา หรือสถาบันการศึกษาชั้นสูง การที่บริเวณนั้นได้เป็น
ที่ตั้งของสถาบันเหล่านี้ ย่อมมีโอกาสที่จะกลายเป็นเมืองได้ คือบริเวณนั้นจะมีคนอาศัยอยู่มากทั้ง
นักศึกษา ผู้ให้บริการร้านค้าและธุรกิจอื่นๆ ก็ตามมา เช่น หอพัก ร้านอาหาร ร้านขายหนังสือ
ถนน ไฟฟ้า ประปา เมื่อเวลานานเข้าก็จะทำให้กลายเป็นเมืองขึ้นมา

๗. เป็นที่ตั้งหน่วยงานของรัฐบาล จะเป็นมูลเหตุให้ประชาชนอพยพเข้าไปประกอบอาชีพ
และให้บริการต่างๆ แก่เจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน เมื่อกิจการเจริญขึ้นทำให้คนเข้าไปอาศัยอยู่มากจน
กลายเป็นเมืองขึ้นมา เช่น การย้ายหน่วยงานรัฐบาลของประเทศฟิลิปปินส์ จากเมืองมะนิลาไปยัง
ชนบทแห่งหนึ่งในเมืองเกรอน ทำให้บริเวณนั้นกลายเป็นเมืองขึ้นมา

^{๘๒} สุวัฒน์ ธาดานิติ, รายงานการวิจัยเรื่องแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเมือง, (การอบรมฤดูร้อน
เรื่องการวางแผนและผังกายภาพสำหรับพนักงานแผนระดับท้องถิ่น, ๒๕๒๗), หน้า ๗๕.

๘. เป็นสถานที่พักผ่อนหรือบริการบางอย่าง เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมืองไมอามีเกิดขึ้นเพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ เมืองฟิสเบิร์กและบริเวณใกล้เคียงเกิดขึ้นเพราะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเหล็กกล้า เป็นต้น^{๘๓}

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมชนบทในประเทศที่กำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยว่า เป็นไปตามหลักทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง ที่อาจพบได้ในสังคมชนบทอยู่หลายอย่าง คือ การปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจ เป็นลักษณะของการทำให้ชาวชนบทมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางเครื่องจักรกล มาใช้กับงานด้านการเกษตร กลายเป็นเทคนิควิธีการเกษตรสมัยใหม่ หรือมีโรงงานอุตสาหกรรมหลายประเภทไปตั้งอยู่ในเขตชนบท ทำให้ชาวชนบทที่อยู่ใกล้มีงานทำมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นการพัฒนาถนนหนทางปัจจัยพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เข้าสู่หมู่บ้าน นับว่ามีความสำคัญต่อการที่สังคมชนบทเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น สิ่งที่บ่งบอกถึง การเปลี่ยนแปลงด้านนี้ อย่างเห็นได้ชัด จะพบว่าชาวชนบทในหมู่บ้านได้มีการปลูกบ้านเรือน สมัยใหม่ขึ้น บางบ้านมีรถยนต์ โทรศัพท์ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลมและอื่นๆ แม้แต่เทคนิคการทำนา ก็เปลี่ยนเป็นเครื่องจักรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ^{๘๔}

สุริยา วีรวงศ์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนชนบทกับชุมชนเมืองพบว่าจังหวัดชลบุรี เป็นสังคมอยู่ในระยะของการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมไปเป็นสังคมสมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ต่างๆ เช่น รูปแบบของการเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรมซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ตามมาทั้งในด้านการแบ่งงานกันทำ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การกลายเป็นเมือง การมีชนชั้นใหม่เกิดขึ้น การศึกษาและการสื่อสารขยายตัวเพิ่มขึ้นตลอดทั้งมี การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในสังคม เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เพื่อให้สอดคล้องความต้องการของคนในสังคม นอกจากนี้เศรษฐกิจมีการขยายขอบข่ายมากขึ้นจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองไปเป็นเศรษฐกิจระดับชาติ และระดับโลกในที่สุด^{๘๕}

จริญทิพย์ ทรงประกอบ กล่าวว่า กระบวนการเกิดของเมืองสำคัญเกิดขึ้นมาจากการตั้งถิ่นฐานเป็นระบบ มีการรวมกันเป็นกลุ่มก้อน (Nucleation Settlement) ของประชากร โดยการสร้างเป็นจุดเริ่มต้น ของการพัฒนาและขยายเป็นตัวเมืองขึ้น รูปแบบของเมืองจะค่อยๆ พัฒนาจากชุมชนขนาดเล็กกระทั้งขยายใหญ่ขึ้น มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของหน้าที่ (Function) ของเมืองที่เกิดขึ้น หรืออาจจะถูกกำหนดขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนขนาดเล็กจนกลายเป็นชุมชนเมืองแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนหน้าที่ในการผลิตของประชากรจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ การเปลี่ยนแปลง จากชุมชนชนบท มาเป็นชุมชนเมือง การปกครอง อาชีพการผลิต ทางเกษตรตลอดจนอาชีพการผลิตในขั้นต้น มีแนวโน้มที่ลดลงแต่อาชีพการผลิตขั้นที่สองและขั้นที่สาม ซึ่งได้แก่ การอุตสาหกรรม การค้าและบริการจะเพิ่มทวีขึ้นจน

^{๘๓} ณรงค์ เส้งประชา, สังคมวิทยาชนบทและเมือง, หน้า ๔๓.

^{๘๔} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาชนบท, (ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๐.

^{๘๕} สุริยา วีรวงศ์, ลักษณะสมัยใหม่การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนหมู่บ้านกับชุมชนเมืองภายในจังหวัดชลบุรี, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙) หน้า ๑๗.

กลายเป็นอาชีพหลักของประชากรในชุมชนนั้น ชัยนี (๒๕๒๔) ได้ให้ความคิดเห็นว่า ในเมืองอื่นๆ ก็ในลักษณะเดียวกัน เช่น ระยอง ชลบุรี เป็นแหล่งทรัพยากรประมง มีโรงงานทำปลากระป๋องปลาป่นมาก มีประชากรอพยพเข้าไปทำงานมาก ทำให้ชุมชนเดิมขยายตัวกระจายความเป็นเมืองออกไป หรือเกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นส่วนในสุดของกรุงเทพมหานคร ในปัจจุบันก็มีทำเลที่ตั้งของเมือง ลักษณะของเมืองสำคัญต่างๆ ที่กระจายกันอยู่ทั่วไปนั้น ก็ได้แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่ตั้งสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน ตามแต่โอกาสที่สามารถจะพัฒนาเป็นเมืองขึ้นได้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. เมืองจะเริ่มเกิดขึ้นในตำแหน่งที่มีการบรรจบกันของเส้นทางคมนาคมหลายๆ ชนิด (Break in transportation) เช่น บริเวณที่มีเส้นทางบกและเส้นทางน้ำมาบรรจบกันบริเวณทางแยกหรือชุมชนจ้องเส้นทางคมนาคมที่เป็นชุมทาง เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่ง่ายต่อการติดต่อสื่อสารคมนาคมขนส่ง ตลอดจนแลกเปลี่ยนสินค้าไปยังเมืองอื่นๆ

๒. เมืองจะเกิดขึ้นได้ในตำแหน่งที่มีความเหมาะสมและส่งเสริมจากสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เป็นตำแหน่งที่ได้เปรียบและสามารถดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ได้เป็นอย่างดี มีโครงสร้างของภูมิประเทศ/ภูมิอากาศที่เหมาะสมเอื้ออำนวยในการทำเกษตร หรือเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

๓. เมืองจะเกิดขึ้นได้ในทำเลที่เหมาะสมตามที่สังคมกำหนด ซึ่งมนุษย์สามารถที่จะพัฒนาความไม่เหมาะสมให้เกิดขึ้นได้ เช่น มีการก่อสร้างเส้นทางคมนาคมสร้างแหล่งท่องเที่ยวระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ซึ่งจะเป็นตัวส่งเสริมให้เมืองเกิดขึ้นตามแนวของถนนหรือความเจริญเหล่านั้น เป็นการสร้างเมืองและการขยายตัวออกมา

จะพบได้ว่าเมืองสำคัญต่างๆ จะถือกำเนิดบนตำแหน่งที่ตั้งที่อาจสอดคล้องกับแนวทางของการเกิดเมืองข้อหนึ่งข้อใด หรืออาจผสมผสานกันทั้ง ๓ แนวทาง^{๔๖}

Lee Tayler พิจารณากระบวนการเกิดเป็นเมืองในแง่ของกระบวนการและปัญหาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะที่เศรษฐกิจชนบทถูกแปลงสภาพไปสู่เศรษฐกิจเมือง ดังนั้นกระบวนการเกิดเป็นเมือง จึงเกี่ยวกับการแปลงสภาพประชากร กระบวนการผลิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองของเศรษฐกิจชนบท ซึ่งมีการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอบนพื้นที่ มีลักษณะการใช้แรงงานเข้มข้นและมีความเป็นปัจเจกภาพสูง ไปสู่ฐานะของเศรษฐกิจเมือง ซึ่งมีการกระจุกตัวกันบนพื้นที่ค่อนข้างมาก มีความชำนาญเฉพาะอย่างในการผลิตสินค้าและบริการสูง และมีการพึ่งพาต่อกันระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐบาลอย่างใกล้ชิด ที่สำคัญคือ เศรษฐกิจเมืองมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และลักษณะของการประกอบการในระดับสูง นอกจากนี้ สิ่งที่สัมพันธ์กับกระบวนการเกิดเป็นเมืองโดยเฉพาะ คือ การกระจุกตัวกันของประชาชนบนพื้นที่เพิ่มขึ้น หรือที่เรียกว่า ความหนาแน่น ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิดของผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิด ประกอบกับความชำนาญทางการผลิตเฉพาะอย่างส่งผลให้เกิดการพึ่งพาต่อกัน ระหว่างผู้ประกอบการต่างๆ ในชุมชนเมือง ความหนาแน่นของประชากร

^{๔๖} จรินทร์พิทย์ ทรงประกอบ, ความเหมาะสมของเมืองต่อการปลดปล่อยสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและการบริการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและการเพิ่มงบประมาณของรัฐบาล^{๘๗}

สรุปได้ว่า กระบวนการเป็นเมือง ความเป็นเมือง และมีติการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีตัวแปรจากการคมนาคมขนส่งที่ดีขึ้น นำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ความไม่เท่าเทียมกันเชิงพื้นที่” สำหรับนักเศรษฐศาสตร์การเมืองรูปแบบของการเจริญเติบโตของนครที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยอาณานิคม มีผลสำคัญต่อความร่ำรวยและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสมัยต่อมา ตัวอย่างเช่น การโต้แย้งกันในการ์ณของแอฟริกาใต้ที่กระบวนการเป็นเมืองเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยอาณานิคมในอดีตโดยไม่มี การควบคุม มีผลทำให้เกิดเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาการส่งออกและการสนองตอบต่อความต้องการของผู้มีอำนาจทางการเมือง

๒.๓.๕ ทฤษฎีและการขยายตัวของเมือง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีและการขยายตัวของเมืองนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ความเป็นเมือง เป็นกระบวนการทางนิเวศวิทยาอย่างหนึ่งที่มีรูปแบบการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองแตกต่างกันออกไป รูปแบบของกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่นิยมนำมาใช้อธิบายการขยายตัวของเมือง มีทฤษฎีหลัก ๓ ทฤษฎี ดังนี้^{๘๘}

๑. ทฤษฎีรูปดาว (Star Theory) เสนอโดย Richard M. Hurd อธิบายว่าการขยายตัวของเมืองนั้นเกิดมาจากบริเวณศูนย์กลางของเมืองที่รวมเส้นทางคมนาคมหลักของเมือง อิทธิพลของเส้นทางคมนาคมจะมีผลทำให้เมืองขยายตัวออกไปตามเส้นทางรถยนต์ รถใต้ดิน และรถไฟ ประชาชนส่วนใหญ่จะนิยมอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นบริเวณใกล้เคียงกับเส้นทางคมนาคมดังกล่าวที่สามารถเดินทางไปได้ถึงสะดวก ต่อมาภายในเมืองได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมดีขึ้น ประชาชนภายในเมืองใช้รถยนต์กันมากขึ้น พื้นที่ว่างที่อยู่ระหว่างเส้นทางคมนาคมก็จะมีประชาชนเข้าไปอาศัยอยู่กันหนาแน่นมากขึ้น พื้นที่ว่างดังกล่าวก็เชื่อมต่อกันเป็นพื้นที่เดียวกัน

๒. ทฤษฎีวงแหวน (Concentric Zone Theory) โดย Ernest W. Burgess อธิบายว่าการขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะเป็นรูปวงแหวนเป็นรัศมีวงกลมต่อเนื่องจากเขตศูนย์กลาง และแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็น ๕ เขต ดังนี้

๒.๑ เขตที่ ๑ เป็นเขตศูนย์กลางธุรกิจ (The Central Business District: C.B.D) ประกอบด้วยร้านค้า ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ โรงแรม ธนาคาร และสำนักงานทางเศรษฐกิจ การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น เป็นเขตที่มีคนหนาแน่นเวลากลางวัน เพื่อทำธุรกิจและงานตาม

^{๘๗} Lee Taylor, **Urbanized Society**, Santa Monica, (California : Goodyear Publishing Co, 1980), p. 69.

^{๘๘} วสันติ ธาดาศุว, กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษา ชุมชนตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๘).

หน่วยงานต่างๆ มีคนจำนวนน้อยที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างถาวร เพราะส่วนใหญ่จะเดินทางไปพักอยู่ที่เขตรอบนอก

๒.๒ เขตที่ ๒ เป็นเขตศูนย์กลางการขนส่ง (The zone in transition) บางครั้งอาจเรียกว่าเป็นเขตการขายส่งและอุตสาหกรรมเบา (Wholesale and light manufacturing zone) รวมทั้งเป็นย่านโรงงานอุตสาหกรรมเก่าๆ เป็นเขตที่มีปัญหาสังคมจำนวนมาก เช่น มีอัตราการก่ออาชญากรรมสูง เป็นบริเวณของกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำอพยพมาจากชนบท พักอาศัยอยู่ในบ้านราคาถูกและทรุดโทรมใกล้ๆ โรงงานอุตสาหกรรม เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน แต่เมื่อคนกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก็จะย้ายออกไปอยู่ในที่แห่งใหม่ กรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินในเขตนี้จะเป็นของชนชั้นสูงที่ดำเนินกิจการในลักษณะของการให้ผู้อื่นเช่า ผู้พักอาศัยในเขตนี้จำนวนน้อยที่มีที่ดินเป็นของตนเอง

๒.๓ เขตที่ ๓ เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้ใช้แรงงาน (The zone of workingmen's homes) ที่ย้ายออกมาจากเขตศูนย์กลางการขนส่ง สภาพที่อยู่อาศัยของในเขตนี้จะมีสภาพดีกว่าคนที่อาศัยอยู่ในเขตศูนย์กลางการขนส่ง บ้านเรือนจะปลูกอยู่ในเขตศูนย์กลางการขนส่ง บ้านเรือนจะปลูกอยู่ในระยะห่างกันไม่ชิดติดกันเหมือนสลัม และเมื่อครอบครัวใดมีฐานะดีขึ้นก็จะย้ายออกไปอยู่ในเขตชนชั้นกลางต่อไป

๒.๔ เขตที่ ๔ เป็นเขตชนชั้นกลาง (The middle class zone) มีที่พักอาศัยประเภทห้องชุด โรงแรม บ้านเดี่ยวสำหรับครอบครัวเดี่ยว ผู้พักอาศัยอยู่ในเขตนี้ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง เจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ พ่อค้า และรวมถึงชนชั้นผู้บริหารระดับกลาง

๒.๕ เขตที่ ๕ เป็นเขตที่พักอาศัยชนเมือง (The commuters' zone) มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกในการเดินทางเข้าไปทำงานหรือประกอบธุรกิจในเมือง เขตนี้จะมีทั้งชนชั้นกลางค่อนข้างสูง และชนชั้นสูง ที่เดินทางด้วยรถประจำทางและรถส่วนตัวเข้าไปทำงานเมืองและกลับออกมาพักอาศัยในเขตนี้

๓. ทฤษฎีเสี้ยววงกลม (Sector Theory) เสนอโดย Homer Hoyt อธิบายว่า รูปแบบของการขยายตัวของเมืองจะเหมือนกับเสี้ยววงกลมหรือรูปขนมพาย (Pie-shaped) และในแต่ละเมืองจะพบว่า การขยายตัวของเมืองออกไปยังพื้นที่ด้านนอก จะเป็นรูปเสี้ยววงกลมหนึ่งวงกลม หรือมากกว่าหนึ่งเสี้ยววงกลมและการขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะดังนี้

๓.๑ การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามเส้นทางการคมนาคมขนส่ง ที่เชื่อมโยงไปยังศูนย์กลางทางการค้าและที่อยู่อาศัยบริเวณอื่นๆ

๓.๒ การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามพื้นที่สูงและแม่น้ำลำคลองในเขตพัฒนาอุตสาหกรรม

๓.๓ การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามที่อยู่อาศัยของชุมชนชั้นสูงขอบเขตที่สังคมห้องพักอาศัยราคาสูงมักจะเกิดขึ้นในบริเวณย่านธุรกิจใกล้ๆ กับเขตที่อยู่อาศัยเก่า เขตที่อยู่อาศัยเก่าเช่าราคาสูง จะตั้งอยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัยเก่าเช่าราคาปานกลาง

สรุปได้ว่า สามทฤษฎีข้างต้น อธิบายให้เห็นถึงสาระสำคัญของการใช้พื้นที่ เขตเมือง และการเติบโตของเมือง โดยการแบ่งเขตพื้นที่ตามคุณสมบัติของประชากรบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ที่มีการขยายตัวของเมืองตามเส้นทางคมนาคม พื้นที่สูงและแม่น้ำลำคลองในเขตพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่ง

ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นกลางค่อนข้างสูงและชนชั้นสูงที่พักอาศัยเขตชานเมืองกับกลุ่มผู้ใช้แรงงานและผู้มีรายได้น้อยถึงปานกลางที่อพยพมาจากชนบทพักอาศัยอยู่ในบ้านราคาถูกและทรุดโทรมใกล้ๆ โรงงานอุตสาหกรรม

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการมีส่วนร่วมนั้นนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กฤษณะชัย ลิ้มบุญแต่ง ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการที่ทำให้ประชาชนไม่ว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานโดยร่วมกันคิด ร่วมลงมือปฏิบัติการ ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมในการติดตามและประเมินผล^{๘๙}

เจริญ ภัสระ กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ความพร้อมของประชาชนในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ด้วยการร่วมคิด การร่วมตัดสินใจ อีกทั้งใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสมในการจัดการและกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นโดยอาศัยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด^{๙๐}

ถวิลวดี บุรีกุล ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในหลายมิติ ที่เห็นว่าน่าสนใจดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในมิติของความลึก หมายถึง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่างๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติ แต่ไม่ได้หวังว่าจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาโครงการ

๒. การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนาขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

๓. ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนานอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้นๆ ด้วย

^{๘๙} กฤษณะชัย ลิ้มบุญแต่ง, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการควบคุมอาชญากรรมด้านยาเสพติดและการพนันในจังหวัดชลบุรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

^{๙๐} เจริญ ภัสระ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

๔. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้างๆได้ว่าเป็น การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่างๆในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

๕. การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่สำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่างๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและธำรงรักษาองค์กรต่างๆในท้องถิ่น

๖. การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึงว่าบุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

๗. การมีส่วนร่วม คือการที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆในสภาพสังคมนั้นๆทั้งนี้โดยกลุ่มที่ดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ^{๙๑}

ชิต นิลพานิช และกุลธณ ธนาพงศธร ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วม หรือเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย^{๙๒}

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อย ได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๙๓}

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย^{๙๔}

พัชรีย์ ลิ้มโรต และคณะ ได้กล่าวสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบัน คือ กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม

^{๙๑}ถวิลวดี บุรีกุล, การมีส่วนร่วม:แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๑ - ๒.

^{๙๒}ชิต นิลพานิช และกุลธณ ธนาพงศธร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน่วยที่ ๘), (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕๐.

^{๙๓}นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร : 598 Print, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๙๔}นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๓.

และเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้/เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย^{๙๕}

สหประชาชาติ (United Nations) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงการสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน และสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนารวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน^{๙๖}

ดูล์ลาห์ (Dougla) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นคำที่มีความหมายกว้างและใช้ในบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาได้ใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงสภาพการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การไปออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ^{๙๗}

หวัง (Whang) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคล หรือของกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตนหรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน/ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตพวกเขา^{๙๘}

มิดเกลย์ ฮาร์ดิมาน และนารีน (Midgley, Hardiman and Narine) ได้ให้ความหมายของการปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระในตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการ และใช้ประโยชน์จากโครงการนั้นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกไปแล้วโครงการนั้น ๆ ก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไป^{๙๙}

^{๙๕}พัชรี สิริโรส และคณะ, **การมีส่วนร่วมของประชาชน**, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๙๖}United Nations, **Department of International Economic and Social Affairs**, Popular Articulation as A Strategy for Promoting Community Level Action and National Development Report of The Meeting or The Idaho Group of Experts, Held at UN. P. 5., (New York : United Nations, 1981), p. 5.

^{๙๗}M. Dougla, **Some Perspective on The Phenomenon of Participation**, (Adult Education Journal, 1970), p. 90.

^{๙๘}In Joung Whang, **Management of Rural Change in Korea: The Samuel Undoing**, (Seoul: Seoul National University Press, 1981), pp. 91-92.

^{๙๙}J.A. Midgley, M. Hardiman and D. Narine, **Community Participation, Social Development and The State**, (New York: Methuen, 1986), p. 27.

วิลเลียม ดับบลิว รีเดอร์ (William W. Reeder) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม^{๑๐๐}

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลส่งเสริมชักนำ และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรมสมาคมมูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร รูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกัน^{๑๐๑}

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่า สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน^{๑๐๒}

ปรัชญา เวสารัชช์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา หมายถึงการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยใช้ความหมาย หรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตัวในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน^{๑๐๓}

ผดุงพร ธรรมดา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดไว้ในลักษณะที่เป็นแนวเดียวกัน^{๑๐๔}

อดิน รพีพัฒน์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ดำเนินการเองทุกอย่าง ไม่ใช่เป็นการกำหนดจากคนภายนอกว่า ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นการคิดขึ้นเองของประชาชน^{๑๐๕}

^{๑๐๐} William W. Reeder, *Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State*, (New York: Cornell University, 1978), p. 39

^{๑๐๑} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, “นโยบาย และกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย” ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (ม.ป.ท., ๒๕๒๙), หน้า ๖.

^{๑๐๒} วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, *การพัฒนาชนบทไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐.

^{๑๐๓} ปรัชญา เวสารัชช์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนาชนบท”, (สถาบันไทยคดีการศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๑๐๔} ผดุงพร ธรรมดา, *การศึกษาความพร้อมของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดศรีสะเกษ*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์บรรณสารสารสนเทศทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๑๐๕} อดิน รพีพัฒน์, *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๒๐.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ ได้ให้ความหมายโดยสรุปว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง^{๑๐๖}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกัน แสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือ ชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการให้ประชาชนมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเองและพัฒนาท้องถิ่นและสังคม ทั้งนี้การมีส่วนร่วมจะได้ผลดีอย่างแท้จริงนั้น ประชาชนจะต้องมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำบังคับ ปิ๊งคั้น กะเกณฑ์ ผืนใจหรือถูกขอร้อง เพราะอาจจะบรรลุเพียงผลสำเร็จของงานเท่านั้นแต่จะไม่ก่อให้เกิดความผูกพันรับผิดชอบตามมา และการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ จะไม่มีความยั่งยืนมั่นคง ไม่ต่อเนื่องในที่สุดก็อาจจะล้มเลิกไปในที่สุด

๒.๔.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด ได้กล่าวอธิบายถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า ในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าและสมบูรณ์นั้นกลไกที่สำคัญคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบายของประชาชน ได้แก่ การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเข้าไปสร้างกฎหมายและบริหารราชการแผ่นดิน หากกลไกนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีกลไกนอกระบบเข้ามา แต่ถ้าหากมีการเรียกร้องเกิดขึ้นแสดงว่า ระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและยังกลไกในระบบเป็นกลไกที่รวมอำนาจจากเบื้องต้น หรือรวมศูนย์และอยู่ห่างจากปัญหาทำให้กลไกระบบไม่สามารถเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง การเรียกร้องก็อาจรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ^{๑๐๗}

สมยศ พุ่มหว่า ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขา จะทำให้หันคนมีอำนาจต่อรองมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งช่วยพัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคมการเมือง และเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด^{๑๐๘}

^{๑๐๖} ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภะ การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕.

^{๑๐๗} มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, กติกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๑๐๘} สมยศ พุ่มหว่า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑๙.

วิลเลียม ดับบลิว รีเดอร์ (William W. Reeder) ได้กล่าวถึงความสำคัญนี้เช่นกันว่าการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล การมีส่วนร่วมของกลุ่ม และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่เข้ามามีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๑๐๙}

๑. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยมของตน

๒. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้น มีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน

๓. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีเป้าหมายที่จะส่งเสริม และปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน

๔. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อตัวเองมีประสบการณ์ที่เป็นอดีตต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว

๕. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ตัวเองได้มา หรือหวังเอาไว้

๖. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่

๗. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลจะกระทบโดยการบีบบังคับหาไม่ได้

๘. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและจารีตประเพณี

๙. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่เอื้ออำนวย

๑๐. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ

๑๑. บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนกระตุ้น ยั่วยุ และจูงใจให้เกิดขึ้น

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต ได้ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายต่างๆ นั้น หมายถึง การที่ประชาชนสามารถสร้างและขยายบทบาท และอำนาจของตนเองจากการเป็นผู้ถูกกระทำ (Object) มาเป็นผู้กระทำ (Subject) การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบาย มีความสำคัญตั้งแต่ประชาชนต่อหน่วยงานราชการและต่อสังคมโดยรวม ทั้งนี้ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนี้

๑. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ เพราะการพบปะ พูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการพัฒนาทางความคิด มีการรับรู้ที่กว้างไกลยิ่งขึ้น และเกิดความเข้าใจที่ดีระหว่างกลุ่ม

^{๑๐๙} William W. Reeder, *Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State*, p. 39.

๒. กระบวนการที่ให้ข้อมูลข่าวสารทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึกและความคาดหวังได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายสมบูรณ์ครบถ้วน ตรงกับความ ต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผน ดำเนินงานไปอย่างรอบรู้รอบคอบ และรอบด้านยิ่งขึ้น

๓. กระบวนการที่ทำให้ประชาชนเกิดความผูกพัน และมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของนโยบาย แผน และโครงการนั้นๆ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปอย่างราบรื่น และได้รับการ สนับสนุนจากประชาชน

๔. กระบวนการทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบในการดำเนินงานซึ่งก่อให้เกิดความ โปร่งใสในการดำเนินงานลดการทุจริตลดความผิดพลาดของนโยบายแผนโครงการนั้นๆ ลงได้

๕. กระบวนการตอบสนองปัญหาและความต้องการของกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดย อาศัยการเจรจาต่อรองอย่างเป็นธรรม ซึ่งจะสามารถกำหนดนโยบายโดยมีพื้นฐานของคามยุติธรรม ยิ่งขึ้น^{๑๑๐}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญในการกำหนดนโยบาย และการ ดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการรับนโยบายของรัฐตามที่ตั้งอยู่ในเงื่อนไขของแผนพัฒนา แห่งชาติ เป็นที่ยอมรับและตรงตามความต้องการของประชาชนในชุมชนที่สอดคล้องกลมกลืนเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ที่อาจจะเกิดตามมาในภายหลัง หรือก่อนก็ได้ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชน กลุ่ม และองค์กรที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ คิดพิจารณา การตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ รวมถึงสามารถปฏิบัติหน้าที่และดำเนินการให้ บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน

๒.๔.๓ ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนได้มี นักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สุทิน บุญญาธิการ และคณะ ได้รวบรวมลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๕ ลักษณะ ดังนี้^{๑๑๑}

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) โดยประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับ ผลกระทบและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับ โครงการที่จะดำเนินการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการ กับประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบเพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูล ประกอบการจัดทำรายงานเกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจใน โครงการ และเสนอแนะประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

^{๑๑๐} พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย”, วารสารพัฒนา สังคม, (ฉบับพิเศษ, ๒๕๔๓) หน้า ๒ - ๔.

^{๑๑๑} สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, “การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษาโครงการที่มี ผลกระทบต่อประชาชน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเวทีสาธารณะให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้ที่ได้รับผลกระทบทางการเมืองการดำเนินโครงการหน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจได้ทำความเข้าใจระหว่างกัน และหาเหตุผลที่เกี่ยวกับโครงการ ได้แก่ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ มีการอธิบายให้ที่ประชุมทราบรายละเอียดและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นแล้วจึงเปิดโอกาสให้ซักถาม อาจจัดขึ้นเฉพาะจุดในระดับชุมชนย่อยๆ แต่ละชุมชนก่อนแล้วจึงจัดรวมหลายๆ ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขามาร่วมอธิบายซักถามและให้ความเห็น ทั้งนี้ ผลการประชุมจะต้องมีการนำเสนอต่อสาธารณะและผู้เข้าร่วมประชุม การประชุมประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีเสนอข้อมูลจากทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้ได้รับผลกระทบ เป็นการประชุมที่เปิดกว้าง มีหลักเกณฑ์ และประเด็นที่พิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบร่วมกัน ควรมีลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก

๔. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจดำเนินการให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบให้มีการเลือกตัวแทนไปเป็นกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องนั้น

๕. การใช้กลไกทางกฎหมาย เป็นการเรียกร้องสิทธิจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมมักใช้ในกรณีที่ไม่สามารถดำเนินการทางอื่นได้ โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก

นอกจากนี้ **สุทิน บุญญาธิการ และคณะ** ยังได้กล่าวอีกว่า การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าช่วยเหลือสนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องหรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ หรือกระบวนการบริหารประสิทธิภาพขององค์การ ขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์การนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญา ก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์การนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่างๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพันต่อกิจกรรมและองค์การในที่สุด^{๑๑๒}

กรรณิการ์ ขมดี ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ ๑๐ ประการ ดังนี้^{๑๑๓}

๑. การมีส่วนร่วมประชุม
๒. การมีส่วนร่วมออกเงิน
๓. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
๔. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
๕. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
๖. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
๗. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๑๑๓} กรรณิการ์ ขมดี, “การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔).

- ๘. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- ๙. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- ๑๐. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวสรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้^{๑๑๔}

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหาการวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมทางการเมืองส่วนท้องถิ่น ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๒.๑ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชนเพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

๒.๒ การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศให้อำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อรองในการจัดการทรัพยากรโดยอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน และประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ว่า ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของการมีส่วนร่วม คือ^{๑๑๕}

๑. เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ทุกด้านของชีวิตของประชาชนและชุมชน (Inclusiveness)

๒. เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความเท่าเทียมกัน (Equity) ของปัจเจกชนและกลุ่มคนในการมีส่วนให้ (Give) และมีส่วนได้รับประโยชน์ (Take) จากการกระจายทรัพยากรสาธารณะ

๓. เป็นการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดความเป็นธรรม (Justice) แก่ปัจเจกชนและกลุ่มคนที่มีสถานภาพแตกต่างกันได้มีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะของการแบ่งปัน เกื้อกูลกัน อุ่มชูกัน และเรียนรู้ร่วมกัน

^{๑๑๔} ปาริชาติ วลัยเสถียร, “ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน”, ในเอกสารประกอบการศึกษาวิชา สค. ๖๕๑ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๘.

^{๑๑๕} ชาติชาย ณ เชียงใหม่, การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่สมดุล, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙.

นำชัย ทนุผล ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๑๑๖}

๑. การปรากฏตัว (Presence) หมายถึง การเข้าร่วมในโครงการที่องค์การสถาบัน หรือหน่วยงานจัดให้ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายเพียงการปรากฏตัวหรือเข้าร่วมในโครงการนั้นๆซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและองค์ประกอบทางสังคมอื่นๆ

๒. การเกี่ยวข้อง (Involvement) หมายถึง การมีส่วนร่วมในโครงการอย่างแข็งขันของผู้เข้าร่วมในกิจกรรมหรือโครงการที่เหมาะสมกับตนและการนำไปใช้โดยเน้นที่ตัวผู้เข้าร่วม ไม่เน้นสถาบัน องค์การ

๓. การควบคุม (Control) หมายถึง การมีบุคคลหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนด หรือควบคุมกระบวนการศึกษาเอง เช่น ควบคุมองค์ประกอบ (เนื้อหา เป้าหมาย ผลที่ต้องการ) และควบคุมกระบวนการเรียนรู้ (จะเรียนอย่างไร)

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม มีลักษณะเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มคณะต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องหรือกิจกรรมต่างๆ อาจจัดเป็นลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการช่วยคิด ช่วยวางแผน ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ มีการติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้การดำเนินการประสบความสำเร็จตามความประสงค์

๒.๔.๔ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีนักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากร ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาขององค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้น มี ๖ ขั้นตอน ได้แก่^{๑๑๗}

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการริเริ่มการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหภายในท้องที่ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชนด้วย

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรประชาชนและเครือข่ายมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ/กิจกรรมการพัฒนา รวมทั้งกำหนดวิธีการ แนวทางในการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะนำไปใช้ในกิจกรรมการพัฒนา ดังอย่างเช่น องค์กรชุมชนและเครือข่ายเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนแม่บทชุมชนและแผนพัฒนาตำบล เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรชุมชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือ

^{๑๑๖} นำชัย ทนุผล, **หลักการและยุทธวิธีการพัฒนาชุมชน**, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑.

^{๑๑๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, “การสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน”, ในเอกสาร **ประกอบการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓ - ๑๔.

เข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการเพื่อให้กิจการเพื่อให้กิจกรรมลุล่วง เช่น องค์กรชุมชน เข้าไปดำเนินพัฒนาระบบสหกรณ์ของชุมชน และการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ภาคประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ใครได้รับประโยชน์มีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นหรือไม่ เป็นต้น ซึ่งในการประเมินผลนั้นอาจเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดของการดำเนินการ

ขั้นตอนที่ ๖ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค ประสพการณ์ทำงาน และการสรุปบทเรียน เพื่อให้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ทบทวนการทำงานของตนเอง และหาแนวทางเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในระยะยาว

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๕ ขั้น ดังนี้^{๑๑๘}

๑. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้

๓. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

๕. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ก็ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพเป็น ๕ ขั้นตอนเช่นกัน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชน

^{๑๑๘} สำนักมาตรฐานการศึกษา และสถาบันอื่นๆ, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการ ตลอดจนแนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ เทคโนโลยี และอื่นๆ จากองค์กรภาคีการพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งเป็นทั้งการได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผลการพัฒนา เป็นการประเมินว่าการที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนาได้ดำเนินการสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด การประเมินอาจประเมินแบบย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรืออาจประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด^{๑๑๙}

โกวิท พวงงาม ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนาโดยสรุปว่า ควรจะมี ๔ ขั้นตอน คือ^{๑๒๐}

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวบ้านทราบดีถึงวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้ว ชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่า งานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันนี้อาจส่อต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน คือ การริเริ่มตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติ

^{๑๑๙} เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง, การบริหารงานพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖.

^{๑๒๐} โกวิท พวงงาม, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, (ม.ป.ท., ๒๕๔๕), หน้า ๘.

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)^{๑๒๑}

ซูติมา ปัชโชติพงษ์ ได้เห็นด้วยกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชาติ และคณะ (Shadid and Others) ซึ่งมีความคิดเห็นว่า แนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด คือ แนวคิดของชาติดิต ที่ได้จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็น เรื่องของการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้^{๑๒๒}

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้น ก็เลือกนโยบาย และประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน นั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน ประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกต ก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในต่างๆ ได้

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับงานทุกขั้นตอน และในมิติต่างๆ โดยเฉพาะผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย ซึ่งเกี่ยวข้องที่มีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกัน จะต้องดำเนินการตามแบบแผนที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว เริ่มตั้งแต่การร่วมศึกษาสภาพปัญหาต่างๆ การวางแผนแก้ไขปัญหาการติดตาม และประเมินผล ตลอดจนนำผลที่เกิดขึ้นไปใช้ร่วมกัน เป็นต้น

^{๑๒๑} J.M. Cohen and N.T. Uphoff, "Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity Through Specificity", Worle Development, 8 (3), (1980), p. 223.

^{๑๒๒} ซูติมา ปัชโชติพงษ์, การทำงานชุมชนและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนแลบชายแดนในประเทศไทย, PAR Activities อำเภอเวียงแหง จ.เชียงใหม่, (องค์การกองทุนช่วยเหลือเด็ก: (สหราชอาณาจักร), ๒๕๔๔), หน้า ๒๗.

๒.๔.๕ ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

อาร์นสไตน์ (Arnstein) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง ๘ ขั้น ของตนให้เป็น ๓ ขั้นใหญ่ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำคู่ขนานไว้ในบันได ๘ ขั้น โดยมีเนื้อหาของการแบ่งเป็น ๓ ระดับขั้นใหญ่ๆ ดังสรุปได้ต่อไปนี้^{๑๒๓}

ระดับที่ ๑ ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo-Participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ ๒ ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ ๓ ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) การมีส่วนร่วมระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการฟังและยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าการมีส่วนร่วม แบ่งเป็น ๕ ระดับ คือ^{๑๒๔}

๑. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
๒. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
๓. การมีส่วนร่วมตัดสินใจโดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสียโดยแบ่งเป็น ๓ กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใด ต่อไปนี้
 - ๓.๑ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
 - ๓.๒ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
 - ๓.๓ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
๔. การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
๕. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ อาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านอื่นๆ

นอกจากนี้ **นรินทร์ชัย พัฒนพงศา** ยังได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวทางพัฒนาชุมชน คือ เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยได้แบ่งไว้ ดังนี้^{๑๒๕}

๑. ร่วมค้นปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
๒. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
 - ๒.๑ ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้สิ่งใดก่อนหลัง

^{๑๒๓} S.R. Arnstein, "Ladder of Citizen Participation, Journal of American Institute of Planners", pp. 216 - 224.

^{๑๒๔} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, หน้า ๑๗.

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

- ๒.๒ วางแผนแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องๆ
- ๒.๓ ร่วมระดมความคิดถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นที่วางแผนไว้นั้น
- ๒.๔ ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
- ๒.๕ ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ
- ๒.๖ ร่วมคิดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
- ๒.๗ ร่วมรับผลประโยชน์ หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

นวนน้อย ตรีรัตน์ และคณะ ได้ศึกษาถึงระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีความแตกต่างกันในหลายระดับ และหลายเงื่อนไข ดังต่อไปนี้^{๑๒๖}

๑. ระดับเป็นฝ่ายรุก/ปฏิกิริยาตอบโต้
๒. ระดับลงสมัครรับเลือกตั้ง
๓. ระดับการขอเอกสารต่างๆ
๔. ระดับการตรวจสอบผลงาน อบต. อย่างเป็นทางการ
๕. ระดับการประชุมเสนอแผนผ่านประชาคมหมู่บ้านและประชาคมหมู่บ้าน
๖. ระดับการตรวจสอบในลักษณะที่เป็นกรรมการตรวจรับงาน/กรรมการเปิดซอง

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับมีโอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้อง ร่วมคิดแนวทาง ร่วมการแก้ไขปัญหานั้น ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ตลอดจนร่วมกระบวนการพัฒนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาตามสิทธิที่จะพึงมีในระดับการมีส่วนร่วม

๒.๔.๖ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร ได้กล่าวสรุปไว้ว่า หลักสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้^{๑๒๗}

๑. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชนโดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงาน หรือต่อบุคคล
๒. หลักการจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และเรื่องความคิดจะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

^{๑๒๖} นวนน้อย ตรีรัตน์ และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔๗ - ๓๔๘.

^{๑๒๗} ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท”, หน้า ๓๖๒.

๓. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความซื่อสัตย์ ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้มีความร่วมมือสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน

๔. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรม โดยให้ประชาชนมีโอกาสทดลองคิดปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์ เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำไปใช้แสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้ดี

๖. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงาน และทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ
สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ก็ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๒ ประการ คือ^{๑๒๘}

๑. การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑.๑ จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ

๑.๒ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

๑.๓ การอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ

๑.๔ ลงมือปฏิบัติจริง

๑.๕ ถ่ายทอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒. การพัฒนาผู้นำเครือข่ายเพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๒.๑ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

๒.๒ สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

๒.๓ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วม เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ประชาชนทุกฝ่ายควรจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยร่วมกันสร้างอุดมการณ์และค่านิยมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน สนับสนุนความคิดของกันและกัน รวมถึงมีการอบรม/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้ร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม ดังนั้น การมีส่วนร่วมนี้ จึงนับว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคีปรองดองของกลุ่มคนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

^{๑๒๘} สำนักมาตรฐานการศึกษา และสถาบันอื่นๆ, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน, หน้า ๑๑๘.

๒.๔.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีของการมีส่วนร่วม มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้เป็นนัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

ติน ปรัชญพทุทธ์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วม หรือภาวะผู้ตามไว้ว่า ทฤษฎีนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการส่วนใหญ่เนื่องจากนักวิชาการคิดว่าหากองค์การมีภาวะผู้นำที่ดี ก็จะพลอยมีภาวะผู้ตามดีไปด้วย เป็นการมองค่อนข้างแคบเพราะนอกจากจะมองปรากฏการณ์เพียงด้านเดียว การที่นักวิชาการให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมหรือภาวะผู้ตามนั้น พอสรุปสาเหตุหลายประการด้วยกัน คือ

ประการแรก นักวิชาการบางคนอาจจะไม่แน่ใจว่าองค์การมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใดที่จะต้องให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมคืออะไรกันแน่

ประการที่สอง หากผู้นายอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว ผู้ตามเหล่านั้นได้แก่ใครบ้าง ผู้ตามทั้งหมด หรือเฉพาะผู้ตามที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้นำเท่านั้น และ

ประการสุดท้าย หากผู้นายอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว ผู้ตามควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด และลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมเช่นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามอย่างไร^{๑๒๙}

นอกจากนี้ **ติน ปรัชญพทุทธ์** ยังจำแนกทฤษฎีการมีส่วนร่วมออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. ทฤษฎีความเป็นผู้แทน (Representative) ทฤษฎีนี้เน้นความเป็นผู้แทนของผู้นำ และถือว่าการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งหรือถอดถอนผู้นำ เป็นเครื่องหมายของการที่จะให้หลักประกันกับการบริหารที่ดี อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้เน้นเฉพาะการวางโครงสร้างสถาบัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจขององค์การอย่างแท้จริง ผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจ ได้แก่ บรรดาผู้นำต่างๆ ที่เสนอตัวเข้ามาสมัครรับเลือกตั้ง ส่วนผู้ตามนั้นเป็นเพียงไม้ประดับเท่านั้น

๒. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ทฤษฎีนี้การมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ไม่เฉพาะแค่การเข้าไปพิจารณาเลือกตั้ง หรือถอดถอนผู้นำเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวางนโยบาย ยิ่งกว่านั้นทฤษฎีนี้ยังมองการมีส่วนร่วมเป็นการให้การศึกษาและพัฒนาการกระทำทางการเมืองและสังคมที่มีความรับผิดชอบนั้น คือการไม่ยอมให้มีส่วนร่วมที่นับว่าเป็นการคุกคามต่อเสรีภาพของผู้ตาม^{๑๓๐}

อดิน รพีพัฒน์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้นว่า มี ๕ ทฤษฎี โดยสรุปไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) Maslow (มาสโลว์) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อม มีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะทำให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการ

^{๑๒๙} ติน ปรัชญพทุทธ์, “ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม”, เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๒ – ๖๔๓.

ของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่า ลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้

๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Need) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-Esteem Needs) ได้แก่ ภาวะภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเอง ในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุดที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้ จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่า ขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดี ต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตาม ถ้าคนทำงานมีขวัญดี จะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่า ขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้เช่นกัน

๓. ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้รักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิจงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น

๔. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่ม

สร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง

๕. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ย่ายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับ ก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่ใช่ไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์^(๑๓๑)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมตามหลักการวิจัย และพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) ว่า PAR นั้นย่อมาจาก Participatory Action Research เน้นความหมายของคำ ๓ คำ คือ การมีส่วนร่วม การกระทำ และการวิจัย

คำว่า การมีส่วนร่วม (Participatory) หมายถึง การที่นักวิจัยจากส่วนกลาง นักวิจัยท้องถิ่น (ผู้นำชุมชน) ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ร่วมโครงการ เจ้าหน้าที่พัฒนาของทางราชการ และองค์การอาสาพัฒนาเอกชน ร่วมกันทำงานตั้งแต่ต้นจนจบงาน ไม่มีใครเป็นผู้เฝ้าดู ทุกฝ่ายต้องทำงาน

คำว่า การกระทำ (Action) ตรงนี้หมายโดยเฉพาะถึงการสร้างขีดความสามารถการพึ่งตนเองให้กับชุมชน หรือจะเรียกว่าเป็นการพัฒนา (Development) ก็ได้

คำว่า การวิจัย (Research) หมายความว่ากว้างถึงการศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อหาคำตอบสำหรับคำถามหนึ่งใด การให้ความหมายการวิจัยเช่นนี้ จึงทำให้เห็นได้ว่า แม้ชาวบ้านก็ทำการวิจัยอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของเขา เมื่อเขาร่วมโครงการกับเรา เขาก็ร่วมทั้งทำการพัฒนาและการวิจัย ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจไปด้วย^(๑๓๒)

จากทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องกับแนวความคิดของ **ปรีชา วงศ์ทิพย์** ที่ได้กล่าวถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมนี้ว่า เป็นหัวใจที่สำคัญของการพัฒนาในทุกระดับ ตั้งแต่องค์กรชุมชนในชุมชนเล็กๆ ในชนบท องค์กรชุมชนในบริษัทเอกชน เครือข่ายทางสังคม จนถึงการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้มิติของประชาชนในการจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผิดชอบแทนจากการที่ได้ทำงานร่วมกัน และผลจากการร่วมคิด ร่วมกันทำ นำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนานับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมายและแนวทางของการพัฒนาซึ่งการพัฒนาดังกล่าวย่อมต้องโอนอ่อนต่อความแตกต่าง (DE versify) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนาย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

^(๑๓๑) อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗-๘, อ้างถึงใน ยุพาพร รูปงาม, “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕).

^(๑๓๒) สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท ฉบับรวมชุด, หน้า ๒๔-๒๕.

วิลเลียม ดับบลิว รีตเตอร์ (William W. Reeder) ได้กล่าวถึงปัจจัยหรือสาเหตุ ซึ่งมีผลต่อการกระทำทางสังคม ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้^{๑๓๓}

๑. สถานการณ์การกระทำของสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคมซึ่งแต่ละคนก็มีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำ

๒. บุคคลหรือองค์การ จะตัดสินใจ หรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผลซึ่งตัดสินใจเองได้ว่า มันสอดคล้อง หรือตรงปัญหาและสถานการณ์นั้นๆ

๓. เหตุบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ และเหตุบางประการอาจต่อต้านการตัดสินใจ

๔. เหตุผลนั้นผู้ตัดสินใจให้น้ำหนักที่ต่างกัน การเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

๕. เหตุผลในการตัดสินใจนั้นมีไม่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง

๖. การตัดสินใจของกลุ่มเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทุกโอกาส

๗. กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้น ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง

๘. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคม จะมีบ่อยครั้งที่ทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อที่จะต้องสนองต่อสถานการณ์นั้นๆ

๙. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง

๑๐. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกต่อกันหรือปฏิสัมพันธ์ในสังคมนั้นไม่ว่าในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม เราจะเห็นว่า มีอยู่ ๕ รูปแบบใหญ่ๆ คือ ความร่วมมือ การแข่งขัน ความขัดแย้ง การประนีประนอม และกลืนกลาย ซึ่งทั้ง ๕ รูปแบบนี้ อาจเกิดจากความสัมพันธ์โดยตรงหรือโดยอ้อม^{๑๓๔}

สรุปได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วมอาจจะแบ่งเป็นทฤษฎีความเป็นผู้แทน และทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมนี้ก็คือการให้โอกาสประชาชนได้ร่วมเป็นผู้ตัดสินใจและกำหนดปัญหาความต้องการของตนได้อย่างเต็มที่ ทั้งเป็นการสร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรู้สึกและความต้องการเป็นเจ้าของร่วมกันทุกฝ่ายอย่างมีความอิสระ โดยเฉพาะทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมนี้ จึงทำให้ทุกคนได้เข้ามาแสดงความคิดเห็นของตนได้ตามสิทธิโดยชอบธรรม สามารถสร้างชุมชนตลอดถึงประเทศชาติให้เกิดความเข้มแข็งได้

^{๑๓๓} William W. Reeder, *Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State* Cornell University, (Unpublished: Dissertation, 1974), pp. 39 - 50.

^{๑๓๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, *สังคมวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย

๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมา

ตำบลไร่ชิง ตั้งขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด ทราบเพียงว่ามีราษฎรชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณนี้และได้ประกอบอาชีพทำไร่ เนื่องจากมีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำไร่และทำกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ราษฎรบริเวณใกล้เคียงเรียกพื้นที่ที่ติดต่อกันว่า ตำบลไร่ชิงหากอ้างอิงจากประวัติวัดไร่ชิง ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ตรงกับต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมราชานุวัตรเมื่อการสร้างพระอุโบสถเสร็จลงท่านได้อัญเชิญพระพุทธรูปสาคัญองค์หนึ่งจากกรุงเก่ามาประดิษฐานเป็นพระประธานประจำอุโบสถสืบมา และชื่อว่า “วัดไร่ชิง” ก็เป็นชื่อที่ตั้งตามชื่อชุมชนในขณะนั้น แสดงว่าชุมชนไร่ชิงเกิดขึ้นก่อนนานแล้ว โดยในช่วงเวลานั้นอาจเป็นเพียงชุมชนไร่ชิง มามีสภาพเป็นตำบลในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ รศ. ๑๑๖ และได้รวมกับตำบลท่าพุทซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่สืบค้นได้ว่ามีมาก่อน พ.ศ. ๒๒๘๑ ทำให้ตำบลไร่ชิงมีประวัติเก่าแก่ในภาพรวมไม่น้อยกว่า พ.ศ. ๒๒๘๑ และในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลไร่ชิงจึงได้จัดตั้งขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลไร่ชิง เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๓๘ โดยมีกำนันชาติรี สุขถาวร เป็นประธานกรรมการบริหารคนแรก และผู้ใหญ่ยอด คำทวี เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคนแรก และองค์การบริหารส่วนตำบลไร่ชิงได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองไร่ชิง ในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๑ โดยมีนายจำรัส ตั้งตระกูลธรรม นายกเทศมนตรีเมืองไร่ชิง ได้ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๕.๒ ที่ตั้งอาณาเขตและการปกครอง

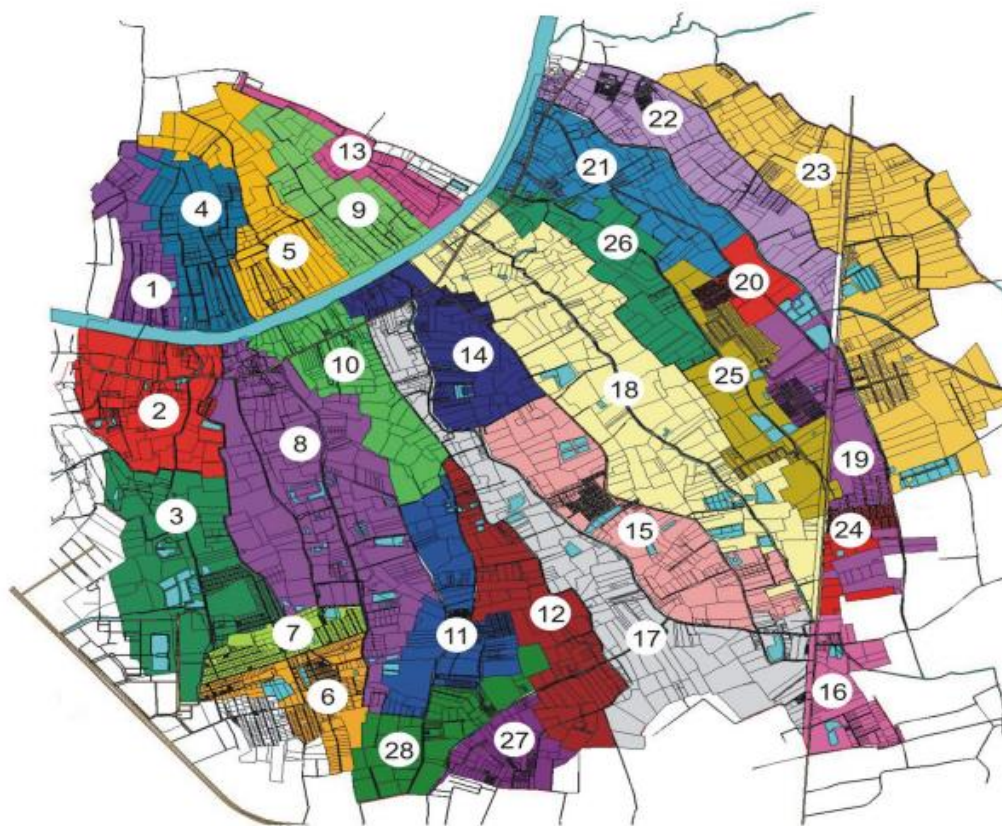
ตำบลไร่ชิง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอสามพราน และเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีพื้นที่ทั้งสิ้น ๒๑.๗๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๓,๕๙๑ ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อ	ตำบลบางกระทิก ตำบลบางเตย
ทิศใต้	ติดต่อ	ตำบลอ้อมใหญ่ ตำบลทาชาม
ทิศตะวันออก	ติดต่อ	ตำบลกระทุ่มลม
ทิศตะวันตก	ติดต่อ	ตำบลท่าตลาด ตำบลทรงคะนอง

ตำบลไร่ชิง มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ๒๘ ชุมชน ดังนี้

หมู่บ้าน ๑๔ หมู่ ดังนี้

หมู่ที่ ๑ บ้านไร่ชิง	หมู่ที่ ๖ คลองตาจุ่น	หมู่ที่ ๑๑ ท่าเวียน
หมู่ที่ ๒ บ้านไร่	หมู่ที่ ๗ ประชากร่วมใจ	หมู่ที่ ๑๒ คลองฉาง
หมู่ที่ ๓ คลองใหม่	หมู่ที่ ๘ คลองผีเสื้อ	หมู่ที่ ๑๓ คลองบางยาง
หมู่ที่ ๔ คลองมะนาว	หมู่ที่ ๙ คลองวัดท่าพุท	หมู่ที่ ๑๔ คลองรางเตย
หมู่ที่ ๕ บางพร้าว	หมู่ที่ ๑๐ คลองบางซื่อ	

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงแผนที่เขตชุมชนตำบลไร่จึง

ชุมชน ๒๘ ชุมชน ดังนี้

๑. ชุมชนบ้านไร่จึง	๑๕. ชุมชนบ้านประชาร่วมใจ
๒. ชุมชนไร่จึง – บ้านไร่	๑๖. ชุมชนวัดท่าพูด
๓. ชุมชนบ้านไร่ศรีเกียรติ	๑๗. ชุมชนวังมณี
๔. ชุมชนบ้านคลองใหม่	๑๘. ชุมชนบ้านเอื้ออาทรเฟลิ้นเพชร
๕. ชุมชนคลองมะนาว	๑๙. ชุมชนคลองวัดท่าพูด
๖. ชุมชนบ้านคลองบางพร้าวรุ่น ๖	๒๐. ชุมชนบ้านคลองบางซื่อ
๗. ชุมชนบ้านคลองบางพร้าวรุ่น ๙	๒๑. ชุมชนกลาโหม
๘. ชุมชนบ้านคลองบางพร้าว	๒๒. ชุมชนหมู่บ้านสิวรัตน์ ๒
๙. ชุมชนบ้านคลองตาจุ่น	๒๓. ชุมชนบ้านท่าเกวียน
๑๐. ชุมชนบ้านคลองผีเสื้อ	๒๔. ชุมชนคลองฉาง
๑๑. ชุมชนบ้านคลองรางเตย ๑	๒๕. ชุมชนบ้านคลองยายสาแพค ๑
๑๒. ชุมชนบ้านคลองรางเตย ๒	๒๖. ชุมชนบ้านเอื้ออาทรพุทธมณฑลสาย ๕
๑๓. ชุมชนบ้านถ่าน	๒๗. ชุมชนหมู่บ้านพฤษภา ๕
๑๔. ชุมชนบ้านโรงหล่อ	๒๘. ชุมชนบ้านบางยาง

๒.๕.๓ สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน และมีลำคลองต่างๆ จำนวน ๑๕ คลอง เป้นคลองข่อย คลายเป็นคลองส่งน้ำของชลประทาน แต่เป็นคลองธรรมชาติ จึงเหมาะสมแก่การประกอบอาชีพทางการเกษตร เดิมประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร คือ ทำนา ทำสวนผลไม้แต่ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรลดลง เนื่องจาก มีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์

๒.๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย ได้มีผู้รู้และนักวิชาการหลากหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงไว้ดังนี้

วิมลลักษณ์ ชูชาติ ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” ผลการวิจัยพบว่า การที่จะทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน ควรมีการจัดให้สมาชิกได้พบปะกันเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่าย ให้คุณค่าให้ขวัญและกำลังใจแก่สมาชิกกระตุ้นให้ร่วมมือกันทำกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ปลุกฝังให้สมาชิกมีความสำนึกในความ เป็นเจ้าขององค์กรและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น ตลอดจนผู้นำเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จควรมีการดำเนินการ ๒ ลักษณะคือการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การเสริมสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ กระจายความรู้ ตลอดจนมีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้คือ การประสานเชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนา คนที่เป็นสมาชิก พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มในฐานะเป็นสมาชิกองค์กรโดยให้มีความ ต่อเนื่องและประสานสัมพันธ์อย่างราบรื่น ซึ่งจะต้องมีการระดมแหล่งความรู้ทรัพยากร วิทยาการ วัสดุอุปกรณ์อาคาร สถานที่ ฯลฯ เข้ามาดำเนินการ ซึ่งการระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่าย การเรียนรู้นั้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชน สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและยืดหยุ่น ตามความต้องการของแต่ละคน^{๑๓๕}

ผไท วงศ์อนุตรโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทาง สังคม : กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาประเทศในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย ในการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายนั้น ต้อง อาศัยการเชื่อมโยงกลุ่มและภาคีต่างๆ ในสังคม เข้ามาทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย โดยอาศัยรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรชุมชน ในระดับต่างๆ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการ กระบวนการทำงาน ความ

^{๑๓๕} วิมลลักษณ์ ชูชาติ, “การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

ร่วมมือ และความสัมพันธ์ ระหว่างแกนนำ กลุ่ม และองค์กรในเครือข่ายทางสังคมของชุมชน รวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชน เพื่อนำเสนอแบบแผนความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคม ของชุมชน (Community Network Map) การศึกษาได้ใช้ขอบเขตในระดับตำบลเป็นหน่วยในการ วิเคราะห์ และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาพบว่า โครงสร้างและฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีในชุมชน อันประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้านและพรรคพวก เพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ผ่านการประกอบ อาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน และ โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นรากฐานที่สำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน และความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ นี้ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มที่มีความเป็นทางการมากขึ้น ในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับภายนอก พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคลเป็น ตัวกลางที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กรหรือหน่วยงานภายนอกกับ ชุมชน ดังนั้น การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของชุมชน สามารถแยกพิจารณาระดับความสัมพันธ์เป็น ๓ ชั้น (Layer) คือ ชั้นฐานความสัมพันธ์ของชุมชน ชั้นกลุ่มต่างๆ หรือ พลเมืองที่ตื่นตัว (Actives Citizen) และชั้นตัวกลางหรือแกนนำ โดยปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชนคือ ฐานความสัมพันธ์ที่หลากหลาย สถานภาพของกลุ่มและ บุคคล ผู้นำภูมิศาสตร์และทรัพยากร ศูนย์รวมจิตใจและสำนึกร่วมของคนในชุมชน โครงสร้าง และช่องทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติ ผลประโยชน์ร่วมกับความเข้าใจของคนใน ชุมชน และกระแสแนวคิดในสังคม ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชน ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่น การผลักดันให้หน่วยงานภายนอก ที่ทำงานกับชุมชนมีการทำงานประสานเชื่อมโยงกัน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่าง ชุมชนอื่นที่มีประสบการณ์ ในประเด็นที่สำคัญต่อชุมชน การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ หรือการประยุกต์ใช้ โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน ให้เกื้อหนุนต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับบุคคล หน่วยงานภายนอก และควรมีการศึกษา วิจัยเครือข่ายทางสังคมที่มีลักษณะเด่นอื่นๆ^{๑๓๖}

พงษ์ศิลป์ สาณะเสน ได้วิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายองค์การเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า องค์การภาคราชการทุกองค์การในท้องถิ่นควรร่วมมือโดยการระดมทรัพยากรร่วมกันตามภาระหน้าที่ของแต่ละองค์การ รวมกันแก้ไขปัญหา ทั้ง ๔ ด้าน คือด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตามภารกิจในลักษณะการเครือข่ายงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก^{๑๓๗}

อาทร สองรักษ์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการสร้างเครือข่ายนักบริหารงานช่างองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอสีกาและอำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง” ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สามารถกำหนดทิศทางของเครือข่ายการดำเนินงานของกลุ่มบทบาทหน้าที่ของเครือข่าย เปนเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านช่างและการแก้ปัญหาารวมกัน เป็นศูนย์

^{๑๓๖} ผไท วงศ์อนุตรโรจน, “กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม : กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอทามวง จังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒).

^{๑๓๗} พงษ์ศิลป์ สาณะเสน, การสร้างเครือข่ายองค์การเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอำเภอโป่งน้ำร้อน, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๑).

ประสานงาน เป็นองค์การพัฒนาศูนย์กลางข้อมูลในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กิจกรรมของเครือข่าย ประกอบด้วยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเพื่อให้สมาชิกทุกคนมีเป้าหมายร่วมกัน มีความเข้าใจในกระบวนการของเครือข่ายในทิศทางเดียวกัน สร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกโครงสร้างของเครือข่ายมีความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างเครือข่ายในพื้นที่เดียวกัน และพื้นที่ใกล้เคียงมีลักษณะของการเชื่อมต่อเป็นระบบหนึ่งเดียวลักษณะเหมือนดวงดาว เป็นเครือข่ายที่เชื่อมถึงกันทั้งหมดการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่าย โดยมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการทำงานของเครือข่ายตั้งแต่การรวมคิดรวมตัดสินใจ รวมกระทำและร่วมรับผลประโยชน์ การเชื่อมโยงเครือข่ายด้วยการประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกเครือข่ายได้รับรู้ข่าวสารข้อมูล กิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่ายทางเว็บไซต์หนังสือเวียน วิทยุชุมชน เป็นต้น การติดตามผลและประเมินผล ความก้าวหน้าของการดำเนินกิจกรรมเครือข่าย จะมีอยู่ในวาระการประชุมของทุกเดือน มีระบบบริหารจัดการเพื่อดำเนินความสะดวกให้แก่สมาชิก ด้วยการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก การกำหนดโครงสร้างขององค์กร ประโยชน์ของเครือข่าย ประกอบด้วย เวทีกลางประสานงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้ สร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ยกระดับความรู้ ประสบการณ์ทักษะ และเทคนิคการทำงาน^{๑๓๘}

นลินี เรืองฤทธิ์ศักดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบและแนวทางการสร้างเครือข่ายและการเป็นหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศขององค์กรคนพิการ : กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก” ผลการวิจัยพบว่า องค์กรคนพิการแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ๑) องค์กรของคนพิการ เป็นองค์กรที่คนพิการจัดตั้งขึ้นและเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการ และ ๒) องค์กรเพื่อคนพิการ เป็นองค์กรที่จัดตั้งและบริหารงานโดยคนไม่พิการ องค์กรของ/เพื่อคนพิการมีบทบาทด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพการพิทักษ์สิทธิและการให้โอกาส การสนับสนุนทางสังคม การประสานงาน การสร้างเครือข่ายและการสร้างการตระหนักรู้ของสังคม โดยรูปแบบการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมขององค์กรของและเพื่อคนพิการ อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การสนับสนุน องค์กร การสร้างพันธมิตร และการสร้างความร่วมมือโดยมีคนพิการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา จากกรณีศึกษาศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก เป็นองค์กรเพื่อคนพิการที่ดำเนินการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ผ่านการดำเนินงาน ๓ กิจกรรมหลัก คือ การประสานเครือข่ายและพัฒนาความร่วมมือ การสนับสนุนข้อมูล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนา (South-to-South Cooperation) เพื่อสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เสริมสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ แนวทางการสร้างเครือข่ายและหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศของศูนย์ฯ คือ ๑) การพัฒนาด้านข้อมูลข่าวสาร

^{๑๓๘} อาทร์ สองรักษ์, “แนวทางการสร้างเครือข่ายนักบริหารงานข้างองค์กรบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอสิเกาและอำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง”, รายงานการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาบริหารการปกครองท้องถิ่น, (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓).

๒) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรสมาชิก และ ๓) การพัฒนาความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ^{๑๓๙}

วิจักขณา หุตานนท์ ได้วิจัยเรื่อง “การประสานงานลักษณะเครือข่ายระหว่างองค์กรภาครัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนต่อการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการประสานงานลักษณะเครือข่ายมีการดำเนินกิจกรรมใน ๕ รูปแบบคือ ๑) การประสานงานลักษณะเครือข่ายแบบทางเดียว ๒) การประสานงานลักษณะเครือข่ายแบบคู่ขนาน ๓) การประสานงานลักษณะเครือข่ายแบบสามประสาน ๔) การประสานงานลักษณะเครือข่ายแบบเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นหลัก และ ๕) การประสานงานลักษณะเครือข่ายแบบเครือข่ายผู้ติดเชื้อ (กลุ่มเป้าหมาย) เป็นหลัก ซึ่งในกรณีที่ประสานงานโดยเครือข่ายของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก จะพบความชัดเจนและความต่อเนื่องของการประสานงานลักษณะ เครือข่ายด้านการดำเนินการ และการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมากที่สุดระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในลักษณะเดียวกัน แต่ไม่พบความชัดเจนและต่อเนื่องกับการประสานงานแบบเครือข่ายกับภาครัฐ นอกจากนี้ ข้อเสนอแนะในดานนโยบายและแผน ยังแนะนำให้มีการกำหนดระยะเวลาของแผนงานที่ชัดเจนอย่างน้อย ๓ - ๕ ปี เพื่อความต่อเนื่องของ กระบวนการทำงานและงบประมาณ โดยควรกำหนดเงื่อนไข ด้านผลงาน การติดตามประเมินผล อย่างชัดเจน และควรกำหนดบทบาทแนวทางการประสานงานให้ชัดเจน และเป็นไปในทิศทาง เดียวกัน^{๑๔๐}

จุฑารัตน บุญญานุวัตร ได้วิจัยเรื่อง “การสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ของเทศบาลนครสงขลา จังหวัดสงขลา” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ มีการดำเนินการการใน ๓ ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างความเข้าใจรวมกันการดำเนินการและการติดตามประเมินผล ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ตามลำดับกิจกรรม ได้แก่ การเตรียมการ การคัดเลือกอาสาสมัครประจำซอยการประชุมสัมมนาอาสาสมัครวิชนาอยู่การสรรหาผู้นำซอย การจัดประชุมสัมมนาคณะกรรมการซอย การจัดกิจกรรมภายในซอยตนเองและการจัด Zoning ในการพัฒนา ส่วนผลการศึกษาเรื่องปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของคนเมืองการบริหารจัดการ กลไกของภาครัฐ รวมทั้งเงื่อนไขของชุมชนและองค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งพบว่า ในกระบวนการดำเนินการไม่ได้วิเคราะห์ทุนทางสังคมจึงไม่ได้นำศักยภาพที่แท้จริงของชุมชนเขามารวมในกระบวนการขับเคลื่อนโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ ส่วนผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องเมืองนาอยู่เป็นอย่างดี แต่มีบางกลุ่มยังขาดความรู้เข้าใจที่ถูกต้อง และเมื่อพิจารณาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยรวม พบว่า การมีส่วนร่วมของ

^{๑๓๙} นลินี เรืองฤทธิศักดิ์, “รูปแบบและแนวทางการสร้างเครือข่ายและการเป็นหุ้นส่วนทางสังคมระหว่างประเทศขององค์กรคนพิการ : กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓).

^{๑๔๐} วิจักขณา หุตานนท์, “การประสานงานลักษณะเครือข่ายระหว่างองค์กรภาครัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนต่อการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕).

ประชาชนอยู่ในระดับน้อยจากการทดสอบทางสถิติโดยการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยแบบขั้นตอน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ พบว่า ปัจจัย ๔ ตัวที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ ได้แก่ บทบาทของผู้นำและคณะกรรมการชอย การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร แรงจูงใจในการมีส่วนร่วมและระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายการผันแปรของการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ได้ร้อยละ ๗๐.๑ ($R^2 = 0.๗๐๑$) ด้านปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินโครงการสงขลาเมืองนาอยู่โดยการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น พบว่าการที่ประชาชนเขามามีส่วนร่วมน้อย เนื่องจากการประชาสัมพันธ์โครงการไม่ทั่วถึง ไม่ต่อเนื่อง ไม่เจาะลึก จุดอ่อนในกระบวนการการสร้างการมีส่วนร่วมที่สำคัญคือไม่ได้สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง รวมทั้งกระบวนการไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่แนวปฏิบัติการด้วยตนเองของสมาชิกภายในชอย^{๑๔๑}

กัญญมน อินสวาง ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนเพื่อการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชนในเขตภาคกลาง” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ในส่วนของการจัดการทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมต่อเครือข่ายของชุมชนมีการกระทำในระดับปานกลาง และการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชนของผู้นำชุมชน มีการกระทำระดับปานกลางและจากการทดสอบสมมติฐาน อายุ ระดับการศึกษาประสบการณ์เป็นผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้และเพศ อายุ ระดับการศึกษา การจัดการทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในเครือข่ายการเรียนรู้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชน^{๑๔๒}

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายเป็นการทำงานในลักษณะเครือข่าย และการเป็นหุ้นส่วนทางสังคมมีความสำคัญทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการประสานงานของภาคีเครือข่าย โดยมีการแบ่งความรับผิดชอบ บทบาทหน้าที่ และทรัพยากรระหว่างกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับระหว่างประเทศ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับรากหญ้า รวมทั้งอาศัยความร่วมมือขององค์กรต่างๆ จึงจะร่วมตัวเป็นเครือข่ายได้

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ได้มีผู้รู้และนักวิชาการหลากหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงไว้ดังนี้

กรณีการ์ โอมูเณ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสร้าง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์

^{๑๔๑} จุฑารัตน บุญญานวัตร. “กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาโครงการสงขลาเมืองนาอยู่ของเทศบาลนครสงขลา”, วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (พฤษภาคม – มิถุนายน, ๒๕๕๘), ๑๓๕-๑๕๐.

^{๑๔๒} กัญญมน อินสวาง, การพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนเพื่อการเสริมสร้างวิสาหกิจชุมชนในเขตภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๕๖).

เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถและทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ เพราะในทัศนะของประชาชนมีความเห็นว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ประกอบไปด้วยความน่าไว้วางใจ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับประชาชนและความกระตือรือร้นในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น การมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจยอมรับนับถือความเชื่อมั่นจากประชาชน จึงน่าจะมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำความคิด เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารความรู้ ความคิดและนวัตกรรมอย่างเต็มที่ ก่อนอื่นรัฐบาลน่าจะจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสื่อบุคคลเพื่อช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน และเพื่อที่พระสงฆ์จะได้กระทำหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ รัฐควรจัดอบรมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ในหลักการพัฒนา นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่ต้องศึกษาและให้ถือเป็นนโยบายว่า การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จะเป็นกุศลมหาศาลได้เมื่อได้มีการเตรียมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาแล้ว นโยบายการใช้ทรัพยากรทางการสื่อสารของประเทศให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรได้บรรจุพระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลที่หาได้ในท้องถิ่น แต่คำนวณค่ามิได้ในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน^{๑๔๓}

ศักดิ์ศรี มงคลอิทธิเวช ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนน่าอยู่:กรณีศึกษาบ้านสบยาบ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านสบยาบคนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดเวลา มีประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีภูมิปัญญาชาวบ้าน มีผู้นำที่มีความสามารถ และเมื่อมีปัญหาชุมชนมีกลไกทางสังคมที่ดีในการช่วยแก้ไขปัญหา ชุมชนมีทุนในชุมชนครบทุกด้านได้แก่ ด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และการบริหารจัดการ^{๑๔๔}

นพรัตน์ คล่องสรา ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นคอยุทธศึกษา เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑) กระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตามความคิดเห็นของประชาชน ในชุมชนคอยุทธศึกษาเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับปานกลางทั้งในภาพรวม และรายด้านโดยเรียงลำดับรายด้าน ดังนี้ ด้านการดำเนินงาน ด้านการศึกษาชุมชน ด้านการทบทวนเพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคด้านการพิจารณาวิธีดำเนินงาน ด้านการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ด้านการวางแผนแก้ปัญหา ด้านการติดตามประเมินผล และด้านการจัดลำดับความต้องการของชุมชน ๒) ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ในชุมชนคอยุทธศึกษา เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมากทั้งในภาพรวม และรายปัจจัยเรียงตามลำดับรายปัจจัย ดังนี้ความเป็นผู้นำท้องถิ่น การรับรู้ข่าวสาร และความเป็นเครือข่าย^{๑๔๕}

^{๑๔๓} กรณิศกร โอมุณ, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น เฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสร้าง อ.เมือง จ.สุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖).

^{๑๔๔} ศักดิ์ศรี มงคลอิทธิเวช, “กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนน่าอยู่ : กรณีศึกษาบ้านสบยาบ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต* สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒).

^{๑๔๕} นพรัตน์ คล่องสรา, “กระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นคอยุทธศึกษา เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต* สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, (มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑).

จूरรัตน์ ลอยมี ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดี” ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างทางสังคมของชุมชนแม่กำปองที่มีความสัมพันธ์กันในระดับครอบครัว การมีทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม/องค์กรทุนเครือข่ายและเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งในและนอกชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ทุนเหล่านี้มาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและประสานความช่วยเหลือจาก ๔๑ ภายนอกชุมชน ชุมชนมีกลไกทางสังคมได้แก่ ผู้นำสถาบันหลักในชุมชน องค์กรชุมชนและภูมิปัญญาด้านต่างๆ สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกและชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติและสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างมั่นคงและเข้มแข็ง^{๑๔๖}

ยุภา พงษ์ภมร ได้วิจัยเรื่อง “การดำเนินงานพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลหนองหญ้าไทร อำเภอสาขเหล็ก จังหวัดพิจิตร” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ไม่ดีนักและประชาชนต้องการให้มีการช่วยเหลือและสนับสนุนทางด้านนี้ ด้านการดำเนินการพบว่าโครงสร้างพื้นฐานยังไม่ทั่วถึงในบางพื้นที่ด้านเศรษฐกิจและสังคมยังไม่เป็นที่พอใจเท่าที่ควร ด้านสังคมและวัฒนธรรมส่วนใหญ่เห็นว่ายังมีที่สันทนาการพักผ่อนและไว้สำหรับทำกิจกรรมในชุมชนไม่เพียงพอ ด้านสิ่งแวดล้อมยังไม่มีจัดการให้ความรู้เรื่องการดูแลและการตรวจสอบสิ่งแวดล้อมชุมชนที่ดีพอ^{๑๔๗}

นัฐภาส การรินทร์ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาแยกเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาต่ำสุด ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งคณะกรรมการชุมชนได้มีข้อเสนอแนะ ได้แก่ เทศบาล ควรมีการประชาสัมพันธ์ในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาล โดยประกาศเสียงตามสาย เพื่อเชิญชวนให้ประชาชน เข้าร่วมจัดทำแผน ควรมีการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนก่อนมีการลงมติ และควรเปิดโอกาสกว้างให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดซื้อจัดจ้าง^{๑๔๘}

^{๑๔๖} จूरรัตน์ ลอยมี, “การพัฒนาศักยภาพบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

^{๑๔๗} ยุภา พงษ์ภมร, “การดำเนินงานพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลหนองหญ้าไทร อำเภอสาขเหล็ก จังหวัดพิจิตร”, รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตร สาขาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองส่วนท้องถิ่น(มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓). หน้า ๖๘.

^{๑๔๘} นัฐภาส การรินทร์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๓).

พระมหาประสพการณ์ ปญญาชิรเมธี ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทการพัฒนาชุมชนตามหลัก
 ภาวนา ๔ ของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของ
 ประชาชนที่มีต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตามหลัก
 ภาวนา ๔ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทการพัฒนาชุมชน ของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี
 จังหวัดสุรินทร์ ตามหลักภาวนา ๔ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากเพื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่าทุกด้าน
 มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านศีลภาวนา ด้านปัญญาภาวนา
 ด้านจิตตาภาวนา และด้านกายภาวนา การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาท
 การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตามหลักภาวนา ๔ จำแนกตามปัจจัย
 ส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษา อาชีพ และรายได้ที่แตกต่างกัน
 มีความคิดเห็นต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตามหลัก
 ภาวนา ๔ โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๑
 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ตามหลัก
 ภาวนา ๔ พบว่า ด้านกายภาวนาควรจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการลด ละ เลิกสุรา และสิ่งที่เป็นโยบายมุข
 ต่างๆ รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยเบื้องต้นในขณะที่สอนหนังสือแก่เด็กนักเรียน นอก
 จากนี้พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำแก่ชุมชนในการสร้างความสามัคคีแก่หมู่คณะ ส่วนด้านศีลภาวนา ควร
 จัดกิจกรรมอบรมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อพัฒนาคนให้มีจิตใจที่ดี และมีศีลธรรมอันงาม และมีการ
 กระตุ้นให้คนในชุมชนให้มีศีลธรรมอยู่ตลอดเวลา โดยการชมเชย หรือมอบรางวัลแก่ผู้ประพฤติดี
 ประพฤติชอบอยู่เสมอ สำหรับด้านจิตภาวนา ควรมีการอบรมนั่งสมาธิ เจริญจิตภาวนา อยู่เสมอเพื่อ
 ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น และควรตั้งศูนย์หรือโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เพื่ออบรมจิตใจของ
 เยาวชนให้เข้มแข็ง และด้านปัญญาภาวนา ควรจัดกิจกรรมเสริมสร้างสติปัญญาในการขัดเกลาจิตใจให้
 เบาบาง ทั้งนี้มีการแนะนำให้เข้าหาบุคคลต่างๆ ที่ถูกต้องตามกาลเทศะ ตลอดถึงการจัดพิมพ์หนังสือ
 ธรรมะเพื่อเสริมสร้างสติปัญญาให้มากขึ้น และควรจัดเวทีสนทนา หรือการแลกเปลี่ยนความรู้ต่างๆ
 เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาให้มากขึ้น ส่วนการสัมภาษณ์นั้น พบว่า ในสังคมปัจจุบันนั้นได้มีการพัฒนา
 แตกต่างจากอดีตมากทั้งด้านประเพณี และวัฒนธรรม รวมไปถึงด้านวัตถุและเทคโนโลยีในด้านต่างๆ
 ได้มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วแต่ถึงกระนั้นการพัฒนานี้เป็นการพัฒนาในด้านวัตถุเป็นส่วนมาก หากแต่
 การพัฒนาตัวบุคคลนั้น ยังขาดการพัฒนาอย่างมากไม่ว่าสังคมใด ก็ยังขาดการพัฒนาภายในหรือการ
 พัฒนาตัวเองทั้งนั้น เพราะฉะนั้น หลักภาวนา ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ใน
 บทบาทการพัฒนาตัวบุคคล และพัฒนาในด้านอื่นๆ ได้เป็นอย่างดีเรียกว่า เป็นหลักธรรมที่มี
 ประสิทธิภาพมาก ถ้าสังคมใดหรือชุมชนใด รวมไปถึงตัวบุคคลใดได้นำมาปฏิบัติ ก็เกิดประโยชน์
 และมีการพัฒนาในด้านต่างๆ ซึ่งหลักภาวนาทั้ง ๔ จะต้องมีความสัมพันธ์ในทุกด้าน และจะทำให้การ
 ทำงานได้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมและต้องหมั่นฝึกฝนให้สม่ำเสมอจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขทั้ง
 ทางการ วาจา และใจ และจะนำไปสู่การพัฒนาคนละสงฆ์ และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๔๔}

^{๑๔๔} พระมหาประสพการณ์ ปญญาชิรเมธี, บทบาทการพัฒนาชุมชนตามหลักภาวนา ๔ ของพระสงฆ์
 อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์,
 (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ยศ งามุลแสน ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรมของเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนของเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓ พบว่า มีความสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) บุคคลพึงพัฒนาตนเองทั้งในแง่ของพฤติกรรม (๒) สังคม (๓) อารมณ์ (๔) จิตใจ และการพัฒนาชุมชนในงานวิจัยนี้ เน้นถึงการพัฒนาตนโดยเศรษฐกิจแนวพุทธ และใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน เช่น การเยี่ยมเยียนตามบ้านของสมาชิกในชุมชน การอภิปรายกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน การสาธิตสินค้า นอกจากนั้น ชุมชน คือ การรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนของตนเอง โดยจะต้องมีหลักปรัชญาในการทำงานด้วย อีกทั้งจะต้องทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ พึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด ส่วนเหตุของปัญหาเยาวชนในพื้นที่ เกิดจาก ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในมาจากตัวเยาวชนเองภายนอก เช่น เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมเมือง เพื่อนๆ และจากปัจจัยภายนอกอื่นๆ เช่น สถานเริงรมย์ ร้านเกมส์ ศูนย์สรรพสินค้าสะดวกซื้อต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งผลของการพัฒนาชุมชน คือ การจัดกิจกรรมการเยี่ยมเยียนตามบ้าน การสาธิต จัดนิทรรศการ วรรณคดีไม่สูญบุหรี และต่อต้านยาเสพติด ศึกษาไปดูงานในชุมชนอื่น และกิจกรรมการอ่านข่าวประชาสัมพันธ์เด็กและเยาวชนในชุมชน^{๑๕๐}

เฉลิม อุดตกฤษฎ์ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระภิกษุในงานการพัฒนาชุมชน” ซึ่งทำการศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาคของพระภิกษุใน “โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๙ ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ ๑. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุที่มีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า เมรุเผาศพ แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ๒. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทที่มีน้อยที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน ๓. เรื่องการบริหารสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาล และการสร้างโรงเรียน ๔. เรื่องการพัฒนาการศึกษา พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรนักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ^{๑๕๑}

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์มาก เพราะมนุษย์เป็นผู้ดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม จึงควรมีระบบระเบียบในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ในสังคมทั่วๆ กัน หากชุมชนมีการพัฒนาที่เต็มศักยภาพเต็มกำลังเมื่อใด ความเป็นอยู่ของประชาชนก็จะดีขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้ชาติบ้านเมืองพัฒนาอย่างยั่งยืนและถาวร

^{๑๕๐} ยศ งามุลแสน, “ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรมของเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๕๑} เฉลิม อุดตกฤษฎ์, “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท”, *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ ศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑).

๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง ได้มีผู้รู้และนักวิชาการหลากหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงไว้ดังนี้

พันธุ์ดา สองทิศ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการเพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองนาอยู่ : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลหนองขาว อำเภอกาญจนบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองนาอยู่ของประชาชนศึกษาสภาพกายภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการจัดการเมืองนาอยู่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์ซึ่งเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพศชาย ๙๑ คน เพศหญิง ๒๒๑ คน สวมใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ๒๒๒ คน มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๒.๗ ไร่ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองของกลุ่มตัวอย่าง สวมใหญ่มีส่วนร่วมน้อยในเรื่องการตัดสินใจในโครงการของเทศบาล การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติหรือร่วมดำเนินการ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ยกเว้นการมีส่วนร่วมปานกลางเรื่องการร่วมมือกับเทศบาลในโครงการพัฒนาเมืองโดยการปลูกต้นไม้หน้าบ้านเมื่อได้ศึกษาระดับความเข้าใจเรื่องเมืองนาอยู่ของประชาชนพบว่า กลุ่มตัวอย่างสวมใหญ่มีความเข้าใจเรื่องเมืองนาอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก สำหรับความเห็นของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องแรงกดดันที่ต้องการจัดการเพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองนาอยู่ ๓ ลำดับแรก คือ การจัดให้มีโรงพยาบาลในเขตเทศบาล การจัดการน้ำเสีย และการจัดการขยะ ในด้านการจัดการของเทศบาล พบว่า ในเขตเทศบาลมีการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยจัดให้มีการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการที่จำเป็นภายในเขตเทศบาล และมีแผนการที่จะจัดหาที่ทิ้งขยะที่เหมาะสมและปรับปรุงวิธีการจัดการขยะให้ถูกหลักสุขาภิบาล พร้อมทั้งมีแผนการที่จะก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียภายในชุมชน

ปัญหา อุปสรรคในการจัดการเมืองนาอยู่ คือ การขาดแคลนงบประมาณ ขาดบุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน สำหรับทางด้านกายภาพ พบว่า เนื่องจากเทศบาลตำบลหนองขาวเป็นชุมชนดั้งเดิมระบบคมนาคมในชุมชนขาดความปลอดภัย

การศึกษาได้เสนอแนะแนวทางการจัดการเพื่อพัฒนาเทศบาลตำบลหนองขาวไปสู่ความเป็นเมืองนาอยู่ โดยการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม การวางผังเมือง การปรับปรุงโครงข่ายคมนาคมภายในและภายนอกชุมชน การพัฒนาบุคลากรของเทศบาลทางด้านวิชาการ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการเมืองนาอยู่^{๑๕๒}

ผองผิว อุไรกุล ได้วิจัยเรื่อง “ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนครยะลา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษาทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนครยะลา ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่ กับปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน ๓) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนครยะลา ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนครยะลา สรุปได้ดังนี้ ๑) ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนคร

^{๑๕๒} พันธุ์ดา สองทิศ, แนวทางการจัดการเพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองนาอยู่ : กรณีศึกษา เทศบาลตำบลหนองขาว อำเภอกาญจนบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๕).

ยะลา พบว่า ทักษะคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาอาชีพ และด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นโดยรวมอยู่ในระดับดี ๒) การเปรียบเทียบทักษะคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศหญิงมีทักษะคิตด้านสุขภาพอนามัยดีกว่าเพศชาย อายุที่ต่างกันไม่มีผลต่อทักษะคติที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่ทั้ง ๕ ด้าน ประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธมีทักษะคิตด้านสุขภาพอนามัยดีกว่าประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทักษะคิตด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นดีกว่าประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธการศึกษาที่ต่างกันไม่มีผลต่อทักษะคติที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่ทั้ง ๕ ด้าน ประชาชนมีทักษะคิตด้านสิ่งแวดล้อมดีกว่าอาชีพค้าขาย อาชีพรับราชการมีทักษะคิตด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ดีกว่าอาชีพนักธุรกิจ และอาชีพนักธุรกิจมีทักษะคิตดีกว่าอาชีพค้าขาย ๓) ปัญหาและข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่ทั้ง ๕ ด้าน พบว่า มีปัญหาตามลำดับดังนี้ ปัญหาขยะ และมลพิษต่างๆ การจราจร ปัญหาสภาพความเป็นอยู่และจิตสำนึกของประชาชน ยาเสพติด การจัดระเบียบทางสังคม การวางงาน การพัฒนาทางเท้าและการขายของบนทางเท้า ปัญหาเรื่องขโมยและความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้ ควรจัดเวรยามตำรวจคอยสอดส่องดูแลความปลอดภัย ชี้แจงให้ประชาชนช่วยกันรักษาความสะอาด ควรควบคุมและปราบปรามให้เข้มงวดกว่านี้ ประชาสัมพันธ์ตำแหน่งงานวางให้ทั่วถึง จัดสถานที่จอดรถให้เหมาะสมดูแลควบคุมการวางของขายบนทางเท้า ควรขยายถนนให้กว้างกว่านี้^{๑๕๓}

วารุณี วัชรเสวี ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเมืองที่มีต่อโครงการเมืองนาอยู่ของเทศบาลนครนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์มุ่งศึกษาการรับรู้สาเหตุ ความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและความคิดเห็นที่มีต่อโครงการเมืองนาอยู่และการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อโครงการเมืองนาอยู่ ที่เทศบาลนครนครราชสีมาได้จัดดำเนินการขึ้นและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมโครงการเมืองนาอยู่ผลการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า

๑) ประชาชนในเขตเทศบาลรับรู้สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม มีความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและความคิดเห็นเกี่ยวกับความนาอยู่ของเทศบาลนครนครราชสีมา นาอยู่ ในระดับปานกลาง และเห็นว่าเทศบาลนครนครราชสีมา มีความนาอยู่ที่สุดในประเทศไทย

๒) ในโครงการเมืองนาอยู่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้บริการที่ทางเทศบาลจัดให้ แต่ยังไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินการหรือระดมความคิดเห็นในการแก้ปัญหาของชุมชน

๓) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ อาชีพ ระดับการศึกษา การรับรู้สาเหตุ ความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และความคิดเห็นที่มีต่อโครงการเมืองนาอยู่ ปัจจัยไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ อายุ เพศ และรายได้

^{๑๕๓} ผอณฉว อูไรกุล, ทักษะคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองนาอยู่เทศบาลนครยะลา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๕๖).

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ คือ เทศบาลควรประชาสัมพันธ์โครงการให้ทั่วถึงและส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนรวมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความคิดเห็นของประชาชนเอง ทั้งนี้ เทศบาลนครนครราชสีมา ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ความช่วยเหลือในด้านเทคนิคและวิชาการ^{๑๕๔}

บาร์นี เลิศไพศาล ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการดำเนินโครงการเมืองนาอยู่ : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองพนัสนิคม” มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมเมืองที่กำลังประสบ และอาจถึงขั้นวิกฤตในอนาคต การเสนอแนะแนวทางการดำเนินโครงการนอกจากต้องการให้โครงการได้รับผลสำเร็จแล้ว ยังต้องการให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบที่ยั่งยืนด้วย

ผลการวิจัยพบว่า โครงการจะได้รับความสำเร็จมากน้อยขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ ของบุคคล ๒ ฝ่าย คือ บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารท้องถิ่น และความร่วมมือของประชาชนในท้องถิ่นการจะดำเนินโครงการเมืองนาอยู่โดยหวังผลสำเร็จให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นที่บุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทต่อกันเสียใหม่ กล่าวคือ ผู้นำหรือผู้บริหารท้องถิ่นควรเปลี่ยนบทบาทจากผู้คิดและสั่งการ มาเป็นฝ่ายอำนวยความสะดวก สนับสนุนและกระตุ้นให้ประชาชนเป็นผู้คิดและดำเนินการแทน และด้วยบทบาทใหม่ของผู้นำท้องถิ่นจะมีผลช่วยผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนในรูปองค์กรประชาชน (People Organization) มีพลังที่สามารถจะเข้ามามีส่วนรวมบริหารจัดการโครงการได้ เมื่อเกิดองค์กรประชาชนหลายๆ องค์กร และแต่ละองค์กรมีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกันบนพื้นฐานของการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักแล้วสังคมในเมืองก็จะเป็นสังคมของประชาชนเป็นประชาสังคม (Civil Society) ในที่สุด

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ประชาชนยอมเข้าใจและสามารถกำหนดแนวทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสมและตรงจุด แนวทางปฏิบัติจะได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน เมื่อปัญหาถูกแก้ไข แนวทางการดำเนินการเพื่อพัฒนาได้รับการยอมรับ ท้องถิ่นนั้นก็จะเป็นเมืองนาอยู่สำหรับทุกคน^{๑๕๕}

อุบล จันทรเพชร ได้วิจัยเรื่อง ความพร้อมของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานโครงการเมืองนาอยู่ด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพร้อมด้านความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมปฏิบัติของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานในโครงการเมืองนาอยู่ด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดราชบุรี รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับความพร้อมด้านความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมปฏิบัติ ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมปฏิบัติ รวมทั้งปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีความพร้อมด้านความรู้ในกลุ่มปานกลาง เจตคติในทิศทางบวก และการมีส่วนร่วมปฏิบัติในระดับปานกลาง ความรู้มีความสัมพันธ์กับรายได้ของครอบครัวต่อเดือน ระดับการศึกษา และอาชีพ เจตคติ มีความสัมพันธ์กับรายได้ของ

^{๑๕๔} วารุณี วัชรเสวี การมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเมืองที่มีต่อโครงการเมืองนาอยู่ของเทศบาลนครนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔).

^{๑๕๕} บาร์นี เลิศไพศาล, การดำเนินโครงการเมืองนาอยู่ : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองพนัสนิคม, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๒).

ครอบครัวต่อเนื่อง และอาชีพ ส่วนการมีส่วนร่วมปฏิบัติไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระที่ศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และความรู้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับเจตคติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๑ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน คือ แต่ละองค์การบริหารส่วนตำบลมีงบประมาณในการดำเนินงานน้อย ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจและไม่คอยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร รวมทั้งภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรมีการจัดประชุมและอบรมให้ความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีการประสานงานและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณและหาแหล่งทุนสนับสนุนในเรื่องที่จำเป็น รวมทั้งมีการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญให้ความร่วมมือ ทำให้การดำเนินงานโครงการเมืองนาอยู่ประสบความสำเร็จต่อไป^{๑๕๖}

สมชัย ศิริสมบัติ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสุเมืองนาอยู่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเทศบาลสุเมืองนาอยู่ ผลการวิจัยพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารความสัมพันธ์กับผู้นำโครงการ และประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสุเมืองนาอยู่ ดังนั้นแนวทางในการส่งเสริมให้กรรมการชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเทศบาลสุเมืองนาอยู่เพิ่มขึ้น ผู้นำโครงการจึงควรประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น เพื่อให้กรรมการชุมชนได้ติดตามรับทราบและซึมซับ ข้อมูลข่าวสารพร้อมทั้งทราบถึงประโยชน์จากโครงการที่เกิดแก่ประชาชนในท้องถิ่น และผู้นำโครงการควรเพิ่มบทบาทเป็นฝ่ายอำนวยความสะดวก ประสานงานสนับสนุน ช่วยเหลือ พบปะ พูดคุย สร้างความคุ้นเคยกับกรรมการชุมชน คาดว่าการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนจะเพิ่มขึ้น^{๑๕๗}

๒.๖.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ได้มีผู้รู้และนักวิชาการหลากหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงไว้ดังนี้

พิภูล สัจจามรรค ได้วิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๔๐ – ๕๐ ปี สถานภาพสมรสแล้ว มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้เฉลี่ย ๕๗,๖๐๐ บาทต่อปี ส่วนใหญ่ไม่มีสถานภาพทางสังคมหรือไม่มีตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับเทศบาลนครลำปาง กิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลและ

^{๑๕๖} อุบล จันทรเพชร, ความพร้อมของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินงานโครงการเมืองนาอยู่ด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดราชบุรี, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓).

^{๑๕๗} สมชัย ศิริสมบัติ, การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสุเมืองนาอยู่ : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองบ้านบึง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารทั่วไป, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๔).

นายกเทศมนตรี ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมที่ประชาชนเห็นด้วยมากที่สุดคือ ต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้น และต้องการพัฒนาชุมชนของตนเอง^{๑๕๘}

เขมราษฎร์ ชัมภรัตน์ ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร อยู่ในระดับปานกลาง มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลางและในเรื่องการมีส่วนร่วม พบว่า กลุ่มตัวอย่าง มีระดับการมีส่วนร่วมในด้านการประชุม ด้านการวางแผน ด้านการสนับสนุนส่งเสริม ด้านการดำเนินกิจการ และด้านการติดตามประเมินผลในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ของสมาชิกสภา อบต. การรับรู้ข่าวสาร และความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ปัจจัยด้านเพศ อายุ อาชีพ สถานภาพสมรส ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการสิ่งแวดล้อม^{๑๕๙}

พระโกศล มณีรัตน ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก ด้านการประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่าประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นไปตามเป้าหมายของแผนหรือไม่ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนหรือเป็นไปตามความต้องการของประชาชนหรือไม่^{๑๖๐}

ชัชชาติ อุ่นแก้ว ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตกอยู่ในระดับน้อย ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตกได้แก่ การจัดการศึกษาให้เด็กนักเรียนใกล้บ้าน มีนโยบายด้านการจัดการศึกษาที่ชัดเจน จัดสวัสดิการและให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่ยากจน การไม่เก็บค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนและมีความพร้อมด้านงบประมาณในการจัดการศึกษา^{๑๖๑}

^{๑๕๘} พิกุล สัจจามรรค, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลนครลำปาง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง”, *การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

^{๑๕๙} เขมราษฎร์ ชัมภรัตน์, “การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบลศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖).

^{๑๖๐} พระโกศล มณีรัตน “การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร” *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๖๑} ชัชชาติ อุ่นแก้ว, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่”, *การศึกษานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

ชำนาญ มะโร ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอ รัตภูมิ จังหวัดสงขลา” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา อยู่ในระดับปานกลาง ๒) เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอ รัตภูมิ จังหวัดสงขลา ตามเพศมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๑ ตามศาสนา มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ตามระดับการศึกษามีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน (หมู่บ้าน) มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามตำแหน่งทางราชการ/สังคมมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๐๑ ตามวิธีการติดต่อสื่อสารกับ องค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามอาชีพ มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามรายได้ของครอบครัวต่อเดือน มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๑๖๒}

กาญจนา พยัคฆพงษ์ ได้วิจัยเรื่อง “ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตจังหวัดนครปฐมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีอายุแตกต่างกัน มีความต้องการในการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นไม่แตกต่างกัน^{๑๖๓}

รัชดาวรรณ คำเอี่ยม ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์: ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า ๑. สมาชิกกลุ่มอาชีพส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ ๔๐ – ๔๙ ปี สถานภาพสมรส การศึกษาระดับประถมศึกษา อาชีพเกษตรกร รายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท และมีระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม ๑ – ๓ ปี ๒. สมาชิกกลุ่มอาชีพมีความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ อยู่ในระดับมาก ๓. การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมสูงสุด คือ การตัดสินใจใน รองลงมาคือ การปฏิบัติงาน ส่วนการวางแผนดำเนินงานและการรับผลประโยชน์มีระดับการมีส่วนร่วมต่ำสุด ๔. ปัจจัยต่างๆ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้และระยะเวลาของการเป็น

^{๑๖๒} ชำนาญ มะโร, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) ของ องค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

^{๑๖๓} กาญจนา พยัคฆพงษ์, "ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตจังหวัดนครปฐมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น", **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑).

สมาชิกกลุ่มไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์^{๑๖๔}

ทวีป คงเทียน ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารองค์การส่วนตำบลเป็ริง อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า ภาพรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ลำดับที่ ๑ รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมติดตามผลการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา ตามลำดับ^{๑๖๕}

สงวนศักดิ์ บุญเรืองศรี ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองกี่ อำเภอนอก จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน^{๑๖๖}

รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. โดยภาพรวมและรายด้าน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายได้ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้รับข้อมูลเพียงอย่างเดียว ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ทั้งการการคัดเลือกกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาชุมชน ข้อมูลต่างๆ ในชุมชนที่จะสะท้อนในการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในชุมชน รวมถึงการรับทราบนโยบาย และการปฏิบัติงาน แผนงาน งบประมาณของคณะกรรมการชุมชน ประชาชนยังเข้าไปมีส่วนร่วมไม่มากเท่าที่ควร และการจะมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมและโครงการของชุมชนก็เป็นเพียงบางครั้งที่มีโอกาสเท่านั้น เมื่อมีบทบาทต่อชุมชนเป็นบางครั้งบางครั้งจึงทำให้การที่จะเข้าไปติดตามการปฏิบัติงานของคณะกรรมการชุมชนให้เป็นไปตามแผนและโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนจึงไม่มากนัก ทำให้ผลประโยชน์ที่ได้รับจากกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่อประชาชนจึงมีอยู่ระดับปานกลางเท่านั้น และอีกประเด็นที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของตนเองเนื่องจากปัจจัยด้านอาชีพ ประชาชนต้องใช้เวลาด้านใหญ่ในการประกอบอาชีพจึงไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าไปมีส่วนร่วมมากเท่าที่ควร ซึ่งหลาย

^{๑๖๔} รัชดาวรรณ คำเอี่ยม, “การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ : ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗).

^{๑๖๕} ทวีป คงเทียน, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารองค์การส่วนตำบลเป็ริง อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต), ๒๕๔๘.

^{๑๖๖} สงวนศักดิ์ บุญเรืองศรี, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองกี่ อำเภอนอก จังหวัดบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ*, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓).

คนใช้เวลาว่างที่เหลือจากการประกอบอาชีพเข้าร่วมแต่อีกหลายคนใช้ความสำคัญของกิจกรรมและโครงการต่างๆ อันเป็นผลประโยชน์ต่อตนเองเป็นประเด็นสำคัญในการเข้าร่วม ซึ่งพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามี ๑ ข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๘) คือ คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากกิจกรรมหรือโครงการพื้นฐานที่ดี เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ เนื่องจากว่าประชาชนในชุมชนได้รับความสะดวกสบาย จากกิจกรรมหรือโครงการพื้นฐานที่ดี เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ จึงทำให้ประชาชนรับผลประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่าโครงการต่างๆ ในชุมชนได้รับการพัฒนาให้มากขึ้น เช่น กิจกรรมการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม กิจกรรมเสริมสร้างความสามัคคี สร้างความสัมพันธ์อันดีของประชาชนในชุมชนโดยมีหน่วยงานของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เมื่อพิจารณาด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ยังพบว่าประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกิจกรรมหรือโครงการในการพัฒนาชุมชน มีการคัดเลือกผู้นำชุมชนกันอย่างมากรวมถึงอย่างไรก็ตามยังพบอีกว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนบางประเด็นมีค่าเฉลี่ยค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชน การรับทราบนโยบายแผนงานและการใช้จ่ายงบประมาณของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักเกณฑ์การดำเนินงานการพัฒนาของชุมชน เนื่องจากขาดการประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๒. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

๒.๑ โดยภาพรวม ได้แก่ ปัจจัยด้านอาชีพ ผลการวิจัยปรากฏว่า ประชาชนที่ประกอบอาชีพรับราชการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า ประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ประกอบอาชีพรับจ้าง ประกอบอาชีพค้าขาย และประกอบอาชีพลูกจ้างบริษัทเอกชน เนื่องจากว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพรับราชการที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ถือเป็นชนชั้นนำของชุมชน มีการศึกษาในระดับที่สูง จึงได้รับความไว้วางใจจากประชาชนในการเข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารการพัฒนาชุมชน และมีความน่าเชื่อถือต่อการสร้างความมั่นคงและในการบริหารงานของชุมชนมากกว่ากลุ่มประชาชนอาชีพอื่นๆ

๒.๒ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายด้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ ซึ่งพบว่า กลุ่มอายุ ๕๐-๕๙ ปีและ ๖๐ ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า กลุ่มที่มีอายุ ตั้งแต่ ๑๘ - ๒๘ ปี และกลุ่มอายุ ๒๙ - ๓๙ ปี เนื่องจากว่า ประชาชนที่ใช้เวลาประจำวันอยู่ในชุมชนมากที่สุดคือผู้สูงอายุ คือ กลุ่มอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป โดยการใช้เวลาว่างจากงานครอบครัวแล้วมีโอกาสมากทำกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาก ส่วนกลุ่มประชาชนที่อยู่ในวัยทำงาน ก็คือ ๑๘ - ๓๙ ปี ต้องออกไปทำงานนอกบ้านและนอกชุมชน จึงทำให้เวลาในการร่วมกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของชุมชนน้อยลงไปด้วยเช่นเดียวกันการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ย่อมตกอยู่ในกลุ่มที่มีส่วนร่วมกิจกรรมและโครงการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ก็คือกลุ่มประชาชนที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไปนั่นเอง

๒.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายด้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งพบว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและ

อนุปริญญา/ปวส. มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไป เนื่องจากว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งกิจกรรมและโครงการต่างๆ ภายในชุมชนคือกลุ่มประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่น้อยกว่าปริญญาตรี และกลุ่มคนเหล่านี้จะทำงานอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนย่อมได้รับอย่างเต็มที่แน่นอน

๒.๔ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายงานจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อาชีพ มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล ผลวิจัยปรากฏว่า ประชาชนที่ประกอบอาชีพรับราชการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่าประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ประกอบอาชีพค้าขาย และประกอบอาชีพลูกจ้างบริษัทเอกชน^{๑๖๗}

จิราพร ทัดตะจร ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกรณศึกษาหมู่บ้านปราสาทใต้ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทางการศึกษามีความเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในแง่ของการสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันได้แก่ ความสำเร็จที่ได้รับจากการพัฒนาในอดีต ลักษณะทางความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมของหมู่บ้านและลักษณะของผู้นำชุมชน ทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนลักษณะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านปราสาทใต้นั้น ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับขั้นตอนการรับรู้สัทธิกรรมและจินตนาการการรับผลประโยชน์ ส่วนจินตนาการตัดสินใจและเลือกกิจกรรมได้ถูกกำหนดมาก่อนล่วงหน้าแล้วโดยหน่วยงานของรัฐ สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอย่างเป็นทางการ ภายใต้อาณัติช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ^{๑๖๘}

ปิยะ ประทีปกรัณ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชายทะเลบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑) กลุ่มตัวอย่างที่ได้ศึกษามีระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับต่ำ ๒) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ สถานภาพทางสังคม การเป็นสมาชิกกลุ่ม และการคาดหวังผลประโยชน์ ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน อาชีพ รายได้ และ พื้นที่ถือครอง ๓) ปัญหาสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ การให้ความร่วมมือของประชาชน ผู้นำชุมชน ข้าราชการและการประชาสัมพันธ์และการสนับสนุนจากภาครัฐ^{๑๖๙}

^{๑๖๗}รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๒), หน้า ๙๐.

^{๑๖๘}จิราพร ทัดตะจร, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณศึกษาหมู่บ้านปราสาทใต้ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา”, ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตร, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๑๖๙}ปิยะ ประทีปกรณ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ชายทะเลบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร”, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาประยุกต์ ภาควิชาสังคมและมานุษยวิทยา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).

เสริมพงษ์ อยู่โต ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตบางคอแหลมกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน อยู่ในระดับ ปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด และด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ได้แก่ ด้านการรับผลประโยชน์ รองลงมา เป็นด้านการตัดสินใจ และด้านที่มีส่วนร่วมของ ประชาชนน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านการดำเนินงาน เมื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของ ประชาชนตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เพศ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน และอาชีพที่แตกต่างกันของประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน ส่วนอายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกัน ในด้านการตัดสินใจ และด้านการดำเนินงาน^{๑๗๐}

สุวัฒน์ บุญลา ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของกลุ่มประชาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มประชาสังคมเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าแต่ในระดับการมีส่วนร่วม กลุ่มยังมีส่วนร่วมอยู่ในระดับการรับรู้เป็นหลักยังไม่เข้าสู่การมีส่วนร่วมระดับเสนอความคิดเห็นอย่างชัดเจน ขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้น กลุ่มประชาสังคมเห็นว่ากลุ่มยังมีส่วนร่วมอยู่ในขั้นของการเสนอปัญหา แต่ยังไม่เข้าไปร่วมในขั้นการวางแผนการพัฒนาท้องถิ่นโดยตรงนอกเหนือจากขั้นการตัดสินใจ และขั้นการติดตามประเมินผล ซึ่งอยู่ในระดับที่สูงกว่า ปัญหาอุปสรรค ในการมีส่วนร่วมที่สำคัญคือ การไม่ทราบถึงสิทธิในการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในกลุ่มประชาสังคม การมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมน้อย เนื่องจากปัญหาเวลาที่ต้องใช้ทำมาหากินของสมาชิกกลุ่มประชาสังคม และควรให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์เรื่องสิทธิการมีส่วนร่วม^{๑๗๑}

พวงทอง โยธาใหญ่ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาส่วนท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการวางแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๑ แต่มีองค์การบริหารส่วนตำบลบางส่วนยังปฏิบัติไม่ครบกระบวนการตามที่ระเบียบกำหนด โดยเฉพาะในเรื่องการจัดทำแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ ใน แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล ๕ ปี ทั้งนี้เนื่องจากมาจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องของระเบียบเท่าที่ควร สำหรับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ประจำปี ๒๕๔๕ การศึกษาครั้งนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดทำ แผนพัฒนาท้องถิ่นทั้งสองระดับไม่มีความแตกต่างกันในทุกประเด็น ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมใน

^{๑๗๐}เสริมพงษ์ อยู่โต, การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตบางคอแหลมกรุงเทพมหานคร, **ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๑).

^{๑๗๑}สุวัฒน์ บุญลา, “ทัศนะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของกลุ่มประชาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี”, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕).

การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการร่วมผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล^{๑๗๒}

นพพร ต้อนรับ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า จากสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่าในการดำเนินกิจกรรมของโครงการย่อมมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตโครงการทั้งสิ้น แต่เนื่องจากโครงการกำหนดให้ข้าราชการมีบทบาทสำคัญมากกว่าประชาชน จึงทำให้ประชาชนผู้เป็นเป้าหมายของความสำเร็จของโครงการไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมในการดำเนินงานต่างๆของโครงการเท่าที่ควร ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาถึงโอกาสของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการของประชาชน ภายใต้สมมุติฐานที่ว่า การไม่ประสบความสำเร็จในโครงการเท่าที่ควรนั้น สืบเนื่องจากประชาชนในเขตพื้นที่โครงการมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมหรือโครงการย่อย ที่บรรจุในแผนปฏิบัติการประจำปีน้อย ซึ่งผลการวิจัยพบว่าในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่มนั้น บทบาทสำคัญอยู่ที่ข้าราชการผู้ปฏิบัติงานและกำนันผู้ใหญ่บ้าน มากกว่าประชาชนที่เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบต่อการดำเนินงานโครงการโดยตรง และยังเป็นเป้าหมายของผลการสำเร็จโครงการในส่วนของจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี ซึ่งเป็นแผนที่กำหนดกิจกรรมและงบประมาณในแต่ละปีนั้น การสนองตอบของโครงการต่อกิจกรรมหรือโครงการย่อย ที่ประชาชนเป็นผู้เสนอให้พิจารณานั้น มักไม่ได้รับความสนใจจากโครงการเท่าที่ควร นอกจากนั้นยังไม่มีกิจกรรมที่จะมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการโครงการมากยิ่งขึ้นแต่ประการใด ดังนั้น รูปแบบการดำเนินงานของโครงการจึงมุ่งให้ประชาชนในฐานะผู้รับปฏิบัติเพียงอย่างเดียว^{๑๗๓}

พนัส พลฤกษ์สุนันท์,และคนอื่นๆ ได้วิจัยเรื่อง “การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนน่าอยู่ กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งคณะทำงานได้นำเทคนิคต่างๆ มาใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้สมาชิกชุมชนได้เรียนรู้จากภูมิปัญญา และประสบการณ์ของกันและกัน ก่อให้เกิดความสนใจและความตระหนักถึงศักยภาพของชุมชนเอง โดยเห็นได้จากผลการประชุมที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง สมาชิกชุมชนจะตรวจสอบ หาคำถามเข้าใจ เรียนรู้ชุมชนตนเอง และชื่นชมกับผลงานที่ร่วมกันคิด ตั้งแต่การย้อนอดีตของชุมชน จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน วิสัยทัศน์ใน ๑๐ ปีข้างหน้า การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ระบุสภาพปัญหา ระบุทุนทางสังคม การจัดลำดับความสำคัญ การร่วมกันคิดกลยุทธ์ในการแก้ปัญหา ตัดสินใจเลือกปัญหา เพื่อกำหนดในแผนแม่บท ทำให้สมาชิกชุมชนได้รู้จักตนเองดีขึ้น ผลการศึกษาปรากฏว่าสมาชิกชุมชนสามารถร่วมกันเรียนรู้ รู้จักชุมชนตนเองมากขึ้น จากการย้อนอดีต การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง การมองอนาคตชุมชนรู้ปัญหาและทุนของชุมชน สามารถร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและแนว

^{๑๗๒} พวงทอง โยธาใหญ่, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์กรบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่”, **รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

^{๑๗๓} นพพร ต้อนรับ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาที่ราบสูง เฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”, **การค้นคว้าอิสระ ปริญญาโท**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖).

ทางแก้ไข ร่วมกันตัดสินใจในทุกขั้นตอน จนเกิดแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อพัฒนาชุมชนน่ายู่
เกิดการจัดตั้งสภาชุมชนและคณะกรรมการบริหาร เป็นเสมือนสัญญาประชาคม^{๑๗๔}

รวิกานต์ แสนไชย ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแบบยั่งยืน
กรณีศึกษาธนาคารขยะชุมชนวัดกลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ผลจากการวิจัยพบว่า

๑. รูปแบบการจัดการธนาคารขยะชุมชนวัดกลางเป็นการใช้การมีส่วนร่วมของสมาชิกใน
ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการจัดการแบบยั่งยืน เพราะมีความสัมพันธ์กัน
ระหว่างสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

๒. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจะต้องเกิดจากความสมัครใจ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนคิด
ริเริ่มค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน วางแผนดำเนินกิจกรรมลงทุนและปฏิบัติงานและ
ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

๓. ปัจจัยที่ทำให้สมาชิกในชุมชนวัดกลาง เข้ามีส่วนร่วมในโครงการธนาคารขยะ
มี ๑๑ ประการ คือ รูปแบบของโครงการ การประชาสัมพันธ์ สื่อมวลชน ความพร้อมของประชาชนใน
ชุมชน การสนับสนุนจากภายนอก ผู้บริหารโครงการ ความเข้มแข็งของชุมชน ความต้องการแก้ไขปัญหา
ของชุมชน ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ความต้องการการยอมรับจากสังคมและความต้องการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้ชนรุ่นหน้า^{๑๗๕}

วิเชียร อุฐบุญ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของกลุ่มประธาน
คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับ
การมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยของการ
มีส่วนร่วมสูงสุดคือ ด้านการดำเนินกิจกรรม รองลงมาคือด้านการสนับสนุน ส่งเสริม ด้านการวางแผน
และด้านการติดตามประเมินผล ตามลำดับ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ได้แก่ อายุ
ระดับการศึกษา ภูมิสำเนา การมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการโรงเรียนของประธาน อบต. และ
ขนาดชั้นของ อบต. ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ได้แก่ ระยะเวลาในการ
ดำรงตำแหน่งของประธาน อบต.^{๑๗๖}

พวงทอง โยธาใหญ่ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนา
ส่วนท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การจัดทำแผนพัฒนา
ท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติตาม
ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการวางแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๑
แต่มีองค์การบริหารส่วนตำบลบางส่วนยังปฏิบัติไม่ครบกระบวนการตามที่ระเบียบกำหนด โดยเฉพาะ
ในเรื่องการจัดทำแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ใน แผนพัฒนา

^{๑๗๔} พันส พุกสุรินทร์, และคนอื่นๆ, การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของสมาชิกชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชน
น่ายู่ : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี, (กรุงเทพมหานคร : กรมอนามัย, ๒๕๔๕).

^{๑๗๕} รวิกานต์ แสนไชย, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแบบยั่งยืน กรณีศึกษา ธนาคารขยะชุมชนวัด
กลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร”, การค้นคว้าอิสระ ปริญญาโท, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๔).

^{๑๗๖} วิเชียร อุฐบุญ, “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดอุบลราชธานี”,
ภาคินพนธ์ปริญญาโท, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓).

องค์การบริหารส่วนตำบล ๕ ปี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องของระเบียบเท่าที่ควร สำหรับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำ แผนพัฒนาท้องถิ่น ประจำปี ๒๕๔๕ การศึกษาครั้งนี้พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดทำ แผนพัฒนาท้องถิ่นทั้งสองระดับไม่มีความแตกต่างกันในทุกประเด็น ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการร่วมผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล^{๑๗๗}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนาไม่ใช่กระทำถึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ได้จัดทำขึ้น และหมู่บ้านหรือชุมชนมีกิจกรรมและวิธีดำเนินงานของตนเองอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองได้ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนการพัฒนาชุมชนในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตนเอง

^{๑๗๗} พวงทอง โยธาใหญ่, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่”, รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

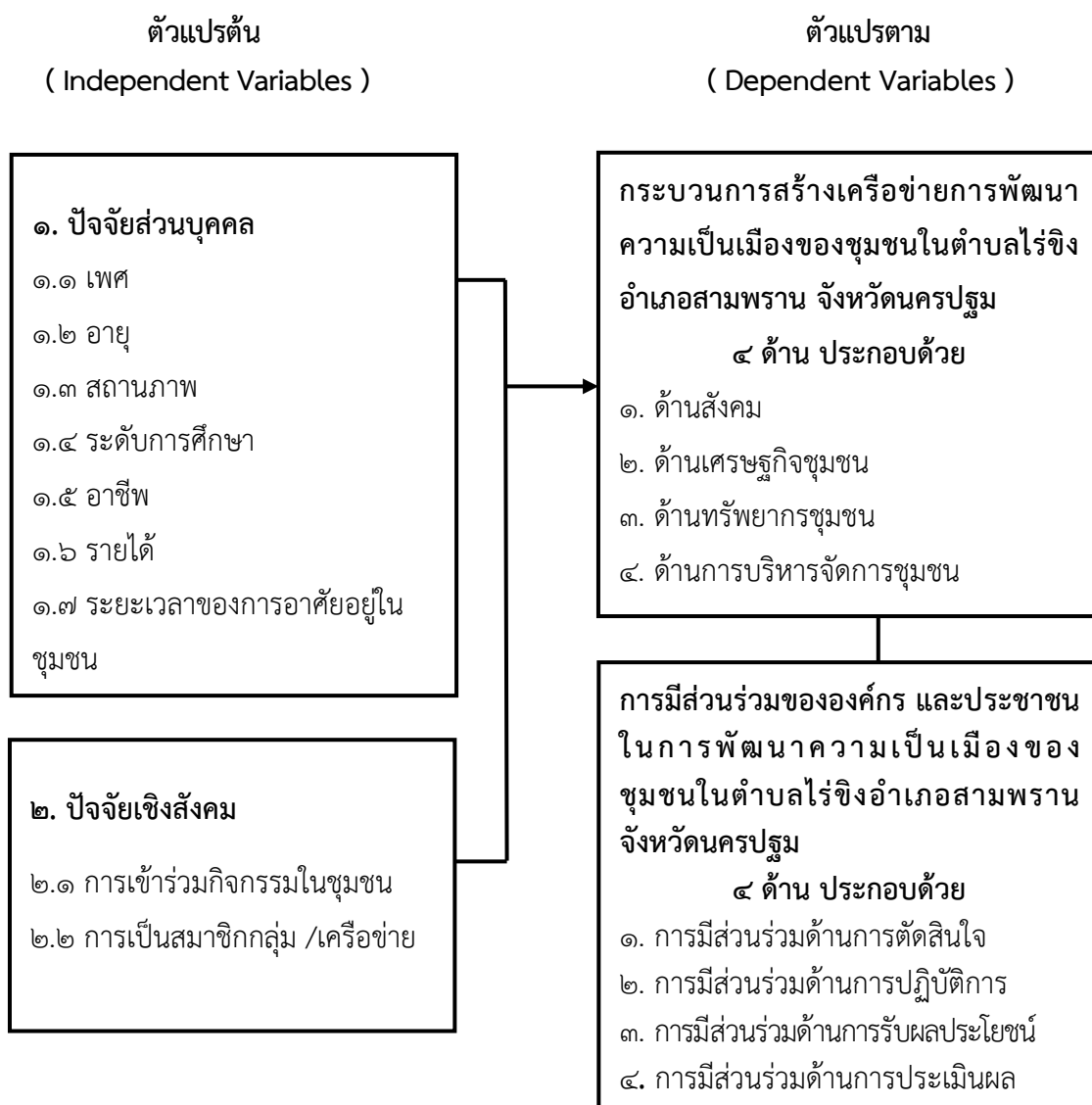
การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ชิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” จากที่ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่าย ขอบเขตการสร้างเครือข่าย และการมีส่วนร่วมดังนี้

๑. ด้านตัวแปรต้น (Independent Variables)

๑. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ สถานภาพผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชน
๒. ปัจจัยเชิงสังคม ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่ม/เครือข่าย

๒. ด้านตัวแปรตาม (Dependent Variables)

๑. กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ชิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐมใน ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสังคม ๒) ด้านเศรษฐกิจชุมชน ๓) ด้านทรัพยากรชุมชน ๔) ด้านการบริหารจัดการชุมชน
๒. การมีส่วนร่วมขององค์กร และประชาชนในการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ชิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐมใน ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ๒) การมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติการ ๓) การมีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์ ๔) การมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล

แผนภูมิที่ ๒.๔ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย